

Moderni separativistički pokreti u zapadnoj Europi: između lokalnog stanovništva i međunarodne zajednice država - slučaj Katalonije

Buljat, Dino

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:711181>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Dino Buljat

**Moderni separatistički pokreti u Zapadnoj Europi:
između lokalnog stanovništva i međunarodne zajednice država
- slučaj Katalonije -**

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Dino Buljat

**Moderni separatistički pokreti u Zapadnoj Europi:
između lokalnog stanovništva i međunarodne zajednice država
- slučaj Katalonije -**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Vjeran Pavlaković

Student: Dino Buljat

Studijska grupa: povijest/filozofija

Rijeka, rujan 2019.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
1.1. Cilj, struktura i metodologija rada.....	3
2. Separatizam, odcjepljenje, revolucija?.....	4
2.1. Odlike i uzroci javljanja separatističkih pokreta.....	6
2.2. Povijest i kontekst separatizma.....	8
2.3. Teorija o pravu na odcjepljenje.....	12
2.4. Zaključak.....	16
3. Katalonski put nezavisnosti.....	17
3.1. Povijest španjolsko-katalonskih odnosa do Statuta o autonomiji iz 1932.....	17
3.2. Čin 1. - unutardržavna autonomija.....	24
Čin 2. - kršenje autonomije.....	25
Čin 3. - zahtjev za odcjepljenjem.....	27
Čin 4. - državno nasilje?.....	29
3.3. Katalonski separatizam danas – predvodnici i akteri.....	30
3.4. Zaključak.....	33
4. Uloga politike sjećanja – "skretanje" u populizam?.....	34
4.1. Konstrukcija grupnog identiteta.....	35
4.2. Simboli, simbolički postupci i simbolički ustupci.....	37
4.3. Nacionalizam i populizam.....	38
4.4. Zaključak.....	40
5. Analiza slučaja.....	41
1. <i>Diada</i>	41
2. Španjolski građanski rat i Francova diktatura.....	46
3. <i>Salvador (Puiig Antich)</i>	51
4. Sport.....	53
6. Zaključak.....	57
Dodatak.....	60
Literatura.....	61

1. Uvod

Od 2017. godine svjedočimo intenzivnom propagiranju nezavisnosti Katalonije, trenutno španjolskoj regiji smještenoj na njenom sjeveroistoku. Tamošnje političke elite predvodnice pokreta za nezavisnost svojski se trude mobilizirati stanovništvo Katalonije oko svog pokreta kako bi na taj način dokazale legitimnost svog zahtjeva pred međunarodnom zajednicom. Pritom su, kako bi to Eric Hobsbawm rekao, obukle "nacionalistički kostim"¹ kako bi ukazale na zajednički identitet Katalonaca, jasno odjeljiv od španjolskog identiteta. Jedan element tog zajedničkog nacionalnog identiteta je slavna i ponekad izmišljena zajednička povijest,² koju političke elite vješto koriste i njome manipuliraju kako bi ostvarile svoje ciljeve (što je u ovom slučaju mobilizacija ljudi za svoj zahtjev za nezavisnost). Marc Howard Ross je to ovako sročio: "Države su o moći i kontroli; one su maksimizirane kada (država) uvjeri svoje stanovnike i ostale da je država prikladna jedinica za predstavljanje vlastite populacije. Taj zadatak postaje lakši kada države mogu ukazati na zajednička povijesna iskustva...".³ Smatram da se isto može reći i za političke entitete koji nisu samostalne države, ali imaju aspiraciju to biti, samo s razlikom da je kod njih pokret za nezavisnost taj koji ima ulogu uvjeriti stanovnike tog entiteta da je stvaranje države najprikladnija jedinica za njihovo predstavljanje. Dosad sam vrlo oprezno koristio izraze kojima ću opisati situaciju u Kataloniji ('nezavisnost', 'stvaranje države'), međutim najbolje ju je odrediti kao *separatizam*, a pokret koji teži nezavisnosti Katalonije kao *separatistički pokret*. Glavni zadatak ovog rada je pak analiza načina na koji političke elite⁴, predvodnice separatističkog pokreta, koriste povijest i prošlost kako bi mobilizirale ljude oko svog pokreta i opravdale postavljanje zahtjeva za odcjepljenjem (još jedan izraz kojem će kasnije biti posvećeno više redaka).

Slučaj Katalonije nije prvi put da se suvremena *posthladnoratovska* Europa suočava sa separatističkim pokretima čak i unutar granica Europske unije. Naime, donedavno je i baskijski separatizam bio ozbiljna tema, katolici u Sjevernoj Irskoj (barem oni vezani uz političku stranku *Sinn Fein*) i dalje teže ujedinjenju s Republikom Irskom, Škotska također želi iz Ujedinjenog Kraljevstva, Belgija je suočena s težnjama Flandrije da se izdvoji iz te države 'prijestolnice' Europske unije, a ne treba zaboraviti ni one separatizme van granica EU poput uspješnog

1 Hobsbawm, E. 1992. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, myth, reality*. 2. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press. Str. 178.

2 Renan, E. 1882. "What Is a Nation?". Tekst s konferencije. Dostupno na: http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf "Heroična povijest s velikim ljudima i slavom je društveni kapital na kojem se nacionalna ideja temelji."

3 Ross, Mark H. 2007. *Cultural Contestation in Ethnic Conflict*. New York: Cambridge University Press. Str. 197.

4 Pod pojmom "političke elite" podrazumijevam one političke stranke i aktere koji imaju mogućnost donošenja javnih politika, kao i pristup javnom prostoru i medijima putem kojih propagiraju i opravdavaju svoje političke akcije i težnje. Prirodno, taj javni prostor je pozornica na kojoj te stranke i akteri, između ostalog, manipuliraju prošlošću s ciljem opravdavanja vlastitih poteza i prikupljanja šire podrške javnosti.

odcjepljenja Kosova ili pak još uvijek aktualnog slučaja Krima gdje traje rat između proruskih separatista i Ukrajine. Naravno, puno riječi ne treba trošiti ni o slučajevima separatizma koji su niknuli iz raspada velikih socijalističkih federacija poput SSSR-a i SFR Jugoslavije.

Različiti su oblici samoupravljanja koje separatistički pokreti traže od svojih 'država domaćina'. Nije to uvijek potpuna nezavisnost, iako su takvi slučajevi najkontroverzniji i najviše odjeknu u javnosti. Druge, niže razine samoupravljanja mogu biti razni oblici autonomije ili pak 'samo' jurisdikcija nad određenim aspektom života ljudi u određenoj regiji. U ovom radu fokus je na onim separatizmima koji za krajnji cilj imaju nezavisnost, odnosno stvaranje nove države. Različiti su i motivi kojima su separatistički pokreti vođeni. Oni mogu biti ekonomske prirode, gdje regija ili jednostavno grupa ljudi koja se želi odvojiti osjeća kako ekonomski i porezni sustav u matičnoj državi ide na njenu štetu (npr. Lega Nord u Italiji). Motiv grupe koja želi veću razinu samoupravljanja može biti i očuvanje vlastitog načina života. Tako primjerice narod Saami na sjeveru Skandinavije (Laponija) teži većoj kontroli prirodnih resursa na području kojeg okupiraju, posebice veću kontrolu nad populacijom sobova koji imaju centralnu ulogu u njihovoj kulturi (i ekonomiji).⁵ Najčešći motiv separatističkih pokreta je ipak nacionalizam. Grupa ljudi koja nastanjuje određeni teritorij i koja se osjeća nacijom smatra da ima pravo na uspostavljanje vlastite države koja je najbolji alat za upravljanje vlastitom budućnosti. U shvaćanju pojma 'nacionalizam' pratim Ernesta Gellnera i Erica Hobsbawma koji nacionalizam definiraju kao "političko načelo koje tvrdi da politička i nacionalna jedinica trebaju biti istovjetne."⁶ U stvaranju nacije, prema Hobsbawmu, nacionalizmi se često koriste 'izmišljenim tradicijama' kako bi uspostavili određen sustav normi i vrijednosti (i prikazali prividan kontinuitet postojanja nacije) te koriste povijest za opravdanje akcija i održanje grupne kohezije.⁷

Naposljetku, varira i veličina separatističkih pokreta (u teritoriju i populaciji). Tako se 1978-1979. odvojila švicarska regija Jura (danas: ~830km² i ~73500 stanovnika) od kantona Bern i osnovala Republiku i Kanton Jura odmah pridruženu Švicarskoj konfederaciji. Težnju za nezavisnost su kroz povijest pokazivali i gradovi, poput slučaja (Slobodne Države) Rijeke nakon Prvog svjetskog rata. S druge strane, neki od aktualnih separatističkih pokreta broje milijune stanovnika i kilometara četvornih (npr. Kurdi ili Paštunci).⁸

5 Beary, B. 2011. *Separatist Movements: a global reference*. Washington D.C.: C.Q. Press. Str. 329.

6 Gellner, E. 1998. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura. Str. 21.

Hobsbawm, 1992. *Nations and Nationalism...* Str. 9.

7 Ozkirimli, U. 2010. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. 2. izdanje. New York: Palgrave Macmillan. Str. 94. Značajnije teorije nacionalizma su: 1. primordijalizam, vjerovanje da je nacionalnost prirodno vezana uz ljudska bića i da, prema tome, nacije postoje oduvijek; 2. modernizam, prema kojem je nacionalizam nužni društveni proizvod vezan uz procese poput modernizacije, industrijalizacije, urbanizacije i kapitalizma te koji se razvio u posljednja dva stoljeća; te 3. Etno-simbolizam, koji naglašava ulogu povijesti, mitova, tradicije i simbola, odnosno kulturne i etničke elemente nacionalizma (čiju važnost modernisti propuštaju uvidjeti).

8 Beary, 2011. *Separatist Movements...* Str. 1.

1.1. Cilj, struktura i metodologija rada

Kako sam naveo ranije, cilj ovog rada je pokazati na koji se način političke elite za nezavisnost Katalonije služe prošlosti kako bi mobilizirale mase oko svog pokreta i opravdale postavljanje zahtjeva za odcjepljenjem. Pritom, početna pretpostavka će biti da se moderni separatistički pokreti u Zapadnoj Europi najrađe služe nacionalističkom retorikom jer na taj način mogu najbrže i najjednostavnije mobilizirati velike mase ljudi oko svog zahtjeva, a unatoč činjenici da nacionalizmom obojeni separatistički pokreti ne nailaze na odobravanje međunarodne zajednice država poput Europske unije ili Ujedinjenih naroda, odnosno nisu favorizirani u međunarodnom zakonu niti u političkoj teoriji.

Kako se da iščitati iz naslova, u radu ću se fokusirati na separatizam na području Zapadne Europe, posebno Kataloniju koju koristim kao studiju slučaja, i to iz nekoliko razloga. Prvi je taj što je većina država Zapadne Europe ujedno i član Europske unije, ali i većina (nacionalnih) separatističkih pokreta u tim državama teži nezavisnosti u okviru Europske unije unatoč njenom supranacionalnom kontekstu. Stoga će biti zanimljivo suočiti se s pitanjem: "Zašto je važno imati nacionalnu državu u supranacionalnom kontekstu?".⁹ Moje stajalište je da na taj način separatistički pokreti koji teže nezavisnosti jednostavno žele ubrzati proces priznanja njihove nezavisnosti u slučaju da se uspiju odcijepiti od matične države, a što je vrlo važan korak za uspjeh separatizma. Drugi razlog zbog kojeg je fokus na Zapadnoj Europi je taj što međunarodni zakon i politička teorija ne dopuštaju odcjepljenje osim u slučajevima kada su grupi ljudi koja ga traži sustavno kršena ljudska prava, odnosno kada je prisutna fizička prijetnja članovima te grupe. Budući da je malo vjerojatno da će se taj uvjet ikad ispuniti kada govorimo o državama Zapadne Europe, pitanje je hoće li ikada regije tih država imati opravdan zahtjev za odcjepljenjem, a izgledno je da će ta aspiracija često biti prisutna i naglašena. Posljednji razlog je donekle vezan uz ovaj prethodni, a tiče se prirode modernog separatizma, odnosno načina na koji se on manifestira u ostalim dijelovima Europe. Naime, prvi pogled na neke nedavne separatizme u Istočnoj Europi (npr. Kosovo, Krim) pokazuje da je u tom dijelu Europe više vjerojatno da će se politički konflikt razviti u otvoreni oružani sukob između matične države i regije koja se želi odvojiti. Stoga, da bi izbjegao usporedbe separatističkih pokreta s različitim pozadinama i sredstvima koje koriste u svrhu ostvarenja svojih ciljeva, a time i olakšao put do generalizacija, stavljam fokus na države europskog zapada.

U nastavku rada ću najprije predstaviti koncept separatizma (poglavlje 2.). Prije svega, vidjet ćemo koje su karakteristike separatističkog pokreta i u kojem kontekstu se on javlja u

⁹ U postavljanju ovog pitanja pratim Janet Laible: Laible, J. 2008. *Separatism and Sovereignty in the New Europe: Party Politics and the Meaning of Statehood in a Supranational Context*. New York: Palgrave Macmillan.

suvremenoj Europi i svijetu. Potom ću dati kratak pregled povijesti separatizma od pokušaja odvajanja Američkog Juga i okupljanja u Konfederaciju Američkih Država, preko dekolonizacijskih pokreta 20. stoljeća, do suvremenih (uglavnom nacionalnih) separatističkih pokreta. Naposljetku, dajem kratku analizu toga što politička filozofija i teorija kažu o separatizmu, konkretnije o pravu na odcjepljenje – tko ga ima i pod kojim uvjetima. U 3. poglavlju prelazim na analizu jednog suvremenog separatističkog pokreta u Europi – katalonskog. Izabrao sam Kataloniju kao studiju slučaja zbog aktualnosti teme uz razumijevanje poteškoća koje proizlaze iz analize procesa koji još traje. Najprije ću dati kratak pregled povijesti odnosa Katalonije i Španjolske, a potom analizirati kako se katalonski pokret za nezavisnost razvijao (ili stagnirao) kroz 20. stoljeće i kako je španjolsko-katalonski sukob ponovno potenciran u 21. stoljeću. Također, predstaviti ću predvodnike katalonskog separatizma danas, odnosno odrediti koje su to političke elite u Kataloniji koje se služe prošlošću u opravdanju postavljenih političkih zahtjeva. U središnjem četvrtom poglavlju ću ispitati ulogu koju kultura sjećanja i politika pamćenja imaju u aktualnom političkom konfliktu u Španjolskoj, s posebnim naglaskom na simboliku koju postupci obje strane imaju te općenito na simbole koji se koriste u sukobu. U ovom poglavlju ćemo vidjeti na koji način političke elite koriste prošle događaje kako bi mobilizirale mase oko svog pokreta, ali i produbili jaz i naglasili razlike između dviju strana u konfliktu. Također, vidjet ćemo u kojoj mjeri takva strategija odgovara strategijama koje bi koristili takozvani 'populistički' pokreti, koji su također vrlo aktualni u suvremenom političkom životu Zapadne Europe. Potom u 5. poglavlju dajem analizu navedenih procesa na konkretnim događajima, manifestacijama ili drugim oblicima kulture sjećanja. U zaključku iznosim završna razmatranja i ukazujem na one specifičnosti sukoba koje ukazuju na plansku uporabu prošlosti s ciljem apeliranja na nacionalni sentiment ljudi i njihovu mobilizaciju oko separatističkog pokreta.

2. Separatizam, odcjepljenje, revolucija?

Prije nego što krenemo vidjeti koje su to karakteristike separatističkih pokreta i kako se separatizam i njegov kontekst mijenjao kroz povijest te što nam teorija može reći o legitimnosti separatističkih aspiracija, smatram korisnim i nužnim staviti separatizam u odnos s nekim sličnim konceptima, prije svega s odcjepljenjem (secesija) i revolucijom, ali i procesima poput dekolonizacije. Cilj je dakle ovog uvodnog dijela u ovo poglavlje odrediti definiciju separatizma i time olakšati razumijevanje daljnjeg dijela rada.

Za početak smatram najboljim konzultirati se s jednim od mnoštva rječnika i vidjeti koju definiciju pojma nam nudi te potom postepeno od te početne definicije doći do one konačne. Tako

Cambridge Dictionary nudi sljedeću definiciju: "(Separatizam je) vjerovanje ljudi određene rase, religije, ili neke druge grupe u državi da bi trebali biti nezavisni i imati vlastitu vladu ili na neki drugi način živjeti odvojeno od drugih ljudi".¹⁰ Prema ovoj definiciji separatizam je više shvaćen kao *težnja* (aspiracija) grupe ljudi da bude nezavisna, nego kao koncept ili pak (često dugotrajan) proces postizanja te nezavisnosti. Vjerujem da drugi dio definicije "ili na neki drugi način živjeti odvojeno od drugih ljudi" aludira na ono što smo spomenuli u uvodu, a to je da separatizam nema uvijek za cilj potpunu nezavisnost, već ponekad 'samo' autonomiju ili neki drugi oblik samouprave. Isto tako, smatram da poanta nije živjeti odvojeno od drugih ljudi, već samostalno odlučivati o tome kakav će život grupa voditi. Naposljetku, vidjet ćemo u nastavku da je još jedna vrlo važna stavka separatizma, koja izostaje u ranije navedenoj definiciji, ta da je on vezan za određeni teritorij. Ne odvaja se grupa ljudi, već grupa ljudi na određenom (državnom) teritoriju. Stoga predlažem sljedeću definiciju separatizma:

Separatizam je proces odvajanja državne vlasti nad određenim teritorijem pod njenom upravom i njezino seljenje s države na grupu ljudi koja nastanjuje taj teritorij.

U situacijama kada je prijenos državne vlasti nad određenim njenim teritorijem potpun govorimo o odcjepljenju, koje često za posljedicu ima uspostavljanje nove države.¹¹ Prema tome, odcjepljenje vidim kao (najsnažniji) oblik separatizma. Zanimljivu interpretaciju razlike između separatizma i odcjepljenja (secesionizma) nudi Allen Buchanan koji kaže da je separatizam proces odvajanja od državne vlasti u koju se grupa koja se odvaja ne može više pouzdati, dok je odcjepljenje izdvajanje grupe ljudi na određenom teritoriju iz normalno funkcionirajuće države.¹² Sigurno da se separatistički pokreti rađaju tamo gdje grupa ljudi nije zadovoljna kako država upravlja određenim aspektom njihova života, međutim smatram da isto vrijedi i za pokrete za odcjepljenje koji smatraju da će uspostavom vlastite države najbolje moći upravljati vlastitim životom u svim njegovim aspektima. Kako bilo, u nastavku rada ću posebno naglasiti situacije koje se odnose na odcjepljenje.

Razlika između separatizma i revolucije leži pak u količini državnog teritorija nad kojim se vlast s države seli na grupu koja na njega polaže pravo. Naime, kod revolucije dolazi do seljenja vlasti nad kompletnim državnim teritorijem s jedne vladajuće elite na drugu. Podsjetimo se kako je Charles Tilly to sročio: "Revolucionarni ishod se javlja kada je prisutan transfer državne vlasti s

10 *Cambridge Dictionary* > *separatism*. Izvor: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/separatism>

11 Prema nekima odcjepljenje uvijek za posljedicu ima uspostavljanje nove države (vidi: Pavković i Radan 2007: 5), međutim ja ostavljam prostora i za irendentističku definiciju odcjepljenja (vidi: <https://plato.stanford.edu/entries/secession/>) gdje se izdvajanje teritorija iz sustava jedne države radi ujedinjenja sa susjednom državom (npr. Sjeverna Irska) i dalje smatra odcjepljenjem, iako ne dolazi do uspostave nove države.

12 Buchanan, A. 2007. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press. Str. 367.

onih koji su je držali prije početka multipliciranja zahtjeva na vlast (revolucionarna situacija) na novu vladajuću koaliciju."¹³ Kod separatizma pak grupa ljudi nastoji preuzeti državnu vlast samo nad određenim njenim teritorijem, a nema za cilj svrgnuti državnu vlast.¹⁴ Što je pak s dekolonizacijom i dekolonizacijskim pokretima? Možemo li i njih smatrati separatizmima? Prema definiciji separatizma koju sam ranije uveo, smatram da i dekolonizaciju možemo smatrati oblikom separatizma jer je prisutan prijenos državne vlasti nad određenim njenim teritorijem (u ovom slučaju njenom kolonijom) s države na grupu ljudi koja nastanjuje taj teritorij. Međutim, dok je dekolonizacija, vidjet ćemo u nastavku, nakon Drugog svjetskog rata bila poželjna i poticana od strane UN-a, neki oblici separatizma, točnije odcjepljenje, su u međunarodnom zakonu i zajednici uvijek imali 'neprijatelja'.¹⁵ Problem se javlja kada imamo situacije poput Ažirskog rata za nezavisnost (1954-1962) koji tako ima karakteristike dekolonizacije, separatizma i revolucije, a vidjeli smo ranije da su separatizam i revolucija različiti u tolikoj mjeri da ne mogu stajati zajedno. Možemo reći u takvoj situaciji da je revolucija 'tek' sredstvo kojim se postiže nezavisnost, međutim smatram da je ipak bolje na teorijskoj razini suočiti se s problemom i u literaturi jasno odrediti spadaju li dekolonizacijski procesi pod revolucije ili ne. Ja se time u ovom radu ipak neću baviti u većoj mjeri nego što sam to dosad napravio.

2.1. Odlike i uzroci javljanja separatističkih pokreta

Vidjeli smo ranije kako je glavni cilj separatizma prijenos političke uprave nad određenim dijelom državnog teritorija s matične države na stanovnike, odnosno političku elitu na tom teritoriju. U ovom poglavlju ćemo pak vidjeti koje su karakteristike te političke elite koja je najčešće predvodnik separatističkog pokreta, odnosno koje su karakteristike samog separatističkog pokreta i koji su uzroci njegova nastanka.

Aleksandar Pavković i Peter Radan (2007) iznose nekoliko općih odlika separatističkih pokreta koji teže punoj nezavisnosti, odnosno secesiji određenog dijela državnog teritorija. Prije svega, takav pokret najčešće ima uspostavljenu političku platformu i set politika, kao i listu zahtjeva i prijedloga matičnoj državi kako provesti postupak separacije.¹⁶ Separatistički pokret je najčešće već spreman na zahtjevani prijenos vlasti s matične države na njegove političke elite. Upravo je

13 Tilly, C. 1991. "Changing Forms of Revolution". U: Rice, E. E. (ur.) *Revolution and Counter-Revolution*. Oxford: Basil Blackwell. Str. 4.

14 Buchanan, A. 1997. "Theories of Secession". *Philosophy and Public Affairs*, sv. 26 (1). Str. 35. Iako u ovom konkretnom slučaju Buchanan govori o razlici između revolucije i odcjepljenja, smatram da to možemo lako prevesti u terminima razlike između revolucije i drugih oblika separatizma.

15 Pavković, A. i Radan, P. 2007. *Creating New States: Theory and Practice of Secession*. Hampshire: Ashgate Publishing Ltd. Str. 22-23.

16 Isto, str. 42-43.

postavljanje zahtjeva za prijenosom vlasti nad određenim teritorijem s države na separatistički pokret njegova druga glavna karakteristika. Pitanje opravdanja tog zahtjeva i pred grupom ljudi koju tvrde da predstavljaju i pred međunarodnom zajednicom je pak u fokusu ovog rada. Predvodnici separatističkog pokreta moraju prije svega objasniti lokalnom stanovništvu koji su to razlozi za napuštanje matične države. Pritom, tvrdim, često manipuliraju prošlošću i zajedničkom poviješću kako bi primjerice prikazali matičnu državu kao opresora ili jednostavno stanovništvo te države kao 'njih', u odnosu na 'nas'. Stoga je treća važna karakteristika separatističkih pokreta uspostavljanje grupnog identiteta: "da bi dijelili zajedničke političke ciljeve, (...), članovi pokreta za odcjepljenje moraju dijeliti zajednički identitet".¹⁷ Često je apeliranje na zajednički identitet (zajedničku kulturu i povijest) najbrži put do mobilizacije ljudi za svoj pokret. Međutim, vidjet ćemo kasnije (poglavlje 2.3.) da to pak nije najbrži put do 'srca' međunarodne zajednice niti političkih teoretičara koji ne favoriziraju takvu vrstu opravdanja zahtjeva za odcjepljenjem. Četvrta karakteristika separatističkog pokreta je da je inkluzivan u smislu da prihvaća sve članove grupe koji podupiru nezavisnost bez obzira na njihovu političko-ideološku, vjersku ili primjerice spolnu orijentaciju.¹⁸ Često se kao rezultat nastojanja da se prikupi što veća podrška za pokret stoga javlja heterogenost grupe koja teži nezavisnosti. To može biti njena snaga, prikazujući ujedinjenost grupe ljudi usmjerenih k istom cilju te tako dodatno naglašavajući legitimitet tih ciljeva, ali i njena slabost u trenucima kada ta ujedinjenost dođe na kušnju. Naposljetku, Pavković i Radan navode da je organizacijska baza pokreta za nezavisnost najčešće kombinacija ili koalicija političkih stranaka i kulturnih organizacija.¹⁹ Pogotovo je to slučaj kod separatističkih pokreta motiviranih nacionalizmom gdje zajednička kultura i njen 'distinktivni' karakter igraju važnu ulogu ne samo u odvajanju 'nas' od 'njih', već i u opravdanju postavljenog zahtjeva za odcjepljenjem.

To nas dovodi do pitanja - koji su uzroci javljanja (motivi) separatističkih pokreta? Brian Beary u analizi 59 tada aktivnih separatističkih pokreta u svijetu dolazi do zaključka da su jezik i etnicitet glavni motivi za pokretanje 51 od 59 pokreta (dakle, u 86% slučajeva).²⁰ Najčešće je problem pravo korištenja jezika manjine u javnoj upravi i obrazovanju, ili politička prava i zastupljenost etničke manjine u državi u kojoj se nalazi. Isti motivi su, smatram, pokrenuli većinu separatističkih pokreta u Zapadnoj Europi. Pitanje jezika je naročito prisutno u Flandriji, ali i Baskiji i Kataloniji, nekoć i na Korzici, a isto tako većina tih pokreta se smatra nacionalnom manjinom u državama u čijem su sastavu (Baskija, Katalonija, ali i Škotska). Beary dalje navodi i druge motive poput kontrole prirodnih resursa (u 51% slučajeva), religije (34%) ili načina na koji su

17 Isto, str. 43.

18 Isto, str. 44.

19 Isto, str. 45.

20 Beary, 2011. *Separatist Movements...* Str. 6.

uređene državne granice (42%),²¹ ali propušta spomenuti ekonomske razloge koji bi mogli motivirati separatistički pokret (iako u svoju obranu može reći da je očito da većina separatističkih pokreta teži ekonomskoj koristi). Neki od tih razloga mogu biti nepovoljan porezni sustav ili ekonomska politika države za koju separatistički pokret smatra da ide na štetu regije koju predstavlja (npr. slučaj Katalonije ili svojedobno talijanske Lege Nord), manipuliranje ekonomskim investicijama na štetu određene grupe (npr. katolici u Sjevernoj Irskoj 1960-ih i 1970-ih godina su se žalili da su veliki gospodarski projekti ciljano na područjima s protestantskom većinom) ili jednostavno razlika u budućim ekonomskim politikama matične države i njene regije (npr. Škotska ili opet Katalonija). Uz nacionalizam i ekonomske razloge, dodao bi još razlaz u političkom smjeru i političkim odlukama između države i neke njene regije, kao treći važan razlog za postavljanje zahtjeva za nezavisnost u Zapadnoj Europi danas. Prije svega, činim to opet s primisli na Škotsku i *Brexit* protiv kojeg je glasala, ali s kojim se mora pomiriti kao sastavnica Ujedinjenog Kraljevstva, ali i na Flandriju gdje se (anti)imigrantska politika stranaka za njenu nezavisnost oštro razlikuje od belgijske, a siguran sam da se primjera može naći i kod Katalonije (npr. protivljenje monarhijskom karakteru Španjolske) i drugih separatizama u Zapadnoj Europi. Naravno, pritom treba imati na umu još jednu karakteristiku separatističkih pokreta u Zapadnoj Europi, a to je da regije koje predstavljaju najčešće već uživaju visoku razinu autonomije i političkih prava (posjedovanje regionalnog parlamenta), što znači da imaju mogućnost donošenja političkih odluka.

2.2. Povijest i kontekst separatizma

Allen Buchanan, jedan od vodećih teoretičara o pravu na odcjepljenje, 1991. godine izdaje važnu knjigu *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec* koja predstavlja možda i prvu detaljnu teorijsku analizu problematike odcjepljenja kao najsnažnijeg oblika separatizma. Da danas knjiga izlazi u tisak vjerojatno bi drugi dio naslova glasio *..to Catalonia and Crimea*, međutim i dalje ostaje indikativna početna točka "*Fort Sumter*", odnosno pokušaj odcjepljenja Američkog Juga koji ću u ovom kratkom povijesnom pregledu separatiz(a)ma iskoristiti kao početnu točku. To dakako ne znači da je taj događaj prvi primjer separatizma u povijesti. Dapače, dekolonizacijske procese u Latinskoj Americi (Meksiko, Bolivija, Venecuela..) u ranijem razdoblju istog stoljeća možemo okarakterizirati kao separatizme. Cilj je tek zadržati se u donekle suvremenom kontekstu, ali istovremeno pratiti razvoj i širenje nacionalizma, kao glavnog uzroka separatizma, u Europi i svijetu. Jer godina 1861. nije samo godina kada u Americi počinje građanski rat, već je i godina kada u Europi nacionalizam rođen u prvoj polovici 19. stoljeća dolazi

²¹ Isto, str. 7-9.

'na svoje' stvaranjem velikih nacionalnih država poput Italije, a nedugo zatim i Njemačke (1871.). Tada je princip nacionalnosti, kako ga je zagovarao Giuseppe Mazzini, pretpostavljao velike, ekonomski održive države, odnosno ujedinjenje teritorija, a ne njihovo kidanje.²²

1861-1914. Ipak, pokušaj odcjepljenja Američkog Juga (Konfederacija) nije uzrokovan nacionalističkim težnjama federalnih država koje su ga činile, već razlikom u ekonomskim i drugim (abolicijska ropstva) politikama između Juga i Sjevera: "Osim sukoba oko ropstva, (...) drugi uzroci pokušaja odcjepljenja uključuju konfliktne ekonomske interese Sjevera i Juga i Američku tarifnu politiku koja je u nepovoljan položaj stavila agrikulturnu ekonomiju južnih država".²³ Neuspjelo odcjepljenje Američkog Juga tako stoji kao iznimka među ostalim separatizmima 19. stoljeća koji su bili primarno dekolonizacijskog karaktera (ranije spomenutim slučajevima dekolonizacije u Latinskoj Americi možemo dodati i slučaj Kube i Filipina koji su nezavisnost od Španjolske stekli krajem 19. stoljeća). Tako je ovaj 'prvi val' separatizma prije svega usko vezan uz europski imperijalizam iz ranijih stoljeća i početak njegova urušavanja u pojedinim europskim imperijalnim carstvima (prije svega Španjolskoj)²⁴ pa ga treba promatrati u tom kontekstu. Ovo razdoblje (1870-1918.) također svjedoči *transformaciji* nacionalizma, kako ga naziva Hobsbawm (1992), čiji će efekti biti vidljivi početkom 20. stoljeća. Polako se napušta Mazzinijev koncept velikih, povijesnih nacija, a pravo na samoodređenje sada zahtijeva svaka grupa koja se smatra nacijom, a njenim glavnim označivačima postaju jezik i etnicitet.²⁵ Kao rezultat ovakvog poimanja nacije počinje komadanje europskih država početkom 20. stoljeća (prva se odvojila Norveška od Švedske 1905. godine), a naročito nakon Prvog svjetskog rata. Mnogi separatistički pokreti u Zapadnoj Europi danas, svoje su nacionalizme razvili upravo u ovom razdoblju: Baski, Katalonci, Flamanci, Škoti (pa i Velšani).²⁶

1918-1939. "Ako je postojao trenutak kada je 'princip nacionalnosti' 19. stoljeća trijumfirao onda je to kraj Prvog svjetskog rata."²⁷ Tako Hobsbawm predstavlja primat nacionalizma kao mobilizirajućeg faktora pred socijalnom revolucijom koja je popularizirana njenim uspjehom u Rusiji, odnosno Sovjetskom Savezu. I tadašnji američki predsjednik Thomas Woodrow Wilson je inkorporirao princip nacionalnosti u svojih poznatih 14 točaka kojima je, između ostalog,

22 Hobsbawm, 1992. *Nations and Nationalism...* Str. 31.

23 Pavković, A. i Radan, P. 2007. *Creating New States...* Str. 57.

24 Rothermund, D. 2000. *The Routledge Companion to Decolonization*. London i New York: Routledge. Str. 16. "Većina Španjolskog carstva je dekolonizirana u drugoj fazi europskog imperijalizma (i.e. 1763-1870.)."

25 Hobsbawm, 1992. *Nations and Nationalism...* Str. 102. Kao treću karakteristiku ove faze nacionalizma Hobsbawm navodi njegov zaokret u desno.

26 Isto, str. 105-106.

27 Isto, str. 131.

promovirao pravo naroda na samoodređenje po principu jezika i nacionalnosti. Raspadom velikih europskih carstava, Rusije, Osmanskog Carstva i Austro-Ugarske, nastaje mnoštvo nacionalnih država (Poljska, Češka, Rumunjska..) koje zapravo nisu sasvim uspješno implementirale princip nacionalnosti, niti su to zapravo i mogle: "Neizbježno, imajući na umu stvarnu raspodjelu ljudi, većina novih država nastalih na ruševinama starih carstava je bila jednako multinacionalna kao i 'zatvori nacija' koje su zamijenili".²⁸ Kao posljedica, tvrdi Hobsbawm, novi nacionalizmi se počinju javljati kao protuteža nastalim 'nacionalnim' državama koje su unutar sebe sadržavale druge nacionalne manjine, a skupa s njima, javljaju se i separatističke težnje kod nacionalnih pokreta koji nisu uspjeli stvoriti svoju državu po završetku rata (npr. Makedonija ili Katalonija).²⁹ U ovom međuratnom razdoblju je dakle vidljivo kako separatizam poprima nacionalistički karakter, i to u kontekstu suprotstavljanja novonastalim nacionalnim državama koje to nisu u potpunosti bile, a s ciljem ostvarenja vlastite nacionalne države. Mnogi separatizmi kasnog 20. stoljeća, a i mnogi moderni separatistički pokreti u Zapadnoj Europi dodao bih, svoje korijene vuku upravo iz ovog perioda ljudske povijesti, tvrdi Hobsbawm.³⁰

1945-1990. Završetak Drugog svjetskog rata donosi osnutak nove krovne svjetske organizacije, Ujedinjenih naroda, čiji je idejni začetnik, američki predsjednik Franklin Delano Roosevelt, naumio nastaviti stopama njegovog kolege iz Prvog svjetskog rata T. Woodrowa Wilsona i osigurati pravo na samoodređenje svim kolonijama i ostalim "ne-samoupravljajućim" teritorijima kako stoji u naslovu 11. poglavlja Povelje UN-a – "Deklaracija o ne-samoupravljajućim teritorijima".³¹ Time započinje postepeni dekolonizacijski proces, ponajprije u Africi (Angola, Mozambik, Kongo...) i Jugoistočnoj Aziji (Vijetnam, Laos, Kambodža...), koji će vrhunac doseći u 1960-im i 1970-im godinama. Ono što karakterizira tamošnje pokrete za nezavisnost, ali i nacionalizme u poslijeratnom razdoblju općenito, je prihvaćanje lijevih politika, odnosno zauzimanje socijalističkih stavova: "Nacionalizam je, tijekom antifašističkog razdoblja, pridobio čvrstu poveznicu s 'ljevicom', poveznicu koja je potom učvršćena iskustvom antiimperijalne borbe u kolonijalnim državama".³² U hladnoratovskoj Zapadnoj Europi nacionalistički separatistički pokreti također prihvaćaju lijevu ideologiju, ali i militantne karakteristike.³³ Prije svega se to odnosi na militantne/terorističke pokrete

28 Isto, str. 133.

29 Isto, str. 139.

30 Isto, str.164.

31 Rothermund, 2000. *The Routledge Companion to Decolonization*. Str. 51.

Tekst Poglavlja dostupan na linku: <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xi/index.html>

32 Hobsbawm, 1992. *Nations and Nationalism...* Str. 148. "Unatoč tome, pokreti za nezavisnost i dekolonizaciju, pogotovo nakon 1945., se bez dvojbe mogu identificirati kao socijalistički/komunistički anti-imperijalizmi...", str. 149.

33 Isto, str. 150.

u Baskiji (ETA) i Sjevernoj Irskoj (IRA, INLA – Irska nacionalno-oslobodilačka armija), ali i na Korzici (FLNC - Nacionalno-oslobodilačka fronta Korzike) i u Kataloniji (*Terra Lliure*). Istovremeno se u kanadskoj pokrajini Quebec javljaju separatističke težnje, također uz pratnju lijevo orijentirane militantne skupine "Fronta za oslobođenje Quebeca", što je slučaj separatizma koji će uvelike potaknuti teorijsku raspravu o odcjepljenju (ili barem pisanje ranije navedene knjige Allena Buchanana). Prema navedenom možemo zaključiti kako je u hladnoratovskom razdoblju separatizam, kao i nacionalizam, poprimio asocijacije sa socijalizmom i komunizmom, a svodi se uglavnom na dekolonizacijske pokrete u Africi i JI Aziji, ali i militantne pokrete na Zapadu. Kao značajnije iznimke treba istaknuti nezavisnost Indije i Pakistana (1947.) i kasnije odcjepljenje Bangladeša (1971.).

1990-2020. Kraj Hladnog rata donosi raspad europskih socijalističkih federacija, SSSR-a i SFR Jugoslavije (i Čehoslovačke), iz kojih se rađa niz nacionalnih separatističkih pokreta. I dok je raspad SSSR-a protekao u relativnom miru, kao i odcjepljenje Slovačke (1993.), separatistički pokreti u Jugoslaviji su nezavisnost država koje predstavljaju izborili ratom (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, ali i Slovenija u manjoj mjeri). Hobsbawm navodi da uzrok ove 'eksplozije' separatizma možemo naći u neriješenim pitanjima s kraja Prvog svjetskog rata: "Eksplozivni problemi iz razdoblja 1988-1992 su oni stvoreni 1918-1921".³⁴ U međuvremenu, rađa se novi kontekst svjetske politike u kojem, čini se, nacionalni separatizam ima sve manje prostora za manevriranje. Razvoj i širenje Europske unije, kao nadnacionalne zajednice država, nastoji onemogućiti razvoj nacionalizma i nacionalističke retorike u Europi, što je politika s kojom intenzivnije počinje krajem 1980-ih godina.³⁵ S druge strane, kompletna međunarodna zajednica zauzima oprezniji stav prema raspadanju država, pa tako međunarodni zakoni više ne toleriraju zahtjeve za odcjepljenjem nacionalnog karaktera, već se blagonaklono gleda samo prema zahtjevima postavljenim od strane ugroženih skupina (više u poglavlju 2.3.). Tome svjedoči i mali broj država koje su od 2000. godine do danas uspjele izboriti nezavisnost (Istočni Timor, Crna Gora, Kosovo i Južni Sudan). Međutim, separatizama i dalje ima, i smatram da će ih dalje biti, samo se njegov kontekst mijenja, a s njime će se morati mijenjati i retorika separatističkih pokreta ukoliko žele uspješno doći do cilja.³⁶ Što se tiče separatističkih pokreta u Zapadnoj Europi, čije su matične države članice EU i koji žele ostati članom EU, oni će morati odgovoriti na pitanje: Zašto je važno imati nacionalnu državu u nadnacionalnom kontekstu? Željko Pantelić smatra da je fiskalna

34 Isto, str. 165. "Najjednostavniji način za opisati prividnu eksploziju separatizma u razdoblju 1988-1992 je opisati je kao nedovršeni posao iz razdoblja 1918-1921."

35 Laible, 2008. *Separatism and Sovereignty...* Str. 21.

36 Da postojećih i potencijalnih separatizama ima i da će ih i dalje biti svjedoči 37 članica Organizacije nezastupljenih nacija i naroda (*Unrepresented Nations and Peoples Organization - UNPO*). Izvor: <https://unpo.org/nations-peoples>

autonomija postala prvim ciljem separatističkih pokreta u granicama Europske unije, jer su prava na jezik, obrazovanje i kulturu ionako već zagwarantirana u državama članicama EU.³⁷ Međutim, i dalje su mnogi od tih pokreta 'obučeni' u odijelo nacionalizma, što upućuje na početnu tezu ovog rada da je nacionalizam najlakši put do mobiliziranja mnoštva oko svog pokreta.

2.3. Teorije odcjepljenja

Problem separatizma je prepoznat kao nešto s čime se treba suočiti i na teorijskoj razini, o čemu svjedoči mnoštvo teorija o pravu na odcjepljenje, kao najsnažnijem i najkontroverznijem obliku separatizma, odnosno samoodređenja. Središnje pitanje koje se pritom postavlja je "kada grupa ljudi ili regija ima pravo na odcjepljenje?" i pritom se to pravo može karakterizirati kao legalno (u skladu sa zakonima) ili kao legitimno (moralno). Problem potonjeg, moralnog shvaćanja prava na odcjepljenje je što često ne uzima u obzir zakone i konvencije prema kojima su uređeni državni i međudržavni odnosi. Drugo važno pitanje, na koje prvo treba odgovoriti, je "tko ima pravo na odcjepljenje?" odnosno, kakva grupa ljudi mora biti ili koje karakteristike mora imati da bi se mogla kvalificirati kao grupa s potencijalnim pravom na odcjepljenje? U kratkom osvrtu na teorije prava na odcjepljenje koji slijedi najprije ću se pozabaviti upravo tim pitanjem – tko ima pravo na odcjepljenje? - a potom ću predstaviti dvije glavne skupine teorija o pravu na odcjepljenje i njihove odgovore na pitanje – kada i pod kojim uvjetima grupa ljudi ima pravo na odcjepljenje? Svrha ovog poglavlja je prema tome upoznati se s teorijskim mehanizmima koji nam mogu pomoći u evaluaciji zahtjeva za odcjepljenjem, odnosno u shvaćanju pojedinih elemenata separatističkog pokreta i procesa. Naposljetku, ovaj pregled teorija će pokazati koje vrste opravdanja zahtjeva za odcjepljenje su relevantne, a koje političke elite intencionalno koriste kako bi mobilizirale mnoštvo oko svojeg pokreta.

Prije svega ipak treba razjasniti značenje iza nekih učestalih termina korištenih u kontekstu teorija prava na odcjepljenje. Prvo, *zahtjev* za odcjepljenjem označava najčešće želju grupe ljudi da preuzme upravu nad teritorijem kojeg nastanjuje i da se taj teritorij izdvoji iz matične države. Polaganje prava na određeni dio teritorija države je najčešće opravdano povijesnim razlozima – grupa ljudi koja traži odcjepljenje je kroz povijest nastanjivala taj prostor i emocionalno je vezana za njega. Nakon zahtjeva najčešće slijedi *pokušaj* odcjepljenja. Grupa ljudi na određenom teritoriju pokreće mehanizme preuzimanja kontrole nad tim teritorijem i izdvajanja iz sustava matične države. Ti mehanizmi mogu biti demokratskog karaktera, ali često se koristi i nasilje kao sredstvo, pogotovo kada matična država odbija bilo kakve pregovore oko odcjepljenja. Najčešće se tek u tom

37 Pantelić, Ž. "Ko bi mogao da sledi Kataloniju?". *Nedeljnik*, 5.10.2017. Str. 29.

trenutku razmišlja o *pravu* na odcjepljenje i ima li ga grupa koja je postavila zahtjev. Bez obzira na posjedovanje (zakonskog ili moralnog) prava na odcjepljenje, pokušaj grupe da se odcijepi može biti uspješan ili neuspješan. Grupa može imati opravdan zahtjev za odcjepljenjem i biti uspješna u pokušaju da se odcijepi, međutim to i dalje ne znači da grupa ima pravo stvaranja nove države odnosno pravo na *međunarodno priznanje*. Dakle, grupa ili pokret koji uspješno prođe put od postavljanja zahtjeva za odcjepljenjem do akvizicije međunarodnog priznanja će označiti uspješan separatistički pokret.

2.3.1. *Tko ima pravo na odcjepljenje?*

Opisali smo separatizam kao situaciju u kojoj grupa ljudi nastanjena na određenom teritoriju nastoji od države, u kojoj se taj teritorij nalazi, preuzeti vlast nad tim teritorijem, a odcjepljenje kao najjači oblik separatizma koji za cilj ima uspostavljanje nove države. Međutim, postavlja se pitanje kakva mora biti ta grupa ljudi, ako ikakva, da bi mogla legitimno postaviti takav zahtjev i polagati pravo na taj određeni teritorij? Odnosno, postavlja se pitanje tko ili što je 'narod', odnosno tko su to 'ljudi' (engl. *people*)?

Kroz suvremenu povijest su dominirale dvije definicije grupa kojima se pripisavalo pravo na samoodređenje.³⁸ Budući da smo se ove problematike podsvjesno dotakli u povijesnom pregledu separatizma, ovdje neću previše ići u detalje. Naime, prva definicija 'ljudi' s pravom na samoodređenje je ona zastupana i prihvaćena krajem 19. stoljeća i na kraju Prvog svjetskog rata gdje se grupa ljudi s pravom na samoodređenje određuje prema etnicitetu i jeziku.³⁹ Dakle, grupe koje se smatraju nacijom. Druga definicija ljudi s pravom na samoodređenje je pak ona UN-ova, nakon Drugog svjetskog rata, gdje su ljudi s pravom na samoodređenje multietničke skupine ljudi pod kolonijalnom upravom.⁴⁰ Pavković i Radan navode da je ovakva definicija teritorijem određena jer pravo na samoodređenje grupa ljudi ima s obzirom na teritorij kojeg nastanjuje, a koji je pod kolonijalnom upravom, a bez obzira na njen etnički sastav.⁴¹ Dakle, pravo na samoodređenje pripada dekolonizacijskim pokretima.

38 Moore, M. 1998. "Introduction: The Self-Determination Principle and the Ethics of Secession". U: Moore, M. (ur.) *National Self-Determination and Secession*. Oxford: Oxford University Press. Str. 2.;

Pavković, A. i Radan, P. 2007. *Creating New States...* Str. 233-234.

Za detaljnije poimanje pojma 'narod' (engl. 'people') od antike do danas pogledati u: Canovan, M. 2005. *The People*. Cambridge: Polity. Str. 10-40.

39 Moore, 1998. "Introduction: The Self-Determination Principle...". Str. 2.

40 Moore, 1998. "Introduction: The Self-Determination Principle...". Str. 3.

Pavković, A. i Radan, P. 2007. *Creating New States...* Str. 233-234.

41 Pavković, A. i Radan, P. 2007. *Creating New States...* Str. 234.

Možemo zaključiti da su kroz povijest grupe ljudi sa zajedničkim kulturno-identitetskim karakteristikama, odnosno grupe ljudi koje možemo u određenom trenutku smatrati nacijom, smatrane kao grupe ljudi koje imaju pravo na samoodređenje. Međutim, koje su karakteristike takvih grupa? Avishai Margalit i Joseph Raz ih navode šest: 1. posjedovanje zajedničkog karaktera i kulture, 2. pojedinci koji odrastaju u grupi prihvaćaju i preuzimaju kulturu grupe, 3. članovi grupe se međusobno prepoznaju kao takvi, 4. članstvo u grupi je važno za samoidentifikaciju njenih članova, 5. članstvo u grupi je stvar pripadanja, a ne dokazivanja, te 6. grupe nisu takve da se svi u njima međusobno poznaju, već se članovi međusobno prepoznaju prema općim karakteristikama koje imaju kao članovi te grupe.

U nastavku poglavlja ćemo pak vidjeti kako je prema nekim teorijama to što grupa ljudi čini naciju samim time dovoljno za pravo na samoodređenje (time i odcjepljenje), dok prema nekim teorijama čak ni to nije potrebno da bi grupa ljudi posjedovala pravo na odcjepljenje. Kako to obično biva, najpraktičnije su one teorije koje su 'negdje između', odnosno one koje prepoznaju nacije, narode ili barem grupu ljudi sa zajedničkom kulturom kao nositelje prava na samoodređenje (iako te karakteristike nisu nužne), ali samo pod uvjetom da su im ugrožena temeljna ljudska prava od strane države u kojoj obitavaju.

2.3.2. Remedijalno pravo na odcjepljenje

U suštini je remedijalne skupine teorija prava na odcjepljenje da grupa ljudi na nekom teritoriju ima pravo na odvajanje od matične države samo u slučaju kada ta država sustavno i učestalo krši osnovna ljudska prava članova te grupe, odnosno kada ta grupa trpi ozbiljnu nepravdu. Tada ta grupa ima pravo obraniti se odcjepljenjem kao jednim preostalim sredstvom za fizičko samoočuvanje (*remedy of last resort*). Glavni predstavnik ove skupine teorija, Allen Buchanan, tako prepoznaje tri vrste nepravde koje su dovoljne da se postavi (i opravda) zahtjev za odcjepljenjem: 1) sustavno i učestalo kršenje osnovnih ljudskih prava pojedinaca grupe, 2) nepravedno zauzimanje teritorija legitimne države (npr. zauzimanje Baltičkih država od strane SSSR-a), te 3) sustavno kršenje unutardržavnih dogovora o autonomiji (npr. Kosovo).⁴² Upravo je posljednja vrsta nepravde zanimljiva u kontekstu Katalonije, stoga slijedi više redaka o istoj. Naime, prema Buchananu, redosljed događaja koji dovodi do takve nepravde je najčešće sljedeći: pritisci manjine dovode do pristanka države na odobrenje određenog stupnja unutardržavne autonomije; država potom krši navedene dogovore o autonomiji; kao odgovor autonomisti sada postaju secesionisti; naposljetku

⁴² Buchanan, A. 2007. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press. Str. 351-352.

država nasilno nastoji suzbiti secesionistički pokret.⁴³ U sljedećem poglavlju u kojem izlažem kratku povijest španjolsko-katalonskih odnosa moći ćemo primijetiti većinu navedenih elemenata, a upravo ću ovu shemu koristiti da naglasim različite periode tih odnosa.

Remedijalna skupina teorija prava na odcjepljenje prepoznaje i neke situacije u kojima je odcjepljenje opravdano bez da je prisutan uvjet nepravde. To takozvano *posebno*, u odnosu na ranije opisano *opće*, pravo na odcjepljenje je prisutno u slučajevima kada: a) država odobrava odcjepljenje, b) ustav države predviđa mogućnost odcjepljenja, i c) država je nastala takvim dogovorom koji predviđa buduću mogućnost odcjepljenja.⁴⁴ Međutim, takvi su slučajevi iz očitih razloga manje ili nisu uopće problematični i zapravo se mogu okarakterizirati kao *bilateralno* odcjepljenje, u odnosu na učestalije i kontroverznije *unilateralno* odcjepljenje.

Glavna prednost remedijalnog prava na odcjepljenje je što je bolje uklopljeno u međunarodni zakon i prakse, za razliku od teorija izvornog prava s kojima ćemo se susresti u nastavku ove analize. Također, problematici odcjepljenja pristupa s nužnom ozbiljnosti i opreznosti "zahtijevajući najrelevantnije opravdanje"⁴⁵ zahtjeva za odcjepljenjem, čime se izbjegava manipulacija kojoj predvodnici separatističkih pokreta često pribjegavaju ne bi li prikupili što veću podršku ne samo lokalnog stanovništva, već i međunarodne zajednice.

2.3.3. Teorije izvornog prava

S druge strane remedijalnih teorija stoji skupina teorija izvornog prava koja kaže da postojanje nepravde nije nužno da bi postojao valjan zahtjev za odcjepljenjem. Prema ovoj skupini teorija grupa ljudi na određenom teritoriju ima valjan zahtjev za odcjepljenjem ako ona: 1) čini naciju, narod ili barem zajednicu s posebnom kulturom (nacionalističke teorije), ili 2) tako odluči natpolovičnom većinom svojih članova (plebiscitarne teorije).

Predstavnici prve skupine teorija se najčešće pozivaju na *princip nacionalnosti* koji zapravo kaže da svaka nacija ima pravo na samoodređenje, a što se opravdava pretpostavkama: 1) zdravlje nacije direktno je utjecano dobrobiti njenih članova, i 2) političko samoodređenje omogućuje naciji da pojača svoje zdravlje.⁴⁶ Bez sumnje ovaj smjer argumentacije korijene ima u Wilsonovih 14 točaka od kojih jedna promiče pravo naroda, ponajprije onih nastalim raspadom velikih carstava nakon Prvog svjetskog rata, na samoodređenje. U suštini je nacionalističkih teorija tvrdnja da se

43 Isto, str. 357. Treba imati na umu da je Buchanan ovaj redoslijed događaja uočio uglavnom kod autonomnih regija Istočne Europe, Afrike i Azije, ali svakako je primjenjiv i na slučaj Katalonije uz iznimku ozbiljnijeg državnog nasilja.

44 Buchanan, 1997. "Theories of Secession". Str. 35.

45 Buchanan, 2007. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination...* Str. 369.

46 Wellman, C. 2003. "The Truth in the Nationalist Principle". *American Philosophical Quarterly*, sv. 40 (4). Str. 253.

određena nacija može najbolje brinuti o sebi i osigurati si buduću egzistenciju na način na koji to najbolje odgovara njenim članovima. Upravo su nacionalizmom obojeni zahtjevi za odcjepljenjem najčešći i privlače najviše pozornosti, pa je tako slučaj i sa Zapadnom Europom (npr. Baskija, Katalonija, Sjeverna Irska). Međutim, nacionalističke teorije prava na odcjepljenje su manje (ili nisu uopće) favorizirane u međunarodnom zakonu i praksi međunarodne zajednice, ponajviše iz praktičnih razloga ako uzmemo u obzir broj političkih entiteta koji se smatraju nacijom u svijetu. Također, nacionalističke teorije zauzimaju permissivniji stav glede povrede državnog teritorijalnog integriteta, stoga nije za očekivati da će bilo kakva zajednica država favorizirati skupinu teorija koja tako gleda na njihov teritorijalni integritet.⁴⁷

Plebiscitarna teorija prava na odcjepljenje pak dodatno pojednostavljuje stvari. Prema njima, ne samo da nije potrebna nepravda da bi se opravdao zahtjev za odcjepljenjem, već grupa ljudi koja mu teži ne mora biti ni okarakterizirana kao nacija ili biti povezana zajedničkom kulturom. Najjednostavnija verzija plebiscitarnih teorija kaže da bilo koja grupa koja može ostvariti većinu na određenom dijelu državnog teritorija ima pravo na odcjepljenje.⁴⁸ Zastupnici ove skupine teorija se najčešće pozivaju na vrijednosti slobode (odlučivanja) i demokracije,⁴⁹ te je stoga svaka odluka legitimna i opravdana natpolovičnom većinom glasova (*princip većine*) izbornog tijela na nekom teritoriju. Ipak, pojavljuje se nekoliko problema kod ovakvog rezoniranja. Najočitiiji je vezanje zahtjeva uz teritorij što izgleda da nedostaje kod ovih teorija jer se ne traži nikakva (emocionalna ili povijesna) povezanost grupe ljudi s teritorijem koji nastanjuje, već se državni teritorij 'kida' formiranjem većine na određenim njegovim dijelovima.⁵⁰

2.4. Zaključak

U zaključku ovog poglavlja možemo ustvrditi sljedeće:

1. separatizam je proces odvajanja državne vlasti nad dijelom njenog teritorija i seljenje te vlasti na stanovništvo tog teritorija
2. nacionalizam je najčešći pokretač separatizma (kroz povijest i danas)
3. razvoj i kontekst separatizma se kroz povijest često preklapao sa razvojem nacionalizma
4. nacionalističke teorije prava na odcjepljenje nisu favorizirane u međunarodnom zakonu i praksi međunarodne zajednice država danas

47 Buchanan, 1997. "Theories of Secession". Str. 45.

48 Isto, str. 39.

49 Buchanan, 2007. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination...* Str. 373.

50 Isto, str. 376.

Iako se na prvi pogled može činiti kako neke od ovih točaka ne mogu stajati zajedno, postoji vrlo jednostavno objašnjenje zašto je to ipak moguće. Primjerice, mnogi bi mogli u ovom trenutku postaviti pitanje: "Kako to da je nacionalizam i dalje glavni motiv separatizma, ako znamo da nacionalistički separatizmi ne nailaze na razumijevanje međunarodne zajednice?". Odgovor je vrlo jednostavan, a da bi došli do njega treba se samo nakratko prisjetiti prakse nacionalizma o kojoj je bilo riječi u uvodu (i o kojoj će biti više riječi u poglavlju 4.), ali i karakteristika separatističkog pokreta koje smo naveli u ovom poglavlju. Naime, rekli smo da je za separatistički pokret važno uspostavljanje grupnog identiteta kako bi članovi pokreta težili ka istim političkim ciljevima. Tu su prakse nacionalizma najučinkovitije, jer on ima tu sposobnost konstruiranja zajedničkog identiteta apeliranjem na, često izmišljenu, zajedničku prošlost. Prema tome, separatistički pokreti koriste nacionalizam kako bi mobilizirali i ujedinili ljude oko svog pokreta, bez obzira na saznanje da im takva praksa neće pomoći u dobivanju podrške međunarodne zajednice država (otuda i podnaslov: "između lokalnog stanovništva i međunarodne zajednice država").

U sljedećem poglavlju ćemo vidjeti kakav je bio odnos Španjolske i Katalonije kroz povijest, te kako se rađao i razvijao katalonski separatizam.

3. Katalonski put nezavisnosti

3.1. Povijest španjolsko- katalonskih odnosa do Statuta o autonomiji iz 1932.

Početak španjolske države označen je spajanjem kastiljskog i aragonskog kraljevstva (u čijem je sastavu bila i Katalonija) 1479. godine kada Ferdinand II. Aragonski nasljeđuje kraljevstvo nakon smrti svoga oca Ivana II., i udružuje ga s kastiljskim kraljevstvom koje je bilo pod vladavinom njegove žene Izabele I. Kastiljske, s kojom je bio u braku od 1469. godine. Gabriel Tortella smatra da je njihov brak označio "početak španjolske nacionalne države pod jednom monarhijom".⁵¹ Do tog trenutka, a i u vremenu nakon njega, dva kraljevstva Pirenejskog poluotoka su djelovala odvojeno i bez međusobnog doticaja osim u jednom kratkom periodu (1137-1179.) kada je aragonski kralj bio vazal kralju Kastilje, a u kontekstu borbi protiv muslimanske uprave na poluotoku. Kraljevstvo Aragon i Katalonija (ranije Grofovija Barcelona) su također djelovali odvojeno do 1258. godine kada prekidaju veze s Franačkom (1258. sporazum u Corbeilu), a onda su se ujedinile, točnije Kraljevstvo Aragon absorbira Kataloniju kao i bivša muslimanska kraljevstva Mallorcu (1229.) i Valenciu (1238-1245.). Još ranije (1213.) je uspostavljen katalonski sabor (*Corts*) koji se pak nije sastao u cjelini do 1283. pod Pedrom III. Velikim i to kao aragonski sabor

51 Tortella, G. 2017. *Catalonia in Spain: History and Myth*. London: Palgrave Macmillan. Str. 24.

(Cortes), a 1359. godine kralj Pedro (kat. Pere) IV. uspostavlja *Generalitat*, instituciju koja je u početku imala zadaću prikupljanja određenog dijela poreza za kralja, a kroz vrijeme joj je moć samo rasla dok nije ukinuta 1714. godine. Danas se to ime skupno koristi za katalonsku vladu, parlament i poziciju predsjednika vlade.

Kako sam ranije naveo, i u vremenu nakon spajanja Aragona i Kastilje, tim kraljevstvima se u početku upravljalo odvojeno, a cijela unija je bila na personalnoj razini, odnosno u vidu Izabele i Ferdinanda i njihovog braka, a nije postojao nijedan službeni dokument o ujedinjenju.⁵² To će se promijeniti dolaskom na vlast njihova unuka Karla I. koji je prvi službeno priznat kralj Španjolske, a uz to je kao Karlo V. obnašao i dužnost cara Svetog Rimskog Carstva. Karlo je upravljao Španjolskom jedinstveno i u cijelosti. U ovom periodu Španjolska završava s tzv. *reconquistom*, odnosno oslobađanjem dijelova kraljevstva pod muslimanskom upravom i počinje s otkrivanjem i zauzimanjem "novog svijeta". Henry Kamen ipak sugerira da proces osvajanja novootkrivenih teritorija sve do 18. stoljeća nije bila službena politika španjolskog kraljevstva, već skup ekspedicija vođen od strane konkvistadora i avanturista.⁵³

U početku, odnosi Španjolske i Katalonije nisu bili naglašeno problematični, iako je postojala određena distanca Katalonije spram centralne vlasti, za što je sigurno jedan od uzroka prvotno zasebno upravljanje ujedinjenim kraljevstvima Kastilje i Aragona. Međutim, jedan od razloga je bilo i nepovjerenje katalonskog sabora (*Corts*) prema 'kruni' i njenom (ne)poštivanju katalonskih običaja i institucija, ili jednom riječju – *fuerosima*⁵⁴. Tako je Katalonija tijekom 16. stoljeća imala relativno malu ulogu u Španjolskoj.⁵⁵

Prva značajnija pobuna Katalonije protiv Španjolske vlasti dogodila se u tijeku Tridesetogodišnjeg rata (1618-1648.). Iako su obje države bile katoličke, Španjolska i Francuska su se našle na različitim stranama sukoba, budući da je Francuska odlučila stati na stranu protestantske koalicije. Zabrinuta zbog Španjolskog angažmana u Porajnju, Francuska objavljuje rat Španjolskoj 1635. godine. Katalonija, nezadovoljna namjerom španjolskog kralja Filipa IV. da joj poveća porezne namete za potrebe ratovanja i da regrutira Katalonce u vojsku (tzv. udruživanje oružja)⁵⁶, iskorištava situaciju i priklanja se francuskoj strani u sukobu. Uslijed pregovora s Francuskom, katalonski *Generalitat* 1640. godine proglašava Republiku Kataloniju, koja ipak nije trajala duže od

52 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 30.

53 Kamen, H. 2005. *Golden Age Spain*. New York: Palgrave Macmillan. Str. 26.

54 *Fuero*, u srednjovjekovnoj Španjolskoj, pravo zajednice dodijeljeno od kralja, plemića ili biskupa. Uključuje zakonsku inkorporaciju, poštivanje lokalnih običaja i privilegija, a može uključivati prava na oporezivanje i samoupravu. Izvor: <https://www.britannica.com/topic/fuero>

55 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 35.

56 Engl. *Union of Arms* - "...namjera stvaranja rezervne vojske od 140,000 vojnika koje bi plaćali dominioni carstva iz kojeg bi vojnici bili regrutirani, a prema njihovim postojećim resursima. Ali ne-kastiljski dominioni su se pobunili protiv tog prijedloga zbog povrede njihovih sloboda." Izvor: <https://www.britannica.com/place/Spain/Philip-IVs-reign#ref587614>

tjedan dana kada je Katalonija potpala pod francusku upravu.⁵⁷ Naposljetku, Španjolska ipak uspijeva povratiti Kataloniju pod svoju upravu osim nekoliko njenih sjevernih pokrajina koje su definitivno izgubljene 1659. godine kada je okončan francusko–španjolski sukob. Zanimljivo je da je Španjolska tijekom Tridesetogodišnjeg rata izgubila upravu nad Portugalom koji se odcijepio 1640. godine, što Tortella vidi kao posljedicu pobune u Kataloniji.⁵⁸ S druge strane, Kamen navodi da pobuna Katalonije protiv Španjolske uopće nije bila većih razmjera i da je primarno bila usmjerena protiv katalonske vladajuće klase.⁵⁹ Nadalje, navodi da je tek manjina Katalonaca podupirala savez s Francuskom, dok se većina populacije njemu protivila.⁶⁰

U drugoj polovici 17. stoljeća uslijedio je oporavak i gospodarski uspon Katalonije, da bi početak 18. stoljeća svjedočio novoj pobuni protiv španjolske vlasti, ovoga puta u kontekstu Rata za španjolsko nasljeđe (1703-1714.). Katalonija je u tom sukobu stala na stranu austrijskog pretendenta na španjolski tron – austrijskog nadvojvode Karla (od 1711. godine Karla VI., cara Svetog Rimskog Carstva), a protiv Filipa Anžuvinskog iz dinastije Burbon zbog straha da će im on ukinuti njihove *fuero*.⁶¹ U sukobu u kojim su se na suprotnim stranama naposljetku našle Španjolska i Francuska te Austrija, Engleska i Nizozemska (i Katalonija), pobjedu je ishodovala koalicija iza Filipa Anžuvinskog. Sada kao kralj Španjolske, Filip V. 1714. godine osvaja Barcelonu (koja je od 1705. godine pod engleskom upravom) i tako definitivno slama katalonski otpor. Dan njegova ulaska u grad, 11. rujna, se danas slavi kao nacionalni dan Katalonije (*Diada*), dan kada je ona izgubila svoje *fuero* (institucije i samoupravu). I u ovoj pobuni je Španjolska izgubila dio svog teritorija, a ovoga puta je izgubljen Gibraltar. I kod ovog slučaja Kamen navodi da se nije radilo o raširenoj pobuni Katalonije protiv Španjolske, već tek o pobuni komercijalne klase pomorskih luka Barcelone i Matara koje su podupirale austrijskog pretendenta na tron kako bi osigurali trgovinske povlastice.⁶² Michael Eaude ipak smatra kako su katalonski porazi u sklopu Tridesetogodišnjeg rata i Rata za španjolsko nasljeđe i danas urezani u pamćenju modernih Katalonaca: "Njihova prava su ograničena, njihov jezik zabranjen, a bogatstvo smanjeno".⁶³ Ostatak 18. stoljeća u Kataloniji je obilježen *Nueva planta* politikom koja je zamijenila sustav *fueros*, a koja je ipak dovela do gospodarskog i demografskog uspona Katalonije. Početkom 19. stoljeća i Španjolska (i Katalonija) se našla na revolucionarnom putu Napoleona Bonaparte. S ciljem da gospodarski oslabi Veliku Britaniju, Napoleon je naumio uvesti kontinentalnu blokadu Velike Britanije koja bi onemogućila

57 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 42.

58 Isto, str. 43-44.

59 Kamen, 2005. *Golden Age Spain*. Str. 20-21.

60 Isto.

61 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 49.

62 Kamen, 2005. *Golden Age Spain*. Str. 21.

63 Eaude, M. 2008. *Catalonia: A Cultural History*. New York: Oxford University Press. Str. xv.

njen uvoz resursa s kontinenta. Politici blokade se ipak nije pridružio Portugal, koji je nastavio pomorsku trgovinu s Velikom Britanijom. Stoga Napoleon 1807. godine, uz odobrenje Španjolske, prelazi španjolski teritorij s ciljem osvajanja Portugala, uz dogovor da će poštivati španjolsku suverenost. Ipak, po povratku iz Portugala (Lisabon je 'pao' 30. studenog) Napoleonova vojska pod vodstvom generala Junoa osvaja veće gradove na francusko-španjolskoj granici - San Sebastian, Pamplonu i Barcelonu, a potom i Madrid u ožujku 1808. godine.⁶⁴ Izazvalo je to niz neočekivanih pobuna među ljudima širom Španjolske, pa i u Kataloniji koja se ovaj put nije priključila španjolskom vanjskom neprijatelju. Organizirane su manje milicije (*juntas*) i objavljen je rat Francuskoj, koji je naposljetku, spletom okolnosti (Napoleonov pohod na Rusiju) i uz pomoć Engleske, dobiven. U Kataloniji se ovaj francusko-španjolski sukob naziva "Francuski rat" (*The War of the French*)⁶⁵, dok je u Španjolskoj znan kao Španjolski rat za neovisnost. Tortella tvrdi da se iz ovog rata izrodila španjolska moderna nacija.⁶⁶ Time slijedi trag španjolskih nacionalista 19. stoljeća koji su ovaj rat, riječima Javiera Morena-Luzona, "...pojednostavili i predstavili kao iskreni i trijumfalni rat za nezavisnost, vođen od strane cijele Španjolske protiv Napoleonove Francuske".⁶⁷ Iako su se borili protiv Napoleonove Francuske, Španjolci se nisu protivili njegovim novim, liberalnim idejama, pa je tako 1812. godine u Cadizu donesen prvi liberalni ustav u Španjolskoj. Prema njemu, zastupnici u parlamentu (*Cortes*) se biraju posredno, putem predstavnika, a pravo glasa posjeduju sve punoljetne muške osobe bez obzira na financijsku pozadinu i slične uvjete.⁶⁸ Također, suverenitet posjeduje *Nacija*, a ne kralj: "Španjolska Nacija je slobodna i nezavisna i nije, niti može biti, baština nijedne obitelji niti osobe."⁶⁹ Ustav ipak nije bio dugo na snazi. Nakon završetka rata 1814. godine u Španjolsku se vraća kralj Ferdinand VII., sin izgnanog kralja Karla IV., i uz podršku reakcionarnog dijela Španjolske (značajnu potporu je pridobio i u Kataloniji) ukida ustav i ponovno uvodi apsolutizam. Ipak, 1820. godine, nakon pobune dijela vojske koja se spremala na put u Južnu Ameriku boriti se protiv tamošnjih pokreta za nezavisnost, Španjolska ponovno dobiva liberalni ustav. Međutim, i ovaj ustav je bio kratkog trajanja jer su 1823. godine europske imperijalne sile, pod vodstvom Francuske, intervenirale kako bi se "spriječila liberalna

64 Pritom je i prisilio španjolskog kralja Karla IV. i njegovog sina Ferdinanda da se odreknu prijestolja, a na kojeg je potom stavio svog starijeg brata Josepha Bonaparteu.

65 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 81.

66 Isto, str. 84.

67 Moreno-Luzon, J. 2007. "Fighting for the National Memory: The Commemoration of the Spanish "War of Independence" in 1908-1912". *History and Memory*, sv. 19 (1): 68-94. Str. 71. Dodaje da postoje dvije nacionalističke interpretacije Španjolskog rata za nezavisnost – liberalna i katolička. Prva rat vidi kao pobunu "naroda" protiv tiranije Napoleona i naglašava liberalne vrijednosti proizašle iz sukoba (npr. liberalni ustav), dok druga rat vidi kao borbu katoličke Španjolske protiv protestantizma, odnosno kao nastavak španjolskih religijskih borbi (protiv muslimana i za evangelizaciju Latinske Amerike).

68 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 81.

69 Isto.

zaraza."⁷⁰ Usljedio je desetogodišnje razdoblje apsolutizma Ferdinanda VII., čija će smrt biti uvod u takozvane Karlističke ratove.

Nakon smrti Ferdinanda 1833. godine, konzervativni elementi u Španjolskoj, a najviše u Kataloniji i Baskiji, nezadovoljni nepotpunom restoracijom apsolutizma, zahtijevaju imenovanje Ferdinandova brata Karla za novog španjolskog kralja, a protivno željama samog Ferdinanda koji je uveo pragmatičnu sankciju kako bi ga naslijedila njegova starija kćer Izabela (Izabela II.). To je bio povod i uvod u takozvane Karlističke ratove – niz građanskih ratova, ali i regionalnih ratova protiv liberalne vlasti.⁷¹ Ukupno su vođena tri karlistička rata (1833-1840., 1846-1849., 1872-1876.), od čega drugi uglavnom u Kataloniji (treći uglavnom u Baskiji), kao jedini pokušaj revolucije u Španjolskoj u doba revolucija diljem Europe, no bez uspjeha za *karliste*. Međutim, ono što nije pošlo za rukom karlistima, uspjeli su postići generali Francisco Serrano i Juan Prim – svrgnuti Izabelu II. s trona. Ishod je to takozvane Slavne revolucije (engl. *Glorious revolution* ili *Revolution of 1868.*) iz 1868. godine, koja se odvijala i u Barceloni, a koja je podršku našla među srednjom i radničkom klasom Španjolske, koju u to vrijeme karakterizira zaokret u lijevo.⁷² Na novim izborima 1869. godine⁷³ pobjedu u samoj Barceloni odnose snage federalnog republikanizma, što označava početak sve veće želje za decentralizacijom i regionalizacijom Španjolske u Kataloniji:

Ustvari, (...), nakon 1868. godine postoje dva glavna grada u Španjolskoj, Madrid i Barcelona. Madrid je bio liberalan i centralistički, Barcelona demokratska i federalistička. Raskorak između dva grada bio je oštar: madridani su zamjerali Barceloni što osporava politički monopol koji su oni uživali još od 17. stoljeća (kad je Madrid definitivno postao glavni grad).⁷⁴

Ta posljednja četvrtina 19. stoljeća u Kataloniji je obilježena i prvim naznakama katalonskog nacionalizma koji se u početku manifestirao kroz kulturu i protekcionističku politiku.⁷⁵ Obnavljaju

70 Isto, str. 91.

71 "Karlizam je (...) reakcionarna pobuna čije je porijeklo u siromašnim seljačkim zajednicama koje su se borile protiv revolucije u ime strogog katolicizma i apsolutne monarhije." Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 93.

72 Taj zaokret u lijevo, kao i sama revolucija, posljedica su ekonomske stagnacije, čak i krize, u koju je Španjolska upala sredinom 19. stoljeća, a zbog koje je dio srednje klase i buržoazije izgubio svoje uštedevine, što je i njih usmjerilo ka federalizmu i demokraciji. Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 110.

73 Nakon izbora za španjolski sabor trebalo je odabrati i novog monarha. Međutim, kako se različite strane nisu mogle dogovoriti oko istog, Španjolska je jedno kratko vrijeme postala republikom. Bila je to Španjolska Prva Republika, a trajala je od 1873. do 1875. godine kada kraljem postaje Alfonso XII. iz dinastije Burbon (tzv. Burbonska restauracija). Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 111.

74 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 110.

75 Isto, str. 125. Početkom 19. stoljeća Katalonija je bila jedina industrijska regija Španjolske, poznata po svojoj tekstilnoj industriji. Međutim, održanje i razvitak te industrije puno duguje raznim protekcionističkim politikama i zaštitom tarifa od strane Španjolske, što je omogućilo katalonskoj industriji primat u odnosu na stranu konkurenciju. Tako se i razvila slika Katalonije kao 'tvornice Španjolske'.

se srednjovjekovne manifestacije poput *Jocs floral*, godišnjeg natjecanja u poeziji na katalonskom jeziku, osnivaju se razne organizacije poput Mlade Katalonije (*Jove Catalunya*) koja izdaje časopis *La Renaixença* prema kojem ovo razdoblje u Kataloniji i dobiva naziv ("katalonska renesansa"), održavaju se katalonski kongresi, a pojedine institucije kao što je *Centre Catala* razmišljaju o preoblikovanju u političke stranke.⁷⁶ Ipak, katalonski nacionalizam će postati dodatno naglašen tek krajem 19. i početkom 20. stoljeća, kada je cijela Španjolska doživjela prekretnicu u svom povijesnom i političkom životu.

Naime, kraj 19. stoljeća je za cijelu Španjolsku najznačajniji po Američko-španjolskom ratu iz 1898. godine, u kojem je Španjolska izgubila svoje srednoameričke kolonije Kubu i Portoriko te Filipine u Aziji. 'Katastrofa' (engl. Disaster), kako nazivaju taj događaj u Španjolskoj, je označila kraj Španjolske kao kolonijalne sile, a time i potakla unutardržavne probleme koji će uslijediti. Za Kataloniju je španjolski gubitak kolonija označio smanjenje tržišta za njene proizvode (prvenstveno pamuk), ali i gubitak povjerenja u španjolsku državu. Tortella kaže: "Ova razočaranja su pojačale (katalonsku) želju da postane autonomna, ako ne i nezavisna."⁷⁷ Dodatan motiv koji je pokretao katalonski nacionalni pokret je bilo pitanje jezika. Naime, katalonski jezik nije bio u praktičnoj upotrebi od kraja Srednjeg vijeka, što je dovelo do situacije da je pri kraju 19. stoljeća on upotrebljavan tek u ruralnim krajevima i to u govornom, a rijeđe u pisanom obliku.

Pitanje jezika i kulture te događaji iz 'kobne' 1898. godine, u kombinaciji s konstantnom borbom za povlašteni položaj na tržištu, odnosno politikom protekcionizma, stvorili su osjećaj razdora između Barcelone i Madrida, odnosno Katalonije i Španjolske. Tortella navodi: "ova mirna bitka je pomogla razviti svijest o odvojenosti, pogled prema Madridu kao neprijateljskom gradu kojeg je trebalo uvjeriti i (politički) osvojiti."⁷⁸ Međutim, taj razdor, odnosno razlika između Katalonije i Španjolske je bila i činjenica, a ne samo stvar priviđanja. Naime, zahvaljujući gospodarskoj prednosti i ranijoj industrijalizaciji Katalonije, postojala je jasna razlika u osobnom prihodu između Katalonaca i ostatka Španjolske. Tako se u Kataloniji razvila slika nje kao moderne i napredne regije koja 'gleda' prema Londonu i Parizu, u odnosu na tradicionalnu i zaostalu Španjolsku i sivi i oronuli Madrid. Ta slika će ostati prisutna do danas, a oprimjerivat će se na razne i apsurdne načine, poput analize pristupa nogometnoj igri FC Barcelone i Real Madrida ili čak španjolske reprezentacije.⁷⁹ Ipak, primjećuje Tortella, "dok je Katalonija kritizirala španjolsku

76 Isto, str. 126.

77 Isto, str. 127.

78 Isto, str. 128.

79 Solis, Fernando L. 2003. *Negotiating Spain and Catalonia: Competing Narratives of National Identity*. Bristol: Intellect Books. Str. 39-45.

tradicionalnost, svojski se trudila, i uspjela, oživjeti povijest da bi izgradila viktimističku i nacionalističku verziju udaljene katalonske povijesti, prošlosti i, pomalo zahrđale, slave."⁸⁰

Početak 20. stoljeća je u Španjolskoj protekao u snagu regeneracije i 'prizemljenja' nakon katastrofičnih događaja iz 1898. godine. Uspjela je tako Španjoska, suočena s vlastitim problemima, ostati izvan Prvog svjetskog rata. Međutim, to ne znači da je Španjolska prvu četvrtinu 20. stoljeća protekla u miru. Naime, još od 1868. godine i Slavne revolucije dio se španjolskog društva, posebno radnički slojevi, postepeno radikalizirao i prihvaćao anarhističke i socijalističke ideje koje su se počele širiti Europom još u drugoj polovici 19. stoljeća. Anarhizam je bio posebno popularan u Kataloniji, odnosno u samoj Barceloni kao urbanoj prijestolnici regije.⁸¹ Porast radničke svijesti i anarhizma, te posljedično i aktivizma, dovodi do niza prosvjeda u Kataloniji od kojih je zbog svojih posljedica najznačajniji onaj iz 1909. godine protiv španjolskog vojnog angažmana u Maroku, koji je smatran "žrtvovanjem ljudskih života u obranu posjeda bogatih Španjolaca."⁸² Prosvjed je prerastao u sukob prosvjednika s policijom i vojskom u kojem je na kraju život izgubilo osam policajaca i više od sto civila. Stoga se ovaj događaj naziva "Tragični tjedan". Međutim, ovaj i slični događaji su iskorišteni od strane katalonskih lidera, okupljenih u Regionalnu ligu (*Lliga Regionalista*, osnovana 1901.), čiji su konzervativni elementi bili jednako zabrinuti popularnošću anarhizma i socijalizma, kako bi uvjerali središnju španjolsku vladu da je potrebna neka vrsta katalonskog samoupravljanja. Naposljetku je osnovana *Mancomunitat Catalana* koja je bila "vrsta autonomne vlade koja će provoditi zajedničke politike za četiri (katalonske) provincije, pogotovo po pitanju infrastrukture, obrazovanja i kulture".⁸³ Prvi predsjednik joj je bio Enric Prat de la Riba, uz Francesca Camba, jedan od osnivača Regionalne lige. Upravo je potonji, Cambo, 1919. godine predložio izradu Statuta o autonomiji Katalonije, za što je dobio potporu i samog kralja Alfonsa XIII., koji se bojavao socijalističke revolucije u Kataloniji koja bi se potom mogla proširiti na cijelu Španjolsku. Međutim, iz istog razloga je i autonomistička politika Regionalne lige stopirana, kada Cambo preuzima ulogu ministra financija u Španjolskoj vladi, a novi štrajkovi radnika (štrajk *la Canadiense*) i pobuna plemena u španjolskom, sjevernom dijelu Maroka potiču generala Miguela Prima de Riveru da 13. rujna 1923. godine izvrši državni udar. Uslijedilo je razdoblje od sedam godina njegove diktature u kojem je imao početnu potporu konzervativnih elemenata u Kataloniji, a koju definitivno gubi 1925. godine ukidanjem katalonskog *Mancomunitata*. Iako uspješan na vojnom planu (ugušio pobunu marokanskih plemena), Primo de Rivera nije uspio izvući Španjolsku iz ekonomske krize u koju je upala poslije Prvog svjetskog rata te naposljetku i on, 1930. godine,

80 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 130.

81 Isto, str. 149.

82 Isto, str. 149.

83 Isto, str. 150.

napušta svoju poziciju. Ubrzo nakon, 14. travnja 1931. godine proglašena je Španjolska Druga Republika, a paralelno s njom i Republika Katalonija od strane katalonskog ljevičara i časnika u španjolskoj vojsci Francesca Maciae. Norman Jones navodi: "...Katalonci su pozdravili i dočekali Republiku kao kraj centralizma".⁸⁴

3.2. Čin 1. – unutardržavna autonomija

Katalonija kao federativna republika zamišljene i željene Iberijske Federacije opet nije potrajala duže od dva tjedna, kao što se ni ideja potonje federacije nije realizirala. Macia je odluku proglašenja Republike Katalonije donio ishitreno, dok je istovremeno Lluís Companys, drugi čovjek njihove stranke Republikanske ljevice Katalonije (*Esquerra Republicana de Catalunya*) postavljao španjolsku zastavu na zgradu katalonske vlade.⁸⁵ Ipak, ako je namjera Macie bila tim potezom izvršiti pritisak na novoformiranu socijalističku vladu Španjolske, onda je uspio u svome naumu. Naime, u pregovorima između centralne i katalonske regionalne vlade koji su uslijedili dogovoreno je da će potonja djelovati u sklopu španjolske vlade, kao i to da će imati zadatak izrade katalonskog Statuta o autonomiji. 'Radna' verzija Statuta izrađena je već u kolovozu iste (1931.) godine:

Prema ovom tekstu, Španjolska je postala federalna republika, a *Generalitat* je raspolagao širokim ovlastima da upravlja takozvanim katalonskim državama (ne samo Katalonijom, nego i drugim zajednicama poput Valencije i Balearskih otoka gdje se, uz kastiljski španjolski, pričalo i na katalonskom jeziku). Ove su se 'države', prema prvotnoj verziji Statuta, mogle pridružiti Kataloniji ako bi to htjele. Katalonski bi bio jedini službeni jezik na teritoriju pod upravom *Generalitata*, iako bi se u odnosima s vladom u Madridu koristio kastiljski.⁸⁶

Već u ovih nekoliko postavki Statuta se može vidjeti snažan utjecaj španjolskog republikanizma koji je on ostvario posebno u Kataloniji, utjecaj koji će u nadolazećim godinama biti samo još jači i značajniji. Naime, jedna od odlika španjolskog republikanizma je da se, za razliku od liberalizma koji je težio centraliziranoj državi, strogo zalagao za federalizam.⁸⁷ Na odobrenje Statuta o

84 Jones, N. 2001. "Regionalism and revolution in Catalonia". U: Preston, P. (ur.) 2001. *Revolution and War in Spain, 1931-1939*. London i New York: Routledge. Str. 85.

85 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 158.
Jones, 2001. "Regionalism and revolution in Catalonia" Str. 88.

86 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 158.

87 Pages i Blanch, P. 2013. *War and Revolution in Catalonia, 1936-1939*. Laiden, Boston: Brill Publishers. Str. 6.

autonomiji Katalonije je ipak trebalo pričekati, budući da se na razini Španjolske donosio novi republikanski Ustav. Naposljetku, u konačnoj verziji Statuta (9. rujna 1932.) nije priznato postojanje "katalonskih država", katalonski je postao tek drugi službeni jezik iza kastiljskog španjolskog, eliminirane su insinuacije Katalonije kao nacije, a Katalonija je postala autonomna regija u okviru Španjolske.⁸⁸ Status autonomne regije i Statut o autonomiji koji joj to garantira ipak neće zadržati dugo, jer će političke turbulencije u Španjolskoj koje su uslijedile u nadolazećim godinama dovesti do građanskog rata u kojem će pobjedu odnijeti pobunjeničke snage Francisca Franca. Jedan od prvih njegovih poteza po dolasku na vlast bio je ukidanje katalonske autonomije.

Čin 2. - kršenje autonomije

Na općim izborima u Španjolskoj 1934. godine pobjedu odnose konzervativne stranke desne orijentacije, među kojima se najviše isticala Španjolska konfederacija autonomnih konzervativaca (*Confederacion Espanola de Derechas Autonomas* - CEDA) i njen predsjednik Jose M. Gil Robles. Ipak, zbog otvorenog koketiranja s fašizmom koje je bilo prisutno u stranci, tadašnji predsjednik Španjolske Alcala Zamora na mjesto premijera postavlja Alejandra Lerrouxa, predvodnika Radikalne republikanske stranke (u to vrijeme stranka desnog centra). Niz kontroverzi i poteškoća koje su pogodile njegovu vladu, nakon kojih je i odstupio s pozicije premijera, kao i vladu njegovog nasljednika Ricarda Sampera, uzrokovale su pritisak CEDA-e koja je zahtijevala svoje mjesto u vladi. Naposljetku je formirana nova vlada u kojoj je CEDA držala tri ministarske pozicije što je pak uzrokovalo pobunu u redovima ljevice koja je najizraženija bila u Barceloni i Asturiji, a odvijala se i u Madridu. Ta "Oktobarska revolucija" iz 1934. godine je naposljetku ugušena nakon intervencije vojske, a mnogi službenici u katalonskoj vladi su osuđeni na zatvorske kazne ili su pak prebjegli u Francusku.⁸⁹ Međutim, problemi u, sada opet Lerrouxovoj, vladi Radikalne stranke su i dalje bili prisutni, a jedan od značajnijih je bila korupcija. Nakon jednog takvog skandala u kojem je dio političara bliskih vrhu stranke primilo mito u zamjenu za davanje kockarske licence za *straperlo* (igra slična ruletu), Lerrouxova vlada je bila prisiljena raspustiti se i raspisati nove izbore.⁹⁰ Na novim izborima u veljači 1936. godine pobjedu odnosi koalicija lijevo orijentiranih stranaka okupljenih u Narodnu frontu. Za Kataloniju je to značilo povratak pune autonomije i oslobađanje Lluisa Companysa i njegov povratak na mjesto predsjednika *Generalitata*, poziciju koju je izgubio zbog sudjelovanja u "Oktobarskoj revoluciji" iz 1934. godine.⁹¹ Međutim, za

88 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 159.

89 Jones, 2001. "Regionalism and revolution in Catalonia". Str. 107-108.

90 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 163-164.

91 Isto, str. 164.

Jones, 2001. "Regionalism and revolution in Catalonia". Str. 108-109.

Španjolsku je pobjeda Narodne fronte značila niz uličnih sukoba i atentata između ljevice i desnice, što je naposljetku poslužilo kao opravdanje pobunjenim generalima (Emilio Mola, Jose Sanjurjo, Francisco Franco) za pokušaj provođenja državnog udara (srpanj 1936.), a što je događaj koji je označio početak Španjolskog građanskog rata.⁹²

U ratu se Katalonija našla na strani izabrane vlade Narodne fronte, odnosno na strani Republike, i time potvrdila svoju snažnu privrženost republikanizmu, ali i popularnost anarhizma i socijalizma u toj regiji. Ratna aktivnost Katalonije se većinom fokusirala na obližnju Aragonsku frontu na kojoj su se *nacionalistima* (kakvom se smatrala Francova strana) suprotstavile razne milicije okupljene oko, uglavnom novonastalih, stranaka i organizacija poput PSUC-a (Ujedinjena socijalistička partija Katalonije), POUM-a (Radnička partija marksističkog ujedinjenja), CNT-FAI-a (Nacionalna konfederacija rada – Anarhistička federacija Iberije) itd. Međutim, građanski rat je u Kataloniji obilježen i međusobnim borbama spomenutih milicija (tzv. *May Days*) te nepovjerenjem španjolske vlade prema aktivnostima koje je provodio katalonski *Generalitat*, a koje su okarakterizirane kao nacionalističke (u kontekstu katalonskog nacionalizma) i separatističke.⁹³ Unutrašnji sukobi i nepovjerenje u Republici, kao i bolja opremljenost i stručnost Francove vojske koja je pomoć dobivala i od Italije i Njemačke, naposljetku su doveli do pobjede nacionalista. Katalonija je konačno izgubljena padom Barcelone 26. siječnja 1939. godine, iako je bitka prekretnica zapravo bila Bitka na rijeci Ebro koja je trajala od srpnja do studenog 1938. godine, a koja je označila posljednji, i neuspjeli, pokušaj vojske Republike da zaustavi Francovo napredovanje. Pages i Blanch navodi: "Neuspjeh u Bitci na rijeci Ebro doveo je do definitivnog pada Katalonije."⁹⁴

Usljedilo je trideset i šest godina Francove diktature (1939-1975) koja će posebno pogoditi Kataloniju. Katalonski Statut o autonomiji je ukinut još 1938. godine nakon početnih uspjeha Franca na Aragonskoj fronti kada je uspio fizički odvojiti Kataloniju od ostatka Republike. Ovaj gubitak autonomije, tvrdi Pages i Blanch, se može usporediti jedino sa 1714. godinom kada je Katalonija izgubila svoju vladu nakon poraza u Ratu za španjolsko nasljeđe.⁹⁵ U veljači 1939. godine, dakle još tijekom trajanja rata, nacionalisti donose Zakon o političkoj odgovornosti kojim će desetci tisuća Katalonaca završiti u zatvoru, od čega će ih 3500 biti osuđeno na smrt.⁹⁶ Posebno

92 Treba istaknuti kako je spomenuti niz uličnih sukoba i atentata izostao u Kataloniji, gdje je pobuna *Generalitata* iz listopada 1934. godine, "koja je od strane španjolske desnice i vojske univerzalno doživljena kao 'skidanje maske' separatizma", poslužila kao povod pobunjenim generalima da pokrenu puč. Izvor: Jones, 2001. "Regionalism and revolution in Catalonia". Str. 109.

93 Više o navedenim unutarnjim sukobima u Kataloniji i Španjolskom građanskom ratu u Kataloniji općenito pogledati u Orwell (1938/1984) i Pages i Blanch (2013).

94 Pages i Blanch, 2013. *War and Revolution...* Str. 160. Posljednji su pali Madrid (28. ožujka) i Valencia (29. ožujka), a 1. travnja 1939. je proglašen kraj rata.

95 Isto, str. 169.

96 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 171-172.

nemilosrdan je Franco bio prema političkim vođama Republike, pa je tako katalonski predsjednik *Generalitata* u ratno doba, Lluís Companys osuđen na smrt i pogubljen 1940. godine,⁹⁷ što će ga pak učiniti jednim od simbola suvremenog katalonskog nacionalizma. Na udaru su se našla i katalonska kultura, a posebno jezik koji je bio sveden na privatnu sferu, a potpuno zabranjen na javnim mjestima.⁹⁸ Pelai Pages i Blanch navodi da je "(O)kupacijska vojska pokušala izbrisati katalonsku povijest i izgraditi, proglasiti i snagom oružja, novu stvarnost, novu državu, i novi način života, osjećanja, i mnijenja koji je Kataloniji bio potpuno stran"⁹⁹, te u dramatičnom stilu nastavlja: "Bez tijela samouprave, slobodnih političkih stranaka, sindikata, ili mehanizama da štiti vlastitu kulturu; (...); i sa katalonskim jezikom svedenim na domaću i obiteljsku uporabu, Katalonija je bila prisiljena promišljati kraj vlastite povijesti."¹⁰⁰ Ipak, s vremenom je represija Francova režima postupno slabjela, a posljednji značajni okrutni Francov potez je bio pogubljenje Salvadora Puiga Anticha, mladog katalonskog anarhista osuđenog na smrt zbog ubojstva policajca u razmjeni vatre, a unatoč apelima mnogih državnika i službenika poput pape Pavla VI. i Willyja Brandta.¹⁰¹

Čin 3. - zahtjev za odcjepljenjem

Francisco Franco je umro 1975. godine čime završava gotovo 40 godina njegove diktature (uključujući građanski rat), a čime počinje novo, demokratsko razdoblje španjolske povijesti. Franca nasljeđuju Juan Carlos I., kao novi kralj iz dinastije Burbon, te Carlos Arias kao španjolski premijer, vrlo nepopularan, pa ga je vrlo brzo naslijedio Adolfo Suarez.¹⁰² Vodila se u to vrijeme debata između onih koji su se zalagali za postepen prijelaz na demokraciju (tzv. *aperturistas*) i onih koji su zahtijevali momentalno gašenje institucija Francova režima i početak od 'nule' (*rupturistas*).¹⁰³ Tranzicijski period se ipak odvijao postepeno pa se na prve izbore čekalo do lipnja 1977. godine. Na njima na razini Španjolske pobjedu odnosi upravo premijer Suarez kao predvodnik Unije demokratskog centra (španj. *Unio de Centro Democratico*), a ispred Španjolske socijalističke radničke partije (španj. *Partido Socialista Obrero Espanol*) koja je pak, u sklopu koalicije Socijalisti Katalonije (španj. *Socialistes de Catalunya*), odnijela prevagu u Kataloniji. Međutim, jedna druga katalonska stranka će krojiti njenu sudbinu u ostatku 20. i početkom 21. stoljeća – *Convergencia i Unio* pod vodstvom Jordia Pujola bit će najzaslužnija za visok stupanj

97 Isto, str. 172.

98 Isto.

99 Pages i Blanch, 2013. *War and Revolution...* Str. 170.

100 Isto, str. 173.

101 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 173.

102 Isto, str. 193.

103 Isto, str. 193.

autonomije koju Katalonija danas uživa. Ironično, upravo je Pujol tražio od Suareza da stopira novi katalonski Statut o autonomiji dok su socijalisti vodeći u Kataloniji iz straha da će Statut dodati na popularnosti socijalista i u nadolazećim godinama.¹⁰⁴ Ipak, Katalonija novi Statut o autonomiji dobiva krajem 1979. godine, a za potrebe postizanja sporazuma s Katalonijom glede Statuta, ali i novog španjolskog ustava, španjolski premijer Suarez u dosluhu s Jordi Pujolom pokreće 1977. godine "Operaciju Taradellas".¹⁰⁵ Cilj tog pothvata je bio vratiti Josepa Taradellasa, nekoć pokretača ratne industrije Republike te predsjednika Ujedinjene vlade Katalonije i njenog ministra financija, a sada umjerenog "desno od centra" katalonskog političara, iz progonstva u Francuskoj i postaviti ga za novog predsjednika *Generalitata*. Time bi se na čelu Katalonije barem privremeno našao čovjek koji je uživao povjerenje Katalonaca, kao i povjerenje centralne vlade u Madridu, a koji bi služio kao alternativa "crvenoj koaliciji" Katalonije kojoj je snaga samo rasla.¹⁰⁶ Plan je naposljetku uspio, a uskoro su odobreni i novi španjolski Ustav (1978.) kao i novi katalonski Statut o autonomiji (1979.). To je značilo i formiranje Katalonskog sabora, a time i provođenje regionalnih izbora (1980.) za isti, na kojima pobjeđuje ranije spomenuta stranka Jordia Pujola *Convergencia i Unio*. Pujol je nastavio s (nacionalističkom) politikom 'zgrtanja' što veće autonomije za Kataloniju (nakon edukacije i zdravstva, uslijedile su financije) u čemu su ga centralne vlade Španjolske (i lijevog i desnog centra) pokušale omesti na razne načine.¹⁰⁷ Međutim, u tome nisu uspjele, a zauzvrat je Pujolu samo rasla popularnost u Kataloniji te na izborima za Katalonski sabor 1984. godine *CiU* osvaja apsolutnu većinu.¹⁰⁸ Uz to, stranka je 1990-ih godina postala relevantna i na razini cijele Španjolske kada je dala podršku manjinskim vladama u Madridu – prvo socijalistima (PSOE) 1993. godine, a potom i Narodnoj stranci (*Partido Popular* - PP) desnog centra 1996. godine. Scott Greer navodi: "CiU je proveo sedam godina s važnom pregovaračkom moći u centralnoj državnoj vlasti."¹⁰⁹ Stvari su se polako počele mijenjati početkom novog tisućljeća; PP na izborima 2000. osvaja apsolutnu većinu na općim izborima u Španjolskoj i sada su oni postali potrebni Pujolu da održi vlast u Kataloniji ispred rastuće ljevice, nego što je on bio potreban centralnoj vladi da održava većinu u španjolskom parlamentu (*Cortes Generales*). Ipak, nakon novih regionalnih izbora 2003. godine na vlast dolazi lijeva koalicija ERC-a (Republikanska ljevica Katalonije), PSC-a (Socijalistička partija Katalonije) i ICV-a (Inicijativa zelenih za Kataloniju) koja se pokazala "još

104 Isto, str. 194-195.

105 Isto, str. 195.

106 Isto, str. 195.

107 Vidi LOAPA (Organski zakon harmonizacije autonomnih procesa) i Banca Catalana afere u: Greer, Scott L. 2007.

Nationalism and Self-Government: The Politics of Autonomy in Scotland and Catalonia. Albany: State University of New York Press. Str. 121-123. ili Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 214-226. (Banca Catalana affair)

108 Greer, 2008. *Nationalism and Self-Government...* Str. 125.

109 Isto, str. 132.

većim nacionalistima od CiU-a, te još manje uspješnom".¹¹⁰ Kada se CiU vratio na vlast 2010. godine, sada pod vodstvom Artura Masa, stranka je zauzela pro-separatistički stav.¹¹¹ Tortella tvrdi da je takav stav zauzet kao prijatna centralnoj vlasti u Madridu da bi od nje Katalonija dobila još više novaca, a koji joj je bio neophodan uslijed ekonomske krize u koju je upala i vanjskog duga koji se gomilao.¹¹² S druge strane, u 2010. godini je Ustavni sud Španjolske modificirao novi revidirani Statut o autonomiji Katalonije (iz 2006. godine) te neustavnim proglasio članke koji Kataloniju karakteriziraju kao naciju, a katalonski jezik kao glavni jezik u javnoj službi i medijima,¹¹³ što je izazvalo proteste diljem Katalonije. Uslijedio je neslužbeni referendum o nezavisnosti Katalonije 2014. godine, uz vrlo slab odaziv i pod zabranom Vrhovnog suda; na novim izborima 2015. godine CiU i ERC zajedno idu na izbore u sklopu koalicije *Junts pel si* ("Zajedno za 'da'") te uz podršku radikalno lijeve stranke CUP (*Candidatura d'Unitat Popular*) formiraju vladu; a da bi 1. listopada 2017. godine Masov nasljednik Carles Puigdemont proveo novi (nezakoniti) referendum o nezavisnosti. Na njemu je za nezavisnost Katalonije glasalo 90% Katalonaca koji su izašli na referendum (uz 43% izlaznosti)¹¹⁴, a 27. listopada Katalonski parlament proglašava nezavisnost Katalonije.

Čin 4. - državno nasilje?

Na sam dan referenduma o nezavisnosti, dakle 1. listopada 2017., u Kataloniju je poslana španjolska policija (*Guardia Civil*) kako bi pokušala spriječiti provođenje referenduma, pri čemu je glavni zadatak bio konfisciranje izbornih kutija s glasačkim listićima. Međutim, policiji se suprotstavilo mnoštvo Katalonaca (očigledno onih koji su izašli na izbore) koji su je pokušali omesti u njenom naumu, što je pak rezultiralo nasilnom reakcijom policije.¹¹⁵ Kao posljedica sukoba policije i onih Katalonaca koji su za nezavisnost, na kraju dana je bilo više stotina ozljeđenih osoba (844 civila i 33 policajca).¹¹⁶ U narednim tjednima pokrenuta su i uhićenja katalonskih političkih vođa i aktivista za nezavisnost (barem onih koji nisu 'na vrijeme' pobjegli iz Španjolske), a kojima

110 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 260.

111 Isto.

112 Isto.

113 Pericay, G. "The Spanish Constitutional Court shortens the current Catalan Statute of Autonomy". *Catalan News*, 29.6.2010. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/the-spanish-constitutional-court-shortens-the-current-catalan-statute-of-autonomy>

114 Jones, Sam, Burgen, Stephen i sur. "Catalan referendum: preliminary results show 90% in favour of independence". *The Guardian*, 2.10.2017. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/dozens-injured-as-riot-police-storm-catalan-ref-polling-stations>

115 Video nasilne reakcije policije na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=GI49YSCruwY>

116 Jones, Sam, Burgen, Stephen i sur. "Catalan referendum: preliminary results show 90% in favour of independence". *The Guardian*, 2.10.2017. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/dozens-injured-as-riot-police-storm-catalan-ref-polling-stations>

se u trenutku pisanja ovog rada sudi za veleizdaju, pokušaj državnog udara i zloupotrebu javnih financija. Privremeno je aktiviran i Članak 155. Ustava Španjolske kojim je suspendirana katalonska autonomija (dakle, njen parlament i vlada), a njome je upravljano direktno iz Madrida. Ovakvu reakciju Španjolske, njene policije i sudstva, pobornici katalonske nezavisnosti karakteriziraju kao napad na demokraciju i kršenje ljudskih prava, dok je od strane države takva reakcija opravdana obranom državnog integriteta i ustavnog poretka. Ova debata traje i danas, a iz nje obje strane crpe legitimitet za svoje akcije. U međuvremenu su raspisani i novi izbori za katalonski parlament (21. prosinac 2017.), na kojima je grupa stranaka za nezavisnost zadržala blagu prednost pred njenom opozicijom (70 od 135 mjesta u parlamentu).¹¹⁷ Katalonsko pitanje je uzdrmalo i španjolsku centralnu vladu Mariana Rajoya (*Partido Popular*) koju je ubrzo zamijenila socijalistička vlada Pedra Sancheza (PSOE). Međutim, ni njegova vlada nije pronašla adekvatno rješenje za španjolsko-katalonski sukob, pa Španjolska 28. travnja 2019. izlazi na nove opće izbore. Događaji iz protekle dvije godine i trenutna situacija u Španjolskoj i Kataloniji tako opravdavaju riječi Gabriela Tortelle koji kaže da je katalonski separatizam "najozbiljniji politički problem s kojim je Španjolska suočena danas."¹¹⁸

3.3. Katalonski separatizam danas – predvodnici i akteri

U ovom poglavlju želim ukratko predstaviti koji su to predvodnici i zagovornici katalonske nezavisnosti, odnosno koje su to političke stranke i druge organizacije koje čine avangardu katalonskog separatizma. Na taj način, iskristalizirati će se slika o tome koje su to političke elite u Kataloniji koje, uz druge vrste opravdanja političkih poteza, koriste povijest i prošlost kako bi mobilizirale podršku oko svoje ideje nezavisne Katalonije (analiza tih procesa slijedi u nadolazećim poglavljima).

U katalonskom parlamentu trenutno prevladava skupina stranaka koje su za nezavisnost - *Esquerra Republicana de Catalunya*, *Junts per Catalunya* i *Candidatura d'Unitat Popular*, uz opasku da CUP nije u vladajućoj koaliciji prvospomenutih stranaka, već u opoziciji, nezadovoljan načinom na koji ERC i JuntsCat predvode svoju političku kampanju za nezavisnost. Upravo ove stranke smatram predvodnicima katalonskog separatizma, odnosno upravo njih i njihove članove podrazumijevam pod ranije spomenuti pojam "političke elite" (naročito ERC i JuntsCat koje su značajnije zastupljene u parlamentu). Značajna podrška za katalonsku nezavisnost dolazi i od nevladinih aktivističkih organizacija poput *Omnium Culturala* i *Assemblea Nacional Catalane*, čiji

117 "Catalan election: full results". *The Guardian*, 22.12.2017. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2017/dec/21/catalonia-election-full-results>

118 Tortella, 2017. *Catalonia in Spain...* Str. 189.

se vođe nalaze u zatvoru zbog sudjelovanja u organiziranju referenduma o nezavisnosti Katalonije 2017. godine. Prema tome, teško je odrediti katalonski separatizam kao *top-down* ili *bottom-up* pokret, jer ga odlikuje kvalitetna suradnja između ovih političkih i aktivističkih elemenata. Međutim, kako je ranije navedeno, u ovom radu je fokus na političkim elitama koje ipak imaju veću ulogu u stvaranju uvjeta za nezavisnu Kataloniju, a uslijed raširenih ovlasti koje posjeduju kroz instituciju katalonskog parlamenta.

Esquerra Republicana de Catalunya. Osnovana 1931. godine, Esquerra Republicana je najstarija katalonska politička stranka s kontinuiranim djelovanjem do danas (u razdoblju Francove diktature djelovala je ilegalno i iz Francuske). Jedna je od glavnih stranaka zagovornica nezavisnosti Katalonije, a uz nezavisnost, glavni postulati su joj republikanizam i socijalni napredak.¹¹⁹ Značajniju ulogu u suvremenom kontekstu zauzima nakon izbora 2015. godine kada, u sklopu koalicije *Junts pel Si*, sudjeluje u radu katalonske vlade, a time i u organiziranju referenduma nezavisnosti Katalonije iz 1. listopada 2017. godine. Zbog sudjelovanja u organiziranju referenduma o nezavisnosti, predsjednik stranke Oriol Junqueras se danas nalazi u zatvoru i iščekuje rezultate sudskog procesa, dok se Marta Rovira, glavna tajnica stranke, nalazi u egzilu. Na posljednjim regionalnim izborima iz prosinca 2017. godine, ERC, u sklopu koalicije ERC-CatSI ("Katalonija 'DA'" i nezavisni kandidati), osvaja 32 mjesta u parlamentu i trenutno sačinjava manjinsku vladu s *Junts per Catalunya*.

Junts per Catalunya. Koalicija stranaka okupljena oko bivšeg predsjednika vlade Carlesa Puigdemonta koji se trenutno nalazi u egzilu kako bi izbjegao suđenje za organiziranje referenduma o nezavisnosti Katalonije 2017. godine. Okosnicu koalicije čini Demokratska stranka Katalonije (*Partit Democrata Catala* – PDeCat), nasljednica Demokratske konvergencije Katalonije (*Convergencia Democratica de Catalunya*) koja je pak dugo bila dio koalicije *Convergencia i Unio* (CiU). Uz Demokratsku stranku, koaliciju sačinjavaju i nezavisni kandidati, a jedan od njih je i Jordi Sanchez, predsjednik *Assemblee Nacional Catalane* o kojoj će više riječi biti u nastavku. Za razliku od Esquerre Republicane, i pogotovo od CUP-a kojeg predstavljam u nastavku, navedene stranke iz kojih se razvila *Junts per Catalunya* pripadaju umjerenijoj, konzervativnoj struji pobornika katalonske nezavisnosti, odnosno može se klasificirati kao stranka desnog centra.

119 Izvor: <https://en.esquerra.cat/en>

Candidatura d'Unitat Popular. Radikalno lijeva politička organizacija i stranka za "nezavisnu, socijalističku, ekološki održivu Kataloniju lišenu patrijarhalizma".¹²⁰ CUP djeluje na području tzv. katalonskih država koje, uz Kataloniju, uključuju i dijelove Aragona, Valenciju i Balearske otoke, odnosno one regije gdje se priča katalonskim jezikom. Time pod idejom nezavisne Katalonije podrazumijevaju i više nego ostale stranke za nezavisnost Katalonije. Rad CUP-a je baziran na djelovanju u lokalnim zajednicama i općinama, smatrajući da se tako najbolje mogu postići postulati deliberativne i direktne demokracije.¹²¹ Stoga se i smatraju tipičnim primjerom *bottom-up* pokreta, dakle pokreta koji dolazi od 'običnih' ljudi. Ekonomski, CUP zauzima izrazito anti-kapitalistički stav, te se zalaže za plansko gospodarstvo vođeno potrebama ljudi i nacionalizaciju javnih službi i banki.¹²² Od 2012. godine CUP djeluje i kao politička stranka na regionalnoj razini. Trenutno imaju 4 zastupnika u parlamentu Katalonije, ali se nalaze u opoziciji nezadovoljni načinom na koji ERC i JunstCat vode kampanju za nezavisnost Katalonije.

Omnium Cultural. Ne-vladina organizacija za promociju katalonskog jezika i kulture nastala 11. srpnja 1961. godine (uz zabranu rada 1963-1967.).¹²³ U doba Francove diktature glavni zadatak organizacije je bilo suprotstavljanje "cenzuri i progonu katalonske kulture".¹²⁴ Danas kao glavne zadatke, uz promociju katalonske kulture, ima i obranu civilnih i ljudskih prava, a od 2010. godine se aktivno zalaže i za pravo Katalonaca na samoodređenje putem referenduma. U tu svrhu, organizacija je sudjelovala i u nizu demonstracija za pravo na samoodređenje, najčešće 'rame uz rame' s još jednom ne-vladinom organizacijom, *Assembleom Nacional Catalanom*. *Omnium Cultural* je sudjelovala i u organizaciji referenduma o nezavisnosti 2017. godine zbog čega se njen trenutni predsjednik, Jordi Cuixart, trenutno nalazi u zatvoru i očekuje rezultate sudskog procesa vođenog protiv njega i drugih lidera katalonskog separatizma početkom 2019. godine. Organizacija danas broji oko 125 000 članova.¹²⁵

Assemblea Nacional Catalana. Aktivistički *grassroot* pokret za postizanje nezavisne Katalonije osnovan 2012. godine. Prvi veći pothvat Assemblee je bilo organiziranje protestnog marša na Nacionalni dan Katalonije (*Diada*) 11. rujna 2012. godine kada su zahtijevali nezavisnost Katalonije pod sloganom "Katalonija, nova europska država".¹²⁶ Time su privukli pažnju i

120 Izvor: <http://cup.cat/what-is-the-cup>

121 Isto.

122 Isto.

123 Izvor: <https://www.omnium.cat/en/presentation/>

124 Isto.

125 Isto.

126 Izvor: <https://assemblea.cat/index.php/history/?lang=en>

političkog vrha i tadašnjeg predsjednika vlade Katalonije Artura Masa, te uzrokovali nove izbore za katalonski parlament, a uskoro zatim i inicirali provođenje referenduma o nezavisnosti (iz 2014. godine).¹²⁷ Neke od akcija koje je Asmblea provela su i formiranje ljudskog lanca dugog 400 kilometara na *Diada* 2013. godine, te demonstracija za referendum (*Diada* 2014.) koja je okupila skoro 2 milijuna ljudi u srce Barcelone.¹²⁸ Asmblea je također sudjelovala u organizaciji referenduma za nezavisnost 1. listopada 2017. godine, zbog čega se njen vođa Jordi Sanchez još uvijek nalazi u zatvoru i iščekuje rezultate sudskog procesa provedenog početkom 2019. godine. Djelovanje Asmblee (i ranije predstavljene *Omnium Cultural*) upućuje na to da katalonski separatizam ima značajnu podršku i među stanovništvom Katalonije, a ne samo u njenom političkom vrhu.

Uz navedene političke stranke i aktivističke organizacije treba spomenuti i Quima Torru, aktualnog predsjednika katalonske vlade koju predvodi kao nezavisni kandidat. On se također snažno zalaže za postizanje nezavisnosti Katalonije, a kao predsjednik vlade ima mogućnost javno promovirati svoje ideje i mišljenja. Početkom 2019. godine je, zajedno s Carlesom Puigdemontom, sudjelovao i u osnivanju *Cride Nacional per la Republica* ("Nacionalni poziv za Republiku"), političke organizacije i stranke koja ima cilj okupiti sve stranke za nezavisnost pod jedan šator.¹²⁹

3.4. Zaključak

Cilj ovog poglavlja je bio predstaviti povijest španjolsko-katalonskih odnosa iz nekoliko razloga. Prvi razlog je taj da bi vidjeli kako se katalonski separatizam (i nacionalizam) razvijao kroz povijest. Mogli smo primijetiti kako je katalonska opozicija Španjolskoj i težnja za nezavisnost prisutna od samih početaka njihova odnosa, o čemu svjedoči nekoliko pokušaja proglašenja Republike Katalonije, ali i konstantno suprotstavljanje Španjolskoj u njenim sukobima s vanjskim neprijateljem od Tridesetogodišnjeg rata nadalje (osim u slučaju španjolske borbe protiv Napoleona). U tom smislu, katalonski separatizam se rodio prije katalonskog nacionalizma, koji se poput ostalih europskih nacionalizama polako razvijao u drugoj polovici 19. stoljeća. Karakteristika tog katalonskog nacionalizma je pak ta da su se često izmijenjivali njegovi konzervativni (*Lliga Regionalista*, *CiU*) i socijalni (*Esquerra Republicana de Catalunya*) elementi, da bi se naposljetku ujedinili (današnja koalicija *Junts per Catalunya*, *ERC* i *CUP*) s ciljem postizanja istog cilja –

127 Isto.

128 Isto.

129 Jordan, G. "Puigdemont and Torra to promote new political movement". *Catalan News*, 16.7.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/puigdemont-and-torra-to-promote-new-political-movement>

katalonske nezavisnosti. Drugi, za ovaj rad možda i važniji, razlog zašto sam htio prikazati povijest španjolsko-katalonskih odnosa je da bi vidjeli koji su to događaji iz prošlosti i povijesne traume koje katalonski separatizam ističe danas. Jasno je već sada da u takve događaje spada poraz u Ratu za španjolsko nasljeđe i 1714. godina te poraz u Španjolskom građanskom ratu, u kojima je Katalonija gubila povlaštene financije (*fuerosi*) i oblike samouprave koje je posjedovala (*Generalitat*). U 5. poglavlju ćemo vidjeti kako se konkretno ti događaji koriste danas. Naposljetku, treći razlog je taj da bi vidjeli kako je Katalonija često kroz povijest bila podijeljena između konzervativnih i proaktivnih elemenata u svojim redovima (npr. *Lliga Regionalista – ERC* početkom 20. stoljeća ili za – protiv nezavisnosti danas), što ukazuje na neuspjeh u konstruiranju jasno odjeljivog katalonskog identiteta.

4. Uloga politike sjećanja – "skretanje" u populizam?

Nakon smrti Francisca Franca (20. studenog 1975.) uslijedio je tranzicijski period španjolske povijesti. Jedan od elemenata svakog takvog tranzicijskog perioda, naročito onog koji označava prijelaz s diktatorskog režima na demokraciju, je suočavanje s prošlosti, najčešće s negativnim stranama upravo tog prethodnog režima. Najčešće je jedan od ciljeva tranzicije u tom njenom aspektu postizanje tzv. tranzicijske pravde, odnosno prepoznavanje i uvažavanje počinjenih zločina ili nedjela te reparacija, najčešće simbolična, žrtvama (ratnih) zločina ili državne opresije.¹³⁰ Međutim, Španjolska nakon Franca je krenula drugim putem – putem zaboravljanja. Naime, španjolske političke elite, zadužene za provedbu tranzicije na demokraciju, su dogovorile tzv. Pakt zaboravljanja, čija je svrha bila u što većem miru provesti tranziciju, odnosno "zaboraviti i krenuti dalje".¹³¹ Drugim riječima, tadašnje španjolske političke elite nisu vidjele budućnost u suočavanju s prošlošću. Mnoštvo narativa o prošlosti je značilo mnoštvo različitih strana koje se različito sjećaju povijesti, što je značilo razjedinjenost u trenucima kada je ujedinjenost bila nužna, te je stoga odlučeno da se Španjolska neće sjećati. Međutim, jednom kada je uspostavljen demokratski sustav, bilo je pitanje vremena kada će prošlost ponovno postati tema. Tako je 2007. godine, ne jednoglasno, španjolski parlament izglasao Zakon o povijesnom sjećanju kojim se Španjolska napokon odlučila suočiti s ratnim zločinima i Francovom represijom.¹³² Španjolska se time počela

130 The International Center for Transitional Justice: <https://www.ictj.org/>

131 Encarnacion, Omar G. "Forgetting, in Order to Move On". *New York Times*, 22.1.2014. Dostupno na: <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/01/06/turning-away-from-painful-chapters/forgetting-in-order-to-move-on>

132 Hamilos, P. "Spanish MPs to vote on law recognising Franco's victims". *The Guardian*, 11.10.2007. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2007/oct/11/spain.international>

sjećati, što je sa sobom donijelo nove političke i društvene procese. Jedan od tih procesa je politička manipulacija prošlošću. Cilj ovog poglavlja je pokazati, na teorijskoj razini, kako i zašto se sjećanje na konfliktnu prošlost koristi u političke svrhe, koji su mehanizmi manipulacije prošlošću te koliko ti mehanizmi odgovaraju taktikama koje koriste tzv. populistički pokreti. U sljedećem 5. poglavlju ćemo na konkretnim primjerima vidjeti kako se prošlost koristi u španjolsko-katalonskom sukobu, odnosno kako političke elite predvodnice katalonskog separatizma koriste razne oblike kulture sjećanja i politike pamćenja kako bi opravdale svoj zahtjev za nezavisnost Katalonije.

4.1. Konstrukcija grupnog identiteta

Spomenuli smo ranije da je jedna od karakteristika, ili bolje reći zadatak, separatističkih pokreta uspostavljanje grupnog identiteta, jasno odjeljivog od identiteta grupe koja predstavlja državu od koje se prva grupa želi odvojiti (vidi poglavlje 2.1.). U tom procesu pak važnu ulogu ima sjećanje (na prošlost): "Sjećanje je sposobnost koja omogućuje da stvorimo svijest o sebi (identitet), na individualnoj i grupnoj razini".¹³³ S obzirom na subjekt sjećanja postoje individualno sjećanje (sjećanje pojedinca) i kolektivno sjećanje (sjećanje grupe). Kolektivno sjećanje nastaje međusobnom komunikacijom individualnih sjećanja pojedinaca na grupnoj razini pri čemu se zajednička sjećanja izdižu iznad pojedinih individualnih sjećanja koje pojedinci ne dijele s drugim članovima grupe. Stoga se ono ponekad naziva i komunikativnim sjećanjem,¹³⁴ najčešće u odnosu na kulturalno sjećanje kao još jednim oblikom kolektivnog sjećanja. U svoju klasifikaciju kolektivnog sjećanja Aleida Assman uvodi još i političko sjećanje koje s prethodne tri vrste sjećanja čini četiri oblika sjećanja – individualno, društveno (komunikativno), političko i kulturalno.¹³⁵ Političko i kulturalno sjećanje su oblici sjećanja čiji predmeti sjećanja (fiksne točke)¹³⁶ sežu daleko u (mitsku) povijest i koji imaju sposobnost povezivanja pojedinaca iz različitih generacija (u odnosu na društveno/komunikativno sjećanje za koje možemo reći da povezuje pojedince unutar iste generacije i obuhvaća događaje koji idu do 80 do 100 godina u prošlost). Političko i kulturalno sjećanje "su temeljeni na stabilizatorima sjećanja koji se mogu prenositi s generacije na generaciju,

133 Assmann, J. 2008. "Communicative and Cultural Memory". U: Erll, A. i Nünning, A. (ur.) *Media and Cultural Memory*. Berlin: Walter de Gruyter. Str. 109.

134 Isto.

135 Assman, A. 2002. "Four Formats of Memory: From Individual to Collective Constructions of the Past". U: Emden, C. i Midgley, D. (ur.) *Cultural Memory and Historical Consciousness in the German Speaking World Since 1500*. Berlin: Peter Lang.

136 Fiksni točkama Jan Assmann naziva događaje iz prošlosti koji su predmeti sjećanja. Assman, J. i Czaplicka, J. 1995. "Collective memory and Cultural identity". *New German Critique*, sv. 65. Str. 129

intergrirajući (u grupu) one koji nemaju neposredno iskustvo povijesnog događaja kroz obrazovanje i sudjelovanje".¹³⁷

Pojedinci i grupe se ne sjećaju na isti način. Kod pojedinaca je sjećanje neurološki proces koji nema svoj ekvivalent u ponašanju grupe. Također, manje i veće grupe se sjećaju na različit način. Kod manjih grupa do sjećanja dolazi komunikacijom individualnih sjećanja, što smo ranije opisali kao komunikativno ili društveno sjećanje. Veće grupe pak konstruiraju sjećanje:

"Institucije i veće društvene grupe, poput nacije, države, crkve i poduzeća ne posjeduju sjećanje, one ga izgrađuju uz pomoć memorijalnih znakova poput simbola, tekstova, slika, obreda, ceremonija, mjesta i spomenika. Skupa s takvim sjećanjem, ove grupe i institucije 'konstruiraju' identitet."¹³⁸

U to sjećanje ulazi sve ono što grupa smatra poželjnim i što učvršćuje njenu homogenost, a zaboravlja se sve ono što bi moglo naškoditi ugledu i funkcioniranju grupe. Međutim, različitih stvari se poželjno sjećati kod različitih grupa. Tako se primjerice velike nacije sjećaju i slave svoje pobjede (npr. u Francuskoj Napoleonove pobjede), dok se s druge strane manjinske nacije sjećaju svojih poraza i gubitaka.¹³⁹ Slučaj je to i kod Katalonije čiji je nacionalni dan vezan uz poraz u Ratu za španjolsko nasljeđe 1714. godine (vidi poglavlje 3.1.). Na taj način takve grupe izgrađuju sliku sebe kao žrtve i zauzimaju moralni stav u odnosu na one koji su uzrokovali poraz, ali i pozivaju na "herojski protučin" i opravdavaju postavljene zahtjeve.¹⁴⁰ Lako je uočiti kako je u kontekstu separatizma potenciranje povijesnih poraza poželjno u odjeljivanju grupe koja se želi odcijepiti od matične države, ali i u opravdavanju svog zahtjeva kroz narativ 'obrane' od represivnog državnog sustava.

Spomenuli smo da veće društvene grupe sjećanje (i posljedično identitet) konstruiraju uz pomoć simbola, rituala, ceremonija, mjesta (mjesta sjećanja/*lieux de memoire*), spomenika itd. Ono što zapravo time tvrdimo je da se grupe mogu sjećati na različite načine, odnosno da se sjećanje na povijesne događaje ili ličnosti može manifestirati u raznim oblicima. Prema tome, navedene manifestacije sjećanja skupno nazivamo oblicima sjećanja. Ono što je njima zajedničko je da imaju zadatak 'podsjećati' nas tko smo, odnosno koji je naš identitet. Ti su oblici sjećanja kroz povijest

137 Assman, 2002. "Four Formats of Memory...". Str. 26.

138 Isto.

139 Isto, str. 26-27.

140 Isto, str. 27.

uglavnom služili konceptu nacionalne države, navodi Pim den Boer referirajući se na Norin koncept *lieux de memoire*.¹⁴¹

4.2. Simboli, simbolički postupci i simbolički ustupci

Važnu ulogu u konstruiranju grupnog sjećanja i identiteta imaju simboli kao svojevrsni 'prečaci' do znanja koje se želi prenijeti na članove grupe, odnosno kao pojednostavljeni, lako razumljivi i uočljivi nositelji značenja. Definicija pojma simbol glasi: "(simbol je) znak, oblik ili objekt koji se koristi za predstavljanje nečeg drugoga".¹⁴² Naprimjer, simbol "π" se koristi za prikazivanje Ludolfova broja pi koji u sebi sadrži nebrojeno mnogo znamenki. Prema tome, simboli nam omogućavaju jednostavan prikaz kompleksnih stvari, procesa ili misli. Zbog toga, simboli su odavna rado korišteni i u politici, ponajprije kao označivači nekog političkog pokreta ili ideologije - kukasti križ se koristio kao simbol nacional-socijalizma, srp i čekić ili zvijezda petokraka kao simboli komunizma/socijalizma, a snop pruća sa sjekirom kao simbol fašizma. Na taj način, i neobrazovani pojedinac je mogao lako prepoznati i vezati se uz pokret čiju ideju možda i nije razumio. Simboli koji se najviše koriste u aktualnom španjolsko-katalonskom konfliktu su žuta vrpca koju zastupnici katalonske nezavisnosti nose na svojim odijelima te katalonska zastava (tzv. *Senyera*). Oni upućuju na katalonski identitet onih pojedinaca koji ih nose.

Simbolički postupci su pak činovi koji također nemaju vrijednost po sebi, već se ona nalazi u širem (političkom) kontekstu u kojem se javljaju. Drugim riječima, nije toliko relevantan sam čin, već širi kontekst u kojem se on odvija, odnosno važna je 'simbolika' nekog čina. Naprimjer, jedan od čestih takvih postupaka, naročito u tranzicijskim zemljama, je uklanjanje spomenika prethodnog, sada nepoželjnog, političkog sustava. Time se radi identitetski odmak od prethodnog režima i stvara novi identitet. U Barceloni je tako 2011. godine maknut i posljednji veći spomenik Francova režima

141 Den Boer, P. 2008. "Loci memoriae – Lieux de memoire". U: Erll, A. i Nunning, A. (ur.) *Media and Cultural Memory*. Berlin: Walter de Gruyter. Str. 21.

Norin koncept *lieux de memoire* u svojoj srži sadrži ideju da je sjećanje potrebno 'umjetno' održavati na razne načine poput izgradnje muzeja, stvaranjem arhiva, komemoriranjem događaja i ritualnim slavljinama (institucionalizacija sjećanja), jer ono (sjećanje) nema šansu opstati u svom 'prirodnom' okruženju, odnosno u vlastitom prostorno-vremenskom okviru. Ta se nemogućnost sjećanja da opstane javlja kao posljedica njegovog 'sukoba' s poviješću, odnosno tradicionalnom historiografijom, koja nameće vlastito viđenje događaja iz prošlosti temeljeno na artefaktima, dokumentima i drugim 'objektivnim' izvorima. Na taj način, povijest pokušava izbaciti sjećanje iz skupa faktora relevantnih za stvaranje diskursa o prošlosti. Drugi faktor koji utječe na potiskivanje sjećanja je ono što Nora naziva *akceleracijom povijesti*. Naime, sve je veća brzina kojom događaji postaju pisana povijest, pa je stoga i sve manji vremenski okvir unutar kojeg sjećanje može vršiti svoju funkciju. Prema tome, funkcija koju *lieux de memoire* imaju, naročito kod manjinskih grupa, je kreiranje i održanje vlastitog viđenja vlastite prošlosti, te time suprotstavljanje dominantnim narativima o prošlosti nametnutim od strane 'službene' historiografije za koju često kažemo da ju pišu 'pobjednici'. Uzmemo li u obzir da poimanje vlastite prošlosti služi u konstruiranju vlastitog identiteta, možemo zaključiti i da *lieux de memoire* imaju funkciju označivača i podsjetnika na taj 'naš' identitet.

142 *Cambridge Dictionary* >symbol. Izvor: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/symbol>

koji je stajao u čast pobjedi njegove vojske u Španjolskom građanskom ratu. Vrijednost ovog čina tadašnjeg gradonačelnika Barcelone nije sadržana u uklanjanju spomenika, već u kontekstu narušenih španjolsko-katalonskih odnosa, gdje ovi posljednji nemaju neku "ponosnu uspomenu" na to razdoblje.¹⁴³ Tim činom je zapravo na simboličan način odijeljen identitet Katalonaca koji Španjolski građanski rat doživljavaju kao poraz od identiteta ostatka (službene) Španjolske koja ga i dalje slavi kao pobjedu. S druge strane, simbolički ustupci su primjeri simboličkih postupaka kojima strana koja ustupa na taj način prepoznaje i priznaje određeni aspekt djelovanja druge strane, najčešće iz razloga postizanja političkog dogovora s tom drugom stranom. Dakle, i dalje govorimo o postupcima koji nemaju vrijednost po sebi, već u svrhu postizanja određenog političkog cilja. Najbolji primjer takvog čina je preimenovanje aerodroma u Barceloni u "Aerodrom Josep Taradellas", potez tadašnjeg španjolskog premijera Pedra Sanchez (PSOE) koji je za cilj imao politički dogovor između centralne i katalonske vlade, a ususret Sanchezova posjeta Kataloniji.¹⁴⁴ Tim potezom kao da je poručio "ni mi, kao ni vi, nemamo lijepa sjećanja na razdoblje građanskog rata i Francove diktature" (da se podsjetimo, Taradellas je bio važna politička figura u 'ratnoj' Kataloniji i prognanik za vrijeme Francove vladavine) i zapravo ukazao na zajedničke značajke identiteta Katalonije i Španjolske koju on predstavlja. Možemo, dakle, reći da simbolički ustupci teže ka pomirenju, kompromisu i zblizavanju suprotstavljenih kulturno-političkih identiteta, dok ostali simbolički postupci (koji nisu ustupci) za cilj imaju konkretiziranje i odjeljivanje pojedinačnih identiteta.

Simbolički postupci (i ustupci) su možda i najbolji primjer kako se povijest može koristiti u dostizanju političkih ciljeva. Naime, jednom naizgled irelevantnom činu, što imenovanje aerodroma ili uklanjanje spomenika u suštini jest, referenca na povijest i aktualni politički kontekst daju simbolizmom nabijeno značenje.

4.3. Nacionalizam i populizam

Možemo li separatističke pokrete nacionalnog karaktera, koji koriste mehanizme kulture sjećanja i politike pamćenja u svrhu konstruiranja identiteta, ujedno smatrati i populizmima? Drugim riječima, koji je odnos politike nacionalnog samoodređenja i populizma? Odgovor velikim dijelom leži u prirodi odnosa nacionalizma i populizma.

143 "The last major Franco monument is removed from Barcelona". *Catalan News*, 31.1.2011. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/the-last-major-franco-monument-is-removed-from-barcelona>

144 "Barcelona-El Prat airport to be renamed Josep Tarradellas". *Catalan News*, 21.12.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/barcelona-el-prat-airport-to-be-renamed-josep-tarradellas>

U uvodu sam naveo da ću pratiti Gellnerovu i Hobsbawmovu definiciju nacionalizma koja ga opisuje kao političko načelo da politička i nacionalna jedinica trebaju biti istovjetne. Drugim riječima, nacionalizam je princip prema kojem svaka nacija, ukoliko to želi, ima pravo na uspostavu vlastite države. Prema tome, nacionalizam je ograničen na grupu ljudi, naciju, koja ima pravo donositi političke odluke u svoje ime, odnosno ima pravo na (političko) samoodređenje. S druge strane, populizam je tvrdnja da je 'narod', a ne politička elita, taj koji ima pravo, i treba, donositi odluke koje se tiču njegove dobrobiti:

"Populizam je diskurs koji se vrti oko nodalnih točki 'narod' i 'elita', u kojem je značenje pojmova 'narod' i 'elita' konstruirano kroz *down/up* antagonizam između 'naroda' kao velike neovlaštene grupe, i 'elite' kao male i ilegitimno ovlaštene grupe. Populizam je tvrdnja da se zastupa 'narod' protiv (neke) ilegitimne 'elite', i konstruiraju politički zahtjevi koji predstavljaju volju 'naroda'."¹⁴⁵

Dakle, i populizam apelira na pravo grupe ljudi, bio to narod, nacija ili neki drugi '*people*', da donosi odluke u svoje ime, a da to za njega ne čini neka politička elita koja gleda svoj, a ne interes ljudi koje predstavlja. Nadalje, populizam i populistički pokreti ili stranke se u suvremenom kontekstu u Europi javljaju kao reakcija na utjecaj Europske unije na vlade država članica koje se optužuje da ne donose političke odluke u interesu stanovnika svojih država, nego da slijepo prate instrukcije iz Brüssela, a sve kako bi se zadržale na vlasti. Ponajviše se te optužbe javljaju u kontekstu priljeva imigranata u države članice EU, pa populistički pokreti u tim zemljama koriste narativ 'ugroženih europskih nacija i kultura', što pak upućuje na nacionalni karakter takvih pokreta (npr. Nacionalna fronta u Francuskoj, Orbanov Fidesz – Mađarski građanski savez ili Vlaams Belang u Flandriji). Da postoji poveznica između nacionalnih pokreta za nezavisnost i populizma smatra i Benjamin De Cleen koji navodi da "veza između populizma i zahtjeva za nacionalno samoodređenje ima dugu povijest."¹⁴⁶ Populistički diskurs u tim situacijama naciju koja teži samoodređenju vidi kao 'neovlašteni narod', a centralnu državu ili kolonijalnu silu kao ilegitimnu političku 'elitu' koja ne vlada u interesu naroda. Iako postoje zajednički elementi koje nacionalizam i populizam dijele, ne smatram da su nacionalni pokreti za nezavisnost (time i nacionalistički separatizmi) nužno populizmi. Ono što nas može navesti na takvu pomisao je upravo činjenica koju sam naveo ranije, a to je da je populizam u suvremenoj Europi poprimio nacionalni karakter u

145 De Cleen, B. 2017. "Populism and Nationalism". U: Kaltwasser, Cristobal R. i ostali (ur.) *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press. Str. 5.

146 Isto, str. 16. Treba napomenuti da De Cleen u poglavlju ne zastupa stajalište da su populizam i nacionalizam istovjetni.

kontekstu suprotstavljanja imigrantskoj politici EU. Riječima Margaret Canovan: "(Nije tako) da svaki politički narod mora nužno biti nacija; (...). Ali sigurno je norma u modernoj politici da je politički narod koji može biti subjekt samoodređenja (ujedno i) nacija.."¹⁴⁷

Ipak, ono što nas u ovom trenutku posebno zanima je koje su sličnosti između nacionalizma i populizma u njihovom referiranju na povijest? Vidjeli smo ranije u ovom poglavlju da nacionalizmi povijest i sjećanje na nju prije svega koriste u svrhu konstruiranja nacionalnog identiteta, dakle u svrhu određivanja tko pripada u grupu ('mi'), a tko ne ('oni'). Potom se ta grupa karakterizira kao nositelj prava na donošenje političkih odluka, odnosno najčešće kao nositelj prava na samoodređenje. S druge strane, populizmi koriste prošlost i mitove kako bi opravdali tvrdnju da su ljudi (narod) ti koji oduvijek imaju pravo donošenja odluka: "Mitovi suverenog naroda koji gledaju u prošlost uključuju mitove o temeljima narodnog podrijetla i autoriteta političkih tijela."¹⁴⁸ Možemo reći da se populizmi odnose na one političke zajednice za koje je već ustanovljeno da imaju pravo donošenja političkih odluka, ali je to pravo sada preuzela 'elita' iz te zajednice za koju se smatra da ne donosi odluke u interesu naroda. Dakle, i nacionalizmi i populizmi se koriste (mitskom) prošlošću kako bi ukazale na legitimitet grupe da samostalno donosi odluke, samo kod nacionalizama to nužno ne znači da ne treba postojati politička elita unutar grupe koja će donositi političke odluke u njeno ime. Dapače, upravo su političke elite unutar nekog nacionalizma te koje najčešće koriste prošlost u svrhu stjecanja još veće političke moći. Tako ni katalonski separatistički pokret ne smatram populizmom iako se u političkom diskursu često može čuti "Mi, Katalonci...", prije svega zato što Katalonija teži (p)ostati članicom Europske unije, što se, barem u suvremenom kontekstu i u praksi, kosi s populističkim diskursom o vraćanju vlasti u ruke naroda.

4.4. Zaključak

Pakt zaborava kojem su pribjegli španjolske političke stranke u tranzicijskom periodu prelaska na demokraciju nakon smrti Franca uzrokovao je da se o problematičnim temama iz Španjolskog građanskog rata i diktature koja je uslijedila javno progovara tek posljednjih godina. Izglasavanjem Zakona o povijesnom sjećanju iz 2007. godine, u javnoj i političkoj raspravi otvorene su mnoge 'stare rane' iz navedenog razdoblja rata i diktature, rane koje su duboko urezane u kolektivno sjećanje svih stanovnika Španjolske, time i Katalonije. To kolektivno sjećanje je pak podložno manipulaciji političkih aktera koji na taj način nastoje prikupiti političke bodove, odnosno proširiti i homogenizirati svoje biračko tijelo. To pak čine korištenjem raznih oblika kulture sjećanja koji prije

¹⁴⁷ Canovan. 2005. *The People*. Str. 43.

¹⁴⁸ Isto, str. 124.

svega služe kao označivači (grupnog) identiteta, a onda i kao podsjetnici na taj identitet, odnosno na to tko smo 'mi' i tko nam je suprotstavljen ('oni'). U Kataloniji, političke elite se također služe raznim oblicima kulture sjećanja kako bi iskazale i učvrstile nacionalni identitet Katalonaca, a potom i opravdale postavljene političke zahtjeve, odnosno težnju za odvajanjem iz Španjolske. U nastavku ćemo vidjeti neke konkretne primjere na koji način su različiti oblici kulture sjećanja korišteni u političke svrhe.

5. Analiza slučaja

U ovom poglavlju dajem analizu konkretne upotrebe različitih oblika kulture sjećanja i politike pamćenja u Kataloniji koja će pokazati na koji način predvodnici katalonskog separatističkog pokreta koriste povijest u opravdanju postavljenog zahtjeva za odcjepljenjem i odjeljivanju katalonskog od španjolskog nacionalnog identiteta.

1. Diada

Diada (Nacionalni dan Katalonije) obilježava poraz Katalonije u Ratu za španjolsko nasljeđe (1703-1714.) u kojem se našla na strani austrijskog pretendenta na španjolski tron, a protiv Filipa V. iz dinastije Burbon (vidi poglavlje 3.1.). Sam datum obilježavanja poraza, 11. rujna, označava konačan pad grada Barcelone u Filipove ruke 1714. godine.¹⁴⁹ Tim porazom Katalonija je izgubila institucije njene autonomije, kao i posebnu fiskalnu i poreznu politiku u vidu *fuerosa*. U tom pogledu, Katalonija odgovara opisu manjinskih nacija koje karakterizira sjećanje na poraze i gubitke, u odnosu na slavljе pobjeda kod velikih, hegemonskih nacija (vidi poglavlje 4.1.). Sam dan započinje polaganjem cvijeća u spomen Kataloncima stradalima u Ratu,¹⁵⁰ a posljednjih godina obilježen je masovnim okupljanjem Katalonaca, prije svega u Barceloni, i popratnim maršem do zgrade *Generalitata* gdje potom aktualni predsjednik vlade drži govor. Marš je primjetan po obilju katalonskih zastava kao nacionalnom simbolu Katalonije, a često i po transparentima poput onog iz 2018. godine: 'INDEPENDENCIA'.

149 Sama komemoracija počinje u 17 sati i 14 minuta, kao oznaka godine poraza. Izvor: "La Diada: Seven things you need to know". *The Local*, 11.9.2018. Dostupno na: <https://www.thelocal.es/20180911/la-diada-six-things-you-need-to-know>

150 Cvijeće se polaže ispred spomenika katalonskih heroja poput spomenika Rafaelu Casanovi, posljednjem vojnom zapovjedniku Barcelone u Ratu za španjolsko nasljeđe. Izvor: "National Day begins with traditional flower tributes". *Catalan News*, 11.9.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/national-day-begins-with-traditional-flower-tributes>

Govor predsjednika vlade je često prigoda za isticanje vlastitih političkih stavova i suprotstavljanje onima koji ih ne dijele. Naročito je to slučaj u posljednjih nekoliko godina kada je katalonska težnja ka nezavisnosti posebno naglašena, pa se u tim govorima često navode razlozi i opravdanja za takve političke aspiracije. Zanimljivo je, međutim, pratiti kako se ti razlozi i opravdanja mijenjaju kroz godine, a popratno uz aktualnu političku situaciju i odnos Španjolske i Katalonije. Tako je, na primjer, Artur Mas, predsjednik katalonske vlade 2010-2015. godine, u svom govoru pred Nacionalni dan Katalonije 2012. godine bio fokusiran isključivo na ekonomske razloge zbog kojih bi Katalonija trebala postati nezavisna.

"Nacionalna tranzicija kojoj Katalonija teži ima kao glavni cilj, koji je ujedinjujuć i zajednički: fiskalni pakt. (...) Fiskalni pakt je najjočitiji i društveno transverzalan primjer nacionalne tranzicije. Katalonija ima dovoljno energije da živi bolje nego što živi sad. Proizvodimo dovoljno resursa i bogatstva da živimo bolje nego što živimo. Nema važnije bitke niti izazova od postizanja porezne suverenosti."¹⁵¹

Prisjetimo li se ranije tvrdnje Željka Pantelića da je fiskalna autonomija ono čemu teže autonomni pokreti u Europi, ne treba se čuditi ovakvom nastupu predsjednika katalonske vlade. Međutim, već sljedeće godine primjetan je zaokret u retorici iste osobe povodom istog događaja. Ekonomske nepogode više nisu glavni motiv težnji za odcjepljenjem, već se sada ističu motivi nacionalnog i identitetskog karaktera.

"Još jednom, slavimo *Diadu*, nacionalni dan Katalonije. *Diada* nam omogućuje da slavimo naš nacionalni karakter, i da prepoznamo vrijednosti koje najbolje identificiraju nas kao narod. Naša ustrajnost, naša posvećenost, i naša sposobnost oporavka u teškim vremenima su najbolji primjeri naše želje da preživimo, kao i nedvojbeni dokaz naše želje da postojimo. Želje koja nam je kroz generacije pomogla izgraditi ovu zemlju od ljudi različitih porijekla i različitih zanimanja."¹⁵²

U navedenim riječima možemo vidjeti prvi korak u konstrukciji zajedničkog identiteta – definiranje ciljane grupe. Katalonci su određeni narod kojeg krasi "ustrajnost, posvećenost i sposobnost oporavka", kao i zajednička želja članova da "prežive i postoje". Naposljetku, grupa je na samom

151 Artur Mas: Institutional Message Before the Diada of 2012. Izvor: <https://www.barcelonas.com/artur-mas-institutional-message-pre-diada-10-9-2012.html>

152 Castro, L. 2013. *Address of the President of the Generalitat in honor of the celebration of the National Day in Catalonia, 2013*. Internetski blog. Dostupno na: <http://www.newscatalonia.com/2013/09/address-of-president-of-generalitat-in.html>

početku govora definirana kao nacija s posebnim "nacionalnim karakterom". Drugi korak nacionalističke politike nakon uspostavljanja onoga 'mi' je odjeljivanje vlastitog identiteta od identiteta većinske nacije ('oni'), odnosno u ovom slučaju odjeljivanje katalonskog i španjolskog identiteta. Navedeni proces je jasno izražen u nastavku govora:

"Jučer smo označili početak rada Kulturnog centra Born, mjesta koje nam omogućuje promišljanje povijesti i artefakata Barcelone iz 1714. godine. Mjesto koje nam pokazuje koliko daleko su neki bili spremni ići da ponište državu i njene institucije, prava, jezik, i kulturu. Mjesto koje je najočitiiji dokaz da čak ni negacija svih njegovih sloboda ne može dokrajčiti narod koji je čvrst u naumu da postoji i konstantan u naporima da tako bude."¹⁵³

Iz teksta se lako može zaključiti kako je upravo Španjolska ta koja negira postojanje katalonskog nacionalnog karaktera kojeg je kroz povijest nastojala uništiti napadajući institucije, jezik i kulturu Katalonaca. Nedvojbeno, Španjolsku se za isto optužuje i u sadašnjosti. Jan Assmann tu karakteristiku kulture sjećanja naziva njenom 'sposobnošću da rekonstruira', odnosno da shvaća i prevodi prošlost u terminima sadašnjosti.¹⁵⁴

Koji su razlozi za ovakav nagli zaokret u retorici Artura Masa? Je li ga neuspjeh u dobivanju veće fiskalne autonomije nagnao na promjenu i radikalizaciju retorike? Ili je, kako navodi Tortella (vidi poglavlje 3.2. - Čin 3.), to taktika kojom se nastoji pritisnuti centralnu vladu na odobrenje spomenutih fiskalnih ustupaka? Koji god bio slučaj, zaokret prema nacionalističkoj politici upućuje na tezu da je na taj način lakše okupiti veću podršku mase, a time i posjedovati 'snažnije' (ne nužno i ispravne) argumente za vlastite političke težnje i akcije.

Govori Artura Masa s *Diade* 2014. i 2015. godine ipak pokazuju postupno slabljenje nacionalističke retorike, a počinju se naglašavati liberalno-demokratski elementi katalonske borbe za nezavisnost, odnosno isticati pravo Katalonaca na samoodređenje, pravo koje bi trebalo proizlaziti iz njihove političke volje i općih demokratskih procesa. U 2014. godini je proveden i prvi neslužbeni referendum o nezavisnosti Katalonije, stoga ne čudi isticanje demokratskih procesa i 'alata', poput referenduma i prava glasa, u retorici katalonskog predsjednika vlade. Time se poslala

153 Castro, L. 2013. *Address of the President of the Generalitat...*

Kulturni centar Born je nastao na ruševinama dijela grada Barcelone nastalim uslijed opsade i konačnog osvajanja grada od strane Filipa V. Bourbonškog 1714. godine. Tada je dio grada srušen sa zemljom kako bi se napravilo mjesto za dizanje utvrde, a kasnije je to područje služilo kao park i tržnica. Prilikom renoviranja tržnice početkom 2000-ih otkriveni su mnogi artefakti iz razdoblja Rata za španjolsko nasljeđe, pa je prostor naposljetku prenamijenjen u kulturni centar/muzej gdje su izloženi navedeni predmeti iz svakodnevnog života stanovnika Barcelone s početka 18. stoljeća. Više na: <https://barcelonalowdown.com/born-cultural-centre/>

154 Assman, J. i Czaplicka, J. 1995. *Collective Memory and Cultural Identity*. Str. 130.

poruka ne samo Španjolskoj, već i Europskoj uniji, da Katalonija svoj put nezavisnosti želi proći mirno i demokratski.

"Mi želimo biti tretirani kao druge svjetske nacije i prema tome biti u mogućnosti samostalno odlučivati o našoj ekonomiji, našem prosperitetu, našim javnim službama, našem identitetu i tome kako ćemo se odnositi prema drugim europskim nacijama i svijetu. (...) Danas će velik dio Katalonaca pokazati svijetu naše razumijevanje demokracije i slobode."¹⁵⁵

Isti naglasak na slobodu izbora i pravo glasa je prisutan i u govoru 2015. godine koji se pak odvio neposredno pred nadolazeće regionalne izbore u Kataloniji: "Prema tome, demokratski mandat određuje budućnost Nacije. Tako je bilo na izborima u studenome 2012., tako će biti i na nadolazećim izborima 27. rujna (2015. godine)."¹⁵⁶ Unatoč slabljenju nacionalističke retorike u ovim govorima, ona se i dalje osjeti u nekim njihovim dijelovima. Primjerice, u govoru iz 2014. Mas govori o "apsolutističkom homogenizatoru, pobjedniku u Ratu (za španjolsko nasljeđe), koji je htio uništiti naš identitet, jezik i običaje."¹⁵⁷ S druge strane, u govoru iz 2015. se osvrće na "mračno doba (Francove) diktature" uspoređujući to razdoblje s porazom u Ratu za španjolsko nasljeđe.¹⁵⁸ U oba slučaja, radi se identitetski odmak Katalonije i Španjolske, gdje je Katalonija često bila žrtva opresivnih mjera Španjolske.

Na tragu ovih govora je i govor Masova nasljednika na čelu katalonske vlade, Carlesa Puigdemonta, na *Diada* 2017. godine. Naime, u tadašnjem govoru se Puigdemont osvrnuo na nadolazeći referendum o nezavisnosti koji je naposljetku i održan 1. listopada 2017. godine, a koji je označio definitivnu radikalizaciju odnosa Španjolske i Katalonije.

"Ova Diada dolazi nekoliko tjedana prije referenduma koji bi nam trebao omogućiti da slobodno odlučimo o vlastitoj budućnosti. Referendum je legalan prema zakonima Katalonskog parlamenta, doma narodne vlasti. (...) Voljeli bi da je ovaj referendum

155 March, O. 2014. "Anhelem ser tractats com les altres nacions del mon": el discurs de Mas per la Diada, en deu frases. *ara.cat*, 10.9.2014. Dostupno na: https://www.ara.cat/politica/Artur_Mas-missatge-institucional-Diada-deu-frases_0_1209479298.html

156 Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya 2015. Izvor: <https://govern.cat/govern/docs/2015/09/15/14/13/6b687cb6-9b95-4ead-8b79-59d59babea06.pdf>

157 March, O. 2014. "Anhelem ser tractats com les altres nacions del mon"...

158 Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya 2015.

odobrila država (Španjolska), kao što je britanska vlada odobrila škotski. Ali to nije bilo moguće jer je španjolska vlada odbila sve naše pokušaje za postizanjem dogovora."¹⁵⁹

U istom stilu, Puigdemont je stavio naglasak na demokratičnost procesa koje njegova vlada provodi, kao i na pravo katalonskog naroda da slobodno odlučuje o vlastitoj budućnosti. Prvu i zasad jedinu *Diadu* nakon referenduma i eskalacije političkog sukoba između Katalonije i Španjolske predvodio je novi predsjednik katalonske vlade, Quim Torra (Carles Puigdemont je uskoro nakon referenduma prebjegao iz Španjolske u strahu od sudskih procesa). On se u svom govoru više vraćao u povijest, uspoređujući probleme s kojima se Katalonija susreće s onima od prije 300 godina.

"Danas je Nacionalni dan Katalonije i, kao prije 300 godina, nalazimo se na povijesnoj prekretnici za našu zemlju. Moramo odlučiti hoćemo li trpiti nepravdu, prijetnje, strah, nasilje, zatvor i izbjeglištvo ili ćemo se oduprijeti i krenuti prema naprijed."¹⁶⁰

Glavni motiv *Diade* 2018. godine je bio poziv na oslobađanje pritvorenih političkih i aktivističkih lidera katalonskog separatizma. Na ulice je izašlo nekoliko stotina tisuća ljudi koji su zahtijevali oslobađanje spomenutih zatvorenika i nezavisnost.

Slavlje koje se odvija na nacionalni dan Katalonije nije samo pokazatelj da se Katalonija i Katalonci sjećaju svojih poraza i izgubljenih života, već je u posljednje vrijeme i simbolični prikaz podrške koju katalonski pokret za nezavisnost ima među katalonskim stanovništvom. Što je veći broj prisutnih na proslavi nacionalnog dana, to je više postavljeni zahtjev za odcjepljenjem opravdan. Obilježavanje datuma i događaja koje uz njih vežemo tako ostaje važna stavka u nacionalnoj (i ideološkoj) politici konstruiranja identiteta putem sjećanja, ne samo u Kataloniji, već u cijelom svijetu. Razni pokreti su kroz povijest nazivani upravo prema datumima kojih se bilo važno sjećati (npr. *Pokret 26. srpnja* na Kubi, *Revolucionarna organizacija 17. studenog* u Grčkoj ili pak *GRAPO – Grupe antifašističkog otpora 1. listopada* u Španjolskoj), a mnoge države slave početak svoga postojanja u aktualnom obliku kao dan državnosti, nezavisnosti ili kao nacionalni dan. Vezivanje uz takve svečane datume Aleida Assmann navodi kao jedan od načina sudjelovanja u nacionalnom sjećanju uz poznavanje vlastite povijesti i prihvaćanje i prepoznavanje nacionalnih

159 Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya (2017). Izvor: <https://govern.cat/govern/docs/2017/09/10/16/44/ae20359c-7de2-4523-95e3-a4dc17d69dd4.pdf>

160 Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya (2018).

Dostupno na: <https://web.gencat.cat/ca/actualitat/reportatges/diada-nacional-de-catalunya/missatge-del-president>

simbola.¹⁶¹ Svoje mjesto u kolektivnom sjećanju Katalonaca je 'već' zauzeo i 1. listopada (španj. *Primo de Octubre* ili skraćeno *1-O*), kao datum održavanja referenduma o nezavisnosti Katalonije iz 2017. godine. Pokazatelj tome, a ujedno i savršen primjer politizacije sjećanja, je i preimenovanje glavnog trga u Gironi, drugom najvećem gradu Katalonije, iz Trg (španjolskog) Ustava u Trg Prvog listopada.¹⁶²

2. Španjolski građanski rat i Francova diktatura

Španjolski građanski rat počinje 17. srpnja 1936. godine vojnim pučem kojeg su predvodili generali Jose Sanjurjo, Emilio Mola i Francisco Franco koji se uskoro prometnuo u predvodnika puča. Uvertira u rat je označena višegodišnjom političkom nestabilnošću Španjolske Druge Republike (1931-1939.) koju su odlikovali konstantni sukobi desne, konzervativne struje i lijeve, socijaldemokratske i anarhističke struje španjolskog društva i politike. Okidač za pokretanje pobune generala bila je pobjeda Narodne fronte, koalicije socijalističkih, komunističkih i anarhističkih stranaka i organizacija, na izborima za španjolski parlament iz veljače 1936. godine. Sam vojni puč nije doživio potpuni uspjeh budući da je većina većih gradova (Madrid, Barcelona, Bilbao, Malaga..) ostala pod kontrolom izabrane vlade Narodne fronte. Tako je Španjolska ostala geografski i politički podijeljena između Nacionalista, pod vodstvom generala Francisca Franca, i Republikanaca, koji su podupirali izabranu vladu. Nakon početnih zbivanja i podjele Španjolske, uslijedilo je tri godine građanskog rata u kojemu je Franco imao značajnu prednost u vidu naoružanja i vojne pomoći koju je dobivao od nacističke Njemačke i fašističke Italije. S druge strane, zapadne europske sile su zastupale politiku ne-miješanja i republikanska strana, osim sovjetske pomoći u naoružanju (koje je uglavnom bilo zastarjelo) i pomoći u ljudstvu u vidu Internacionalnih brigada, nije imala značajniju podršku 'izvana'. Naposljetku, pobjedu u ratu odnose Nacionalisti koji su nakon početne 'pat pozicije' s vremenom uspjeli odnijeti prevagu u bitkama, podijeliti republikansku stranu na dva dijela, a zatim osvojiti veće gradove poput Barcelone (26. siječnja 1939.) i Madrida (28. ožujka 1939.). Rat je završio 31. ožujka 1939. godine.

Katalonija je u ratu stala na stranu Republike, što je i sasvim razumljivo imajući na umu odnos španjolskih konzervativaca prema katalonskom nacionalizmu, odnosno imajući na umu

161 Assmann, A. *Canon and Archive*. U: Erll, A. i Nunning, A. ur. 2008. *Media and Cultural Memory*. Walter de Gruyter: Berlin. Str. 101.

162 Također i savršen primjer simboličkog postupka koji, u ovom slučaju, iskorištava kontekst uhićenja katalonskih predvodnika nezavisnosti i uvođenje izravne uprave nad Katalonijom početkom 2018. godine." Izvor: Girona changes name of square from 'Constitution' to 'October 1'. *Catalan News*, 13.2.2018. Dostupno na: http://www.catalannews.com/society-science/item/girona-changes-name-of-square-from-constitution-to-october-1?fbclid=IwAR0gePob--fs2LfYysXSEdKY10hDdgA_iLwH_6kBkbi604NdFp_ul-paeQk

dogadaje iz listopada 1934. kada se katalonski *Generalitat* pobunio protiv vlade desnih konzervativaca iz CEDA-e (vidi opet poglavlje 3.2. Čin 2): "Odnos (španjolske) desnice prema Kataloniji u razdoblju kada je statut (o autonomiji) bio pod suspenzijom, osiguralo je pobjedu Narodne fronte na općim izborima 16. veljače 1936. godine diljem regije."¹⁶³ S druge strane, Jones navodi da je upravo ta pobuna katalonskog *Generalitata* pod vodstvom Lluisa Companysa i katalonsko 'koketiranje' sa separatizmom jedan od povoda pobune generala.¹⁶⁴ Kako sam naveo ranije, katalonsko ratno djelovanje je bilo usmjereno na obližnju Aragonsku frontu, a označeno je i unutarnjim borbama između različitih frakcija unutar republikanskih redova (tzv. *May Days* 1937. godine). Pad Katalonije započeo je porazom u Bitci na rijeci Ebro (24. srpnja do 26. studenog 1938.), a neizbježan postaje Francovom invazijom na Kataloniju pred Novu godinu 1939. godine. U dva mjeseca nove godine, Nacionalisti uspijevaju osvojiti najveće katalonske gradove Tarragonu (15. siječnja), Barcelonu (26. siječnja) i Gironu (2. veljače), što označava konačan pad Katalonije – "utvrde Republike".¹⁶⁵

Španjolski građanski rat je i 80 godina nakon njegova svršetka aktualna i kontroverzna tema u španjolskoj javnosti i medijima, što djelomično duguje i politici zaboravljanja kojoj su se vodeće političke stranke okrenule u periodu tranzicije na demokraciju. Pages i Blanch navodi: "U 2007. godini, vlada premijera Zapatera je odobrila Zakon povijesnog sjećanja, koji je poljuljao prethodne pokušaje, (...), da se 'zatvore vrata' traumi koju rat predstavlja u španjolskom društvu. Kao posljedica, izgleda da ne prođe dan, a da se Španjolski građanski rat ne spomene u novinama iz ovog ili onog razloga."¹⁶⁶ U Kataloniji se razdoblja rata i diktature koja je uslijedila sjećaju s posebnom gorčinom. Podsjetimo se, dolaskom Franca na vlast Katalonija je izgubila svoj status autonomne pokrajine, a i katalonski jezik se našao na udaru te je izbačen iz javne uporabe. Također, donošenjem Zakona o političkoj odgovornosti deseci tisuća Katalonaca su poslani u zatvore, a 3500 njih je pogubljeno (vidi poglavlje 3.2. Čin 2). Stoga ne čudi da katalonske političke elite danas koriste tu mučnu povijest kako bi dodatno napravili identitetski odmak od Španjolske koju vide kao nasljednicu Francove Španjolske. To čine na nekoliko načina: uklanjanjem Francovih simbola i spomenika, komemoriranjem događaja i uprizorenjem bitaka iz građanskog rata, otvaranjem tematskih muzeja i galerija (institucionalizacija sjećanja) itd.

163 Jones, 2001. "Regionalism and revolution in Catalonia". Str. 108.

164 Isto, str. 109.

165 Pages i Blanch, 2013. *War and Revolution...* Str. 167.

166 Isto, str. 1-2.

Primjer 1. Uklanjanje Francovih simbola.

Sredinom 2018. godine katalonska ministrica pravde, Ester Capella (ERC), je odredila obaveznim uklanjanje preostalih simbola španjolskog diktatora Francisca Franca u Kataloniji. To je samo jedan od ciljeva novog zakona o povijesnom sjećanju kojeg je planirala uvesti: "Novi zakon o povijesnom sjećanju će biti alat kojim ćemo zacijeliti rane i završiti s razdobljem žalosti."¹⁶⁷ Time je jasno dala do znanja kakav stav Katalonija koju ona predstavlja zauzima po pitanju građanskog rata i diktature koja je uslijedila – pobjeda Franca je njihov poraz, a razdoblje koje je uslijedilo je mučno razdoblje katalonske povijesti.

Krajem rujna iste godine započelo je uklanjanje četiri orla Sv. Ivana, simbola Francove diktature, u Gironi, na sjeveru Katalonije. Gradonačelnica Girona, Marta Madrenas (Junts per Catalunya) je pritom naglasila da orlovi neće biti sačuvani jer nemaju nikakvu sentimentalnu vrijednost za Kataloniju te je dodala: "U trenutku kada cijela Španjolska razmišlja što učiniti s Dolinom palih (španj. *Valle de los Caídos* - donedavno posljednje Francovo počivalište), u Kataloniji je veoma jasno da treba ukloniti sve što ima veze s frankoizmom".¹⁶⁸ To samo potvrđuje važnost uloge koju simboli i njihovo uklanjanje imaju u konstruiranju nacionalnog identiteta. Postavljaju se oni simboli koji određuju 'naš' grupni identitet, a uklanjaju oni koji predstavljaju 'njihov' identitet.

U ovoj rubrici suočavanja s nasljeđem i simbolikom Francova režima još prenosim vijest o opozivu medalje koju je grad Barcelona dodijelio Francu 1964. godine, a kojom je obilježeno 25 godina od Francove pobjede u ratu. Gradsko vijeće Barcelone, koju predvodi lijeva koalicija *Barcelona En Comu* (ogranak katalonske regionalne stranke *Catalunya En Comu*), je odlučilo povući dodijeljenju medalju o čemu se glasalo 25. siječnja 2019., dakle dan prije 80 obljetnice Francova ulaska u grad. Pritom su istaknuli da imaju namjeru "stati na kraj nekažnjavanju Francove simbolike" i "povratiti dostojanstvo njegovih žrtava",¹⁶⁹ što je retorika malo drugačija od onih koju koriste stranke za nezavisnost Katalonije, a što *Catalunya En Comu* nije. Naime, u prethodna dva slučaja stavljen je naglasak na patnju koju je Katalonija istrpila u razdoblju građanskog rata i diktature, dok je u ovom posljednjem slučaju, čini se, naglašen ideološki, nauštrb nacionalnog predznaka samog čina.

167 "Removal of Francoist symbols from public spaces to be obligatory". *Catalan News*, 11.7.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/removal-of-francoist-symbols-from-public-places-to-be-obligatory>

168 "Work begins to remove Francoist symbols in Girona". *Catalan News*, 24.9.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/work-begins-to-remove-francoist-symbols-in-girona>

169 "Barcelona to withdraw dictator Franco's medal". *Catalan News*, 18.11.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/barcelona-to-withdraw-dictator-franco-s-medal>

Primjer 2. Komemoracije i uprizorenja bitaka

Posljednjih godina, zaključno s ovom (2019.), u Kataloniji se obilježavaju razne 80-e obiljetnice događanja iz Španjolskog građanskog rata. Tako je 2018. godine obilježena najduža i najkrvavija bitka rata, Bitka na rijeci Ebro, koja je trajala od srpnja do studenog 1938. godine, a kojom je označen konačan početak pada Katalonije, a time i Republike. Za potrebe komemoriranja tog događaja, u Kataloniji je organizirano nekoliko uprizorenja te bitke. Uprizorenja događaja iz prošlosti su posebno atraktivni oblici komemoriranja (i sjećanja) jer promatraču daju osjećaj učestvovanja i blizine povijesnom događaju (naročito su popularna u prikazivanju bitaka iz Američkog građanskog rata).

Prvo prošlogodišnje uprizorenje bitke na Ebru, uz niz konferencija, je održano u srpnju u gradu Miravet, a organizatori su istaknuli da je cilj "upoznati ljude s poviješću, kako se ona nikad ne bi ponovila".¹⁷⁰ Zanimljivo je da je ovo jedno od prvih događanja vezanih uz povijesno sjećanje nakon što je Katalonija ponovno uspostavila samoupravu, koja je bila ukinuta člankom 155. španjolskog ustava nakon provedbe referenduma o nezavisnosti (1-O) i proglašenja nezavisnosti koje je uslijedilo. U razdoblju upravljanja Katalonijom iz Madrida suočavanje s prošlošću je u Kataloniji bilo zanemareno. Drugo uprizorenje je održano 16. studenog što je označilo 80 godina od završetka bitke, a komemoriralo se i u sjećanje na Internacionalne brigade i njihovu ulogu u ratu. Organizatori su istaknuli sličnu poruku kao i u prvom uprizorenju: "Moramo održavati uspomenu na ove događaje da bi buduće generacije usvojile republikanske ideale. (...) Ne smijemo zaboraviti, inače ćemo biti osuđeni na činjenje istih grešaka koje smo činili 1936."¹⁷¹

Naposlijetku, ističem komemoraciju u sjećanje na katalonskog ratnog predsjednika Lluisa Companysa. Pri kraju rata, dio katalonskih i republikanskih političara je prebjegao u Francusku, gdje je Companysa uhvatio njemački Gestapo te ga potom izručio Francu koji ga je dao pogubiti. Stoga se 15. listopada svake godine održava komemoracija na kojoj većina katalonskih političkih stranaka (za nezavisnost i umjerenije) polaže cvijeće na grob Companysa. Prošle godine je izostalo prisustvo "Građana" (španj. *Ciutadanas*) glavne opozicijske stranke protiv nezavisnosti, dok su prisustvovala sve stranke pobornice nezavisnosti, pa tako i Companysova stranka ERC. Također,

170 "The reenactment of the Battle of the Ebre – 80 years later". *Catalan News*, 7.7.2018. Dostupno na:

<http://www.catalannews.com/society-science/item/the-reenactment-of-the-battle-of-the-ebre-80-years-later>

171 "International brigades honored 80 years after bloodiest Civil War battle". *Catalan News*, 18.11.2018. Dostupno na:

<http://www.catalannews.com/society-science/item/international-brigades-honored-80-years-after-bloodiest-civil-war-battle>

"Catalonia remembers bloodiest battle of the Civil War 80 years on". *Catalan News*, 16.11.2018. Dostupno na:

<http://www.catalannews.com/society-science/item/catalonia-remembers-bloodiest-battle-in-civil-war-80-years-on>

prošlogodišnja komemoracija je odjekivala posebnom simbolikom zbog katalonskih političkih lidera i aktivista koji se nalaze u zatvoru ili u egzilu zbog organiziranja referenduma o nezavisnosti. Tako je Laura Masvidal, žena Joaquima Forna - zatvorenog bivšeg ministra unutarnjih poslova Katalonije, izjavila: "Ne mogu prestati misliti da su za represiju kroz koju prolazimo danas odgovorni nasljednici onih koji su dali pogubiti Companysa."¹⁷² Na taj način je jasno aludirala na nepromijenjeni karakter Španjolske, koji se razlikuje od i nastoji uništiti katalonski identitet. Aktualni katalonski predjednik, Quim Torra je pak istaknuo vrijednosti pravde, slobode i bratstva koje je zastupao Companys i poručio: "..borit ćemo se do kraja (za nezavisnost), bez obzira na posljedice".¹⁷³

Primjer 3. Stvaranje mjesta sjećanja

Prenamjena prostora koji su u prošlosti obavljali određenu ulogu je također jedan od alata kulture sjećanja. Pritom, cilj prenamjene je učiniti taj prostor mjestom sjećanja, gdje će se ljudi okupljati i (pod)sjećati prošlosti čiji sadržaj može, ali i ne mora, biti vezan uz ulogu koju je prostor prvotno obavljao. Nova uloga koju prostor dobiva, da služi kao mjesto sjećanja, najčešće je izvedena u obliku muzeja ili nekakvog izložbenog prostora.

U Barceloni je tako nedavno prenamijenjen zloglasni zatvor *La Model*, koji je za vrijeme Francove diktature između ostalog služio i za zatvaranje, mučenje i pogubljenje političkih zatvorenika. Time je zatvor postao "simbolom Francove represije".¹⁷⁴ Sredinom 2017. godine odlučeno je da će se zatvor staviti van funkcije, a početkom 2018. godine otvorio je svoja vrata za posjetitelje koji njegov interijer mogu obilaziti svakodnevno i uz vodiče. Interijer zatvora sada služi i kao izložbeni prostor. Sličnu prenamjenu su doživjeli i objekti u gradiću Pujalt, u centralnoj Kataloniji, koji su tijekom Španjolskog građanskog rata služili kao trening-objekti za republikansku vojsku, a sada služe kao muzeji za isti taj rat.¹⁷⁵

172 "Catalan political class pays tribute to president executed by Franco regime". *Catalan News*, 15.10.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/catalan-political-class-pays-tribute-to-president-executed-by-franco-regime>

173 Isto.

174 "La Model prison opens doors to public". *Catalan News*, 21.1.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/la-model-prison-opens-doors-to-public>

175 "Remembering the Civil War: training spaces turned to museums". *Catalan News*, 25.5.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/remembering-the-civil-war-training-spaces-turned-to-museums>

3. *Salvador (Puig Antich) (film)*¹⁷⁶

U sumrak Francove diktature, 2. ožujka 1974. godine, pogubljen je Salvador Puig Antich, mladi katalonski anarhist, zbog smrti policajca u razmjeni vatre u kojoj je Antich sudjelovao. Slučaj je ostao zapamćen po apelima mnogih poznatih državnika i službenih osoba poput kancelara Istočne Njemačke Willyja Brandta i pape Pavla VI. da se poštedi život mladog Anticha, a na koje je španjolski diktator ostao nijem (vidi poglavlje 3.2. - Čin 2.). Antich je unatoč apelima i brojnim prosvjedima studenata u Barceloni i Madridu pogubljen garotama¹⁷⁷ u zloglasnom zatvoru *La Model* u Barceloni. Njegova smrt učinila ga je ikonom katalonske borbe za nezavisnost, a također je i predmet mnogih knjiga, predstava i filmova.¹⁷⁸ U nastavku poglavlja dajem upravo analizu filma *Salvador (Puig Antich)* iz 2006. godine koja za cilj ima pokazati kako se nastoji očuvati sjećanje na smrt Anticha i to razdoblje Francove Španjolske. Prije toga ću ukratko pokazati na koji način film, kao oblik kulture sjećanja, prikazuje povijest.

Film je prije svega audio-vizualni medij što ga čini lako razumljivim i time vrlo popularnim medijem. Međutim, film je također i nositelj značenja, što znači da njime autor može publici prenijeti željenu poruku. Kada navedenu kvalitetu filma stavimo u kontekst prikazivanja povijesti, možemo reći da je film "diskurs o prošlosti"¹⁷⁹, odnosno, riječima Jaya Wintera, njezina pozornica.¹⁸⁰ Ipak, s obzirom na to, javljaju se mnoge sumnje glede toga može li i želi li film dostojno i stvarno prikazati povijest ili on ostaje primarno medij zabave koji pojednostavljuje i izokreće povijest radi postizanja "wow-efekta" kod gledatelja. Hayden White se suprotstavlja potonjem, negativnom viđenju filma te tvrdi da "filmski redatelj, kao i povjesničar, bira svoje 'činjenice' i uređuje ih na isti način na koji ih povjesničar povezuje u svojoj povijesnoj studiji".¹⁸¹ Ono što White time zapravo tvrdi je, smatram, da historiografija nije ništa manje manipulativna u prikazivanju povijesti od filma, ukoliko to želi biti. Ono što pak zanemaruje je činjenica da je film puno popularniji način prikaza povijesti i time utječe na veći broj ljudi, dok historiografska djela 'sumnjive' vjerodostojnosti najčešće ne nailaze na masovnu distribuciju i prihvaćanje. Što nam način filmskog pripovijedanja povijesti govori o istoj? Richard Neupert i Jeffrey Skoller tvrde da filmovi

176 Huerga, M. 2006. *Salvador (Puig Antich)*. Igrani film. Future Films, Mediapro.

177 Garote su vrsta srednjovjekovnog hladnog oružja kojim se lancem, špagom ili žicom, osuđenika polako guši stezanjem navedenih objekata oko njegova vrata.

178 "Puig Antich's sister: 'They killed him here, every time we come here it is upsetting'". *Catalan News*, 8.6.2018.

Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/puig-antich-s-sister-they-killed-him-here-every-time-we-come-here-it-is-upsetting>

179 Mazierska, E. 2011. *European Cinema and Intertextuality: History, Memory and Politics*. London: Palgrave Macmillan. Str. 1.

180 Winter, J. *Remembering War: The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century*. New Heaven i London: Yale University Press. Str. 183.

181 Mazierska, 2011. *European Cinema and Intertextuality...* Str. 12. Također, dodaje da u tom pogledu vjernog prikaza povijesnih činjenica nema razlike između dokumentarnog i igranog filma. (Str. 13.)

klasične kinematografije potvrđuju uspostavljenu dominantnu ideologiju i viziju povijesti, dok avangardni filmovi propitkuju povijest.¹⁸² Drugim riječima, avangardni filmovi preispituju istinitost dominantnog narativa o nekom događaju iz prošlosti, dok ga filmovi klasičnog pričanja priče potvrđuju.

Salvador (Puig Antich) (2006) prati život istoimenog glavnog junaka filma od početka njegovog političkog angažmana, preko sudjelovanja u radu anarhističkih protufrankovskih terorističkih skupina do njegovog pogubljenja u zatvoru *La Model* u Barceloni. Pritom se radnja filma ne odvija kronološki, već film započinje njegovim uhićenjem (prilikom kojeg je smrtno stradao jedan policajac), a potom se Salvador (glumi ga Daniel Bruhl) kroz razgovor sa svojim odvjetnikom prisjeća početaka njegova angažmana u borbi protiv represivnog državnog aparata. Drugi dio filma prati njegove dane u zatvoru dok iščekuje konačnu presudu, kao i napore njegovog odvjetnika da se ona ublaži, te naposljetku i posljednje trenutke pred smrt. Nelinearna radnja filma s elementima retrospekcije djelomično upućuje na to da film nastoji preispitati prihvaćenu verziju događaja, prije svega samo stradanje policajca prilikom uhićenja Salvadora. Naime, u filmu se preispituje tvrdnja da je upravo Salvador taj koji je upucao policajca, budući da je u pucnjava sudjelovalo više policajaca i Salvador u malom prostoru (hodnik zgrade), a balistička analiza u filmu sugerira da je metak koji je usmrtio policajca ispaljen iz oružja kakvim su se koristili policajci.

Uz navedeno propitivanje Salvadorove uloge u smrti policajca, još se dva elementa filma posebno ističu. Prvi, možda i važniji za kontekst ovog rada, je vezan uz korištenje katalonskog jezika likova u filmu. Naime, film u nekoliko navrata prikazuje situacije u kojima zatvorski čuvari brane Salvadoru i njegovoj obitelji komunikaciju na katalonskom jeziku. Prisjetimo se, za vrijeme Franca katalonski jezik je sveden uglavnom na kućnu uporabu, iako je ta politika s vremenom sve više slabila i dozvoljavala se uporaba katalonskog jezika u nekim aspektima javne službe (vidi poglavlje 3.2. - Čin 2.). Ovaj element zasigurno doprinosi promatranju situacije u kontekstu nacionalizma, jer iako je Salvador primarno bio anarhist, pridaje mu se katalonski nacionalni karakter. Tako se i njegovo suđenje i pogubljenje mogu simbolički shvatiti kao represija Španjolske nad Katalonijom. Drugi element filma koji smatram važnim istaknuti je prijateljstvo koje su razvili jedan zatvorski čuvar i Salvador, unatoč istaknutim razlikama u svjetonazoru i početnom neslaganju. Iako su i njime simbolički prikazane razlike između Španjolske i Katalonije (točnije njihov stereotipni prikaz), to je vrsta filmskog prijateljstva koja nudi nadu u mogućnost suživota suprotstavljenih strana u sukobu.¹⁸³

182 Isto, str. 14.

183 Ovakva prijateljstva na filmskim ekranima su tipična za filmove o suvremenom sukobu u Sjevernoj Irskoj (*Troubles*) koji su sjevernoirske produkcije, o čemu sam pisao drugdje. Vidi: Buljat, D. 2016. "Alternativni Ulster:

Prema tome, *Salvador (Puig Antich)* je film (nastao u suradnji s katalonskim *Generalitatom*) koji kroz vlastito viđenje događaja iz povijesti (pogubljenje Salvadora) istovremeno nudi diskurs ne samo o tom događaju, već i o španjolsko–katalonskim odnosima. Za razliku od drugih, politiziranih oblika kulture sjećanja, ovaj film ne postavlja u potpunosti crno-bijelu sliku navedenog odnosa, odnosno političkog sukoba, već ostavlja prostora mogućnosti za pomirenje sukobljenih strana. Međutim, javlja se pitanje hoće li se to pomirenje javiti u aktualnom političkom ustroju (dakle, u cjelovitoj Španjolskoj) ili je za njegovo ostvarenje najprije potrebna fizička separacija i samostalnost aktera u sukobu? Drugim riječima, i dalje je upitan kontekst u kojem bi se taj politički suživot razvijao i odvijao.

4. Sport

Sport je još jedan aspekt ljudskog života i djelovanja gdje nacionalizam nailazi na plodno tlo za svoje širenje i samopromociju. Alan Bairner navodi: "Jedna važna arena za konstrukciju određenih identiteta je sport. Preciznije, sport je očito vezan uz konstrukciju i reprodukciju nacionalnih identiteta kod mnogih naroda."¹⁸⁴ Slično kao i film, sport je vrlo popularan vid ljudske djelatnosti što ga, uz druge karakteristike, čini poželjnim medijem nacionalističke propagande. Ostale karakteristike koje ga čine spremnim za korištenje u svrhu promoviranja određene nacije su:

- ukazivanje na fizičke i moralne kvalitete određene grupe ljudi, odnosno nacije
- dramatičnost i spektakularnost sportskog nadmetanja koje se može prevesti u terminima borbe određene nacije za političku samoupravu
- postojanje sportskih pravila koja izjednačuju šanse natjecatelja
- prisutnost ritualnih aktivnosti (ceremonije otvorenja i zatvaranja natjecanja, dodjeljivanje medalja i pehara itd.)¹⁸⁵

Sportske manifestacije također predstavljaju priliku za isticanje raznih nacionalnih simbola – zastava, himni, pjesama, folklora itd. - koji mogu biti podložni manipulaciji od strane političkih pokreta.¹⁸⁶ Dario Brentin dodaje: "Dok ujedinjuju lokalno, ovi simboli (zastave, himne, pjesme..)

prikaz suvremenog sjevernoirskog sukoba na filmu". Preddiplomski završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci: Rijeka.

184 Bairner, A. 2001. *Sport, Nationalism, and Globalization: European and North American Perspectives*. Albany: State University of New York Press. Str. 1.

185 Hargreaves, J. 2003. *Freedom for Catalonia?: Catalan Nationalism, Spanish Identity and the Barcelona Olympic Games*. 2. izdanje. New York: Cambridge University Press. Str. 13-14.

186 Isto, str. 14-15.

istovremeno projiciraju nacionalnu distinktivnost i individualnost na međunarodnoj sceni, praveći tako vanjske granice spram drugih."¹⁸⁷ U nastavku ćemo vidjeti kako su sportski događaji korišteni u svrhu propagiranja katalonske nacionalnosti i nezavisnosti.

Primjer 1. Olimpijske igre u Barceloni

Olimpijske igre održane u Barceloni 1992. godine su savršen primjer politizacije sportskog događaja, odnosno korištenja sporta kao alata u političkom konfliktu. S jedne strane, katalonske političke elite su održavanje takvog događaja vidjele kao priliku za isticanje vlastite nacionalnosti koja je dugo vremena tijekom Francove diktature bila suzbijena. S druge strane, španjolske centralne vlasti su događaju pristupile s ciljem da međunarodnoj zajednici (prije svega Europskoj zajednici) pokažu razinu demokratizacije Španjolske te, na lokalnoj razini, njenu ujedinjenost.¹⁸⁸

Godinama uoči održavanja igara odvijali su se politički sukobi glede njihovih raznih aspekata, sukobi koji su bili sve naglašeniji što se početak igara bližio. Regionalne političke elite (ponajviše CiU i ERC) zahtijevale su od (su)organizatora uključenje i isticanje katalonskih simbola tijekom igara, prije svega uključenje katalonskog jezika, zastave i himne, odnosno što veću katalonizaciju igara. Centralna (socijalistička) vlada u Madridu, kao i organizacijski odbor, su pak u strahu od incidenata pred očima međunarodne zajednice postupno, do određene granice, popuštali pod pritiskom katalonskih nacionalista. Naposljetku, i jedna i druga strana je razumjela koja je granica njihovim zahtjevima što je rezultiralo uspješnim igrama iz kojih su obje strane izvukle korist – učvršćena je pozicija katalonske autonomije, ali i njena poveznica (ne i podređenost) s ostatkom Španjolske.¹⁸⁹

Simbolične pobjede katalonskih nacionalista, ili simbolički ustupci centralne vlasti, su najviše došle do izražaja u ceremonijama otvaranja i zatvaranja igara (s tim da su ove s otvaranja igara značajnije jer su odredile daljnji tijek razvoja događaja).¹⁹⁰ Prva takva "mini" pobjeda je puštanje katalonske nacionalne himne, *Els Segadors*, na samom uvodu u ceremoniju otvaranja i prilikom dolaska španjolskog kralja i kraljevske obitelji na svoje mjesto na stadionu. Istovremeno, tri zastave su paradirane stadionom – španjolska (u sredini), katalonska i zastava grada Barcelone. Televizijski prijenos, na koji su kombinirano polagale pravo katalonske i španjolske TV kuće, je najprije u fokusu prikazao katalonsku zastavu, a potom španjolsku kada je na razglasu puštena španjolska himna. Tako su ova dva seta nacionalnih simbola (katalonska i španjolska zastava i

187 Brentin, D. "A lofty battle for the nation: the social roles of sport in Tudjman's Croatia". *Sport in Society*, 16:8, 993-1008, DOI: 10.1080/17430437.2013.801217. Str. 994.

188 Ross, 2007. *Cultural Contestation...* Str. 146-147.

189 Isto, str. 146.

190 Hargreaves, 2003. *Freedom for Catalonia?...* Str. 98.

himna) pridobila jednak status.¹⁹¹ Možda i glavni uspjeh katalonskih nacionalista je postignut još uoči održavanja igara, a to je postavljanje katalonskog jezika kao jednog od četiri službena jezika igara (uz francuski, španjolski i engleski). Međutim, vrhunac tog uspjeha je označen trenutkom kada je španjolski kralj, Juan Carlos I., početak svog govora za otvaranje igara izgovorio na katalonskom jeziku: *Benvinguts tots a Barcelona* ("Dobrodošli svi u Barcelonu"). John Hargreaves navodi da je to električki djelovalo na publiku, koja je izuzetno pozitivno odgovorila na taj kraljev čin.¹⁹² Kralj je tijekom igara imao ulogu povezivanja, rađe nego naglašavanja razlika između španjolske i katalonske zajednice.¹⁹³ Ipak, naglašavanje katalonskog i španjolskog identiteta je bilo prisutno kroz cijelo vrijeme trajanja igara, a kao sredstvo za činjenje istog su najviše korištene zastave. Hargreaves to naziva 'ratom zastava': "Zastave su bile glavno oružje u sukobu: one su bile najpotentniji izraz političkih lojalnosti i identiteta...".¹⁹⁴

Iako politički sukob uoči i tijekom Olimpijskih igara u Barceloni uglavnom nije bio koncentriran oko nekog specifičnog događaja iz prošlosti koji je ostao u kolektivnom ili kulturalnom sjećanju Katalonaca (osim kratkog spominjanja pogubljenja Lluisa Companysa u govoru barcelonskog gradonačelnika), a koje bi potom moglo biti podložno manipulaciji od strane političkih elita, isticanje (nacionalnih) simbola je ono što kvalificira ovaj događaj za uključenje u ovaj rad. Naime, svaki od tih simbola, bila to zastava ili himna, se sam po sebi referira na događaje iz prošlosti koji su tim simbolima pridali značaj. Katalonska zastava, *senyera* (četiri crvene pruge na žutoj podlozi), je prema legendi nastala tako što je Ljudevit I. Pobožni, franački car i sin Karla Velikog, umočio prste u krv ranjenog Guifrea El Pelosa, barcelonskog grofa, i njima prešao preko njegovog zlatnog štita u vrijeme zajedničkog ponovnog zauzimanja Barcelone od Saracena.¹⁹⁵ Tako katalonska zastava, između ostalog, simbolizira njen otpor izvanjskoj dominaciji,¹⁹⁶ što je svakako primjenjivo na njene odnose sa Španjolskom kroz povijest. Još bolji slučaj simbola koji se odnosi na povijesni događaj koji mu daje značenje u kontekstu španjolsko-katalonskog sukoba je katalonska nacionalna himna – *Els Segadors* ("Kosci"). Naime, *Els Segadors* je pjesma/skladba nastala 1640. godine u jeku francusko-španjolskog sukoba u sklopu Tridesetogodišnjeg rata, tijekom kojeg se Katalonija nakratko proglasila republikom, svrstavši se na stranu Francuske (vidi pogavlje 3.1.). Pjesma je zapravo poziv na pobunu protiv španjolskog kralja Filipa IV., u kojoj je seljaštvo zauzelo glavnu ulogu (otuda naslov pjesme "Kosci").¹⁹⁷

191 Isto.

192 Isto, str. 100.

193 Ross, 2007. *Cultural Contestation...* Str. 150.

194 Hargreaves, 2003. *Freedom for Catalonia?...* Str. 94.

195 Isto, str. 90.

196 Isto.

197 Isto, str. 98.

Primjer 2. Nogomet: FC Barcelona i reprezentacija Katalonije

Jedno od najvećih sportskih rivalstva u svijetu je ono između nogometnih klubova FC Barcelone i Real Madrida. Utakmice između ta dva kluba, derbiji popularno zvani *El Clasico*, su postali sinonim za političku borbu između Katalonije i Španjolske:

"(G)lavna odlika španjolskog nogometa je borba između dva moćna kluba (Barcelona i Real Madrid), borba koja se manifestira na tri razine: na sportskoj (...), na regionalnoj (...) i političkoj razini, pogotovo tijekom Francova režima, između kluba kojeg se smatralo desničarskim i frankoističkim i kluba kojeg se smatralo liberalnim i suprotstavljen režimu."¹⁹⁸

Upravo je dolaskom Francisca Franca na vlast španjolski nogomet, i sport općenito, poprimio snažne političke konotacije gdje je on viđen kao "odličan instrument za mobilizaciju i 'kovanje' građana u nacionalnom duhu i novim vrijednostima".¹⁹⁹ Tako je borben i strastven nogomet postao pokazatelj španjolskog identiteta, dok su s druge strane tehnički potkovan i taktički usavršen nogomet kojem je težila FC Barcelona (naročito od kraja 1970-ih) postali označitelji katalonskog identiteta. Suprotstavljanjem Francovom režimu i bivanjem jednom od rijetkih platformi za korištenje katalonskog jezika FC Barcelona je postala '*mes que un club*' – više od kluba.²⁰⁰ Ona je postala platforma za iskazivanje katalonskog nacionalizma (i separatizma), odnosno identitetski označitelj Katalonaca. Bez sumnje su svoju ulogu u tom kontekstu odradile i katalonske političke elite. Tako neki FC Barcelonu smatraju "najispolitiziranijim sportskim klubom na svijetu" (*Nedeljnik*, 5.10.2017.), a svoj obol su dodali i predstavnici kluba: "Posebno tijekom trijumvirata Laporte (predsjednik), Guardiola (trener) i Puyol (kapetan) aktivnost Barcelone na jačanju secesionističkog raspoloženja u Kataloniji prelazila je granice "sportskog" ukusa."²⁰¹ Uistinu, nemoguće je prisustvovati utakmici FC Barcelone, a ne vidjeti mnoštvo katalonskih zastava ili nekih drugih simbola katalonske nacionalnosti. U nogometnoj sezoni 2013./2014. sam klub je propagirao katalonski identitet (i nezavisnost) dizajnom gostujućeg dresa koji je bio u bojama katalonske zastave – četiri crvene pruge na žutoj podlozi, a i inače klupski dresovi sadrže katalonsku zastavu na sebi. Iako se FC Barcelonu smatra ujedno i katalonskim nacionalnim timom,

198 Solis, 2003. *Negotiating Spain and Catalonia...* Str. 43-44.

199 Isto, str. 40.

200 Isto, str. 44.

201 "Barsa će završiti kao Zvezda". *Nedeljnik*, 5.10.2017. Str. 28.

postoji i službena nogometna reprezentacija Katalonije koja doduše nije prepoznata od strane krovnih nogometnih organizacija FIFA-e i UEFA-e. Ipak, nedavne vijesti o prvoj prijateljskoj utakmici u FIFA-inim terminima za odigravanje utakmica, protiv Venecuele (pobjeda Katalonije od 2-1), pobudile su nadu u Kataloniji da će se status njene nogometne reprezentacije u očima FIFA-e i UEFA-e uskoro promijeniti.²⁰² To bi svakako bilo popraćeno s oduševljenjem u Kataloniji jer je nacionalna reprezentacija također jedan od nacionalnih simbola neke države.

6. Zaključak

Predmet i tema ovog rada je bila analiza načina na koji katalonske političke elite koriste prošlost i konfliktnu povijest španjolsko-katalonskih odnosa kako bi okupili mnoštvo oko svog pokreta za nezavisnost te sjeveroistočne regije Španjolske te ujedno opravdali postavljanje zahtjeva za odcjepljenjem. Pritom je početna pretpostavka bila da se u opravdanju vlastitih političkih zahtjeva katalonski separatistički pokret najrađe služi nacionalističkom retorikom jer na taj način može lakše dobiti podršku lokalnog stanovništva, a bez obzira na činjenicu da međunarodna zajednica država i zakoni nisu blagonakloni prema nacionalnim pokretima za odcjepljenje. Iako očit, put do dokazivanja te pretpostavke je bio postavljen u nekoliko etapa. Najprije sam u poglavlju 2. ponudio definiciju separatizma, ali i dao kratak pregled njegovih uzroka, odlika i povijesnog razvoja, a sve u svrhu dokazivanja da je katalonski pokret za nezavisnost uistinu, po definiciji, separatistički pokret (opet, unatoč tome što je to očito samo po sebi). U istom poglavlju smo mogli vidjeti da se moderni separatizam posljednjih 200 godina razvijao usporedno s nacionalizmom, kao i to da je poveznica među njima bila prisutna kroz povijest budući da je većina separatističkih pokreta u povijesti bila nacionalnog karaktera. Međutim, dao sam naslutiti da je u suvremenom kontekstu Europske unije primarni povod separatizmu fiskalna autonomija, dok je nacionalistički kostim kojeg nose separatistički pokreti tek pokušaj da se što prije prikupi što veća podrška među lokalnim stanovništvom. Drugi korak dokazivanja teze, sadržan u istom poglavlju, je ukazivanje na činjenicu da nacionalni separatistički pokreti nisu favorizirani u međunarodnoj zajednici država što sam nastojao pokazati analizom političke i filozofske teorije o separatizmu i pravu na odcjepljenje. U 3. poglavlju sam krenuo s predstavljanjem katalonskog separatističkog pokreta kojemu sam najprije predstavio povijesni kontekst kroz prikaz odnosa Španjolske i Katalonije kroz povijest.

202 Wittenberg, D. "Catalonia football team to feature in FIFA window for first time against Venezuela". *Catalan News*, 18.3.2019. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/sports/item/catalonia-football-team-to-feature-in-fifa-window-for-first-time-against-venezuela?fbclid=IwAR3gCN4XtzfGA2z69ji6EJxnUimkqy3zY5fnVfUmUYcaTOIPuoCkhRooETA>

Povijest tih odnosa nam je pokazala da je ideja nezavisne Katalonije prisutna još od 17. stoljeća kada je tijekom Tridesetogodišnjeg rata prvi put proglašena Republika Katalonija, dakle, mnogo prije razvoja katalonskog nacionalizma čije naznake počinjemo uviđati u drugoj polovici 19. stoljeća. Ključni trenutak za njegov razvoj je vjerojatno poraz republikanske strane (za koju se Katalonija borila) u Španjolskom građanskom ratu i represivna centralistička politika u razdoblju Francove diktature. U kolektivnom sjećanju Katalonaca su urezani mnogi događaji iz tog razdoblja, a koje raznim oblicima kulture sjećanja političke elite Katalonije manipuliraju u smjeru suprotstavljanja Španjolskoj i propagiranju katalonske nezavisnosti. Dakle, poglavlje 3. nam je prije svega pokazalo da katalonski separatistički pokret uistinu ima naglašeni nacionalni predznak, ali je služilo i za predstavljanje nekih događaja u povijesti španjolsko-katalonskih odnosa koji su ostali u sjećanju Katalonaca u raznim oblicima. U poglavlju 4. krećem s analizom načina na koji katalonske političke elite koriste prošlost u vlastitom interesu. Najprije dajem teorijski prikaz uloge koju kultura sjećanja ima u odnosu prema povijesti, ali i značenje tog odnosa u sadašnjosti. Vidjeli smo da političari razne oblike kulture sjećanja primarno koriste za konstrukciju jasno odjeljivog grupnog identiteta. U istom poglavlju sam kratko predstavio simbole kao oblik kulture sjećanja budući da je nacionalistička retorika često puna simbolike i simboličkog postupanja, što je slučaj i u Kataloniji danas. Na samom kraju poglavlja sam ispitao u kolikoj mjeri manipulacija prošlošću kod nacionalnih separatističkih pokreta odgovara taktikama kojim se koriste nedavno probuđeni populistički pokreti u Europi. Iako ovisi o slučaju kojeg analiziramo, došao sam do zaključka da treba napraviti distinkciju između (nacionalnih) pokreta za nezavisnost i populističkih pokreta. U 5. poglavlju dajem analizu konkretne uporabe prošlosti kojoj pribjegavaju katalonske političke elite za nezavisnost u opravdanju zahtjeva za odcjepljenjem. Analiza je uključila ceremonijalno slavlje nacionalnog dana Katalonije (*La Diada*), spomeničko obilježavanje prošlosti, odnosno uklanjanje nepodobnih spomenika i simbola, filmski prikaz pogubljenja Salvadora Puig Anticha, mladog katalonskog anarhista, u sumrak Francove diktature te naposljetku simboliku i simbole prisutne u sportu. Smatram da sam u analizi spomenutih oblika kulture sjećanja i događaja vezanih uz njih uspio pokazati ulogu koju je politika ostvarila u njihovom interpretiranju i definiranju načina na koji se treba sjećati.

Što očekivati u nadolazećem razdoblju? Je li nezavisnost Katalonije izgledna mogućnost? U odgovoru na ova pitanja, podsjećam na neke postulate iz teorijske analize problematike separatizma. Naime, u toj analizi pokazalo se da je (unilateralno) odcjepljenje prihvatljivo samo u slučajevima kada su grupi ljudi koja se želi odcijepiti sustavno kršena ljudska prava. Još ranije sam izrazio skepsu da je to tako ili da će to ikada biti slučaj, budući da je Španjolska liberalna demokracija i članica Europske unije. Upravo stoga smatram da dok god ne postoji podrška 'izvana',

odnosno dok god izostane podrška Europske unije, Katalonija neće imati veće šanse u postizanju nezavisnosti mirnim putem. Druga mogućnost je pak ta da Španjolska pristane na pregovore i eventualno odcjepljenje Katalonije (tzv. bilateralno odcjepljenje), međutim u posljednjih sedam godina takvu su mogućnost izbjegavale i vlade desnog centra (*Partido Popular*), kao i vlade ideološki bližeg lijevog centra (*Partido Socialista Obrero Español*). Još jedna prepreka na putu do nezavisnosti je podijeljenost samog katalonskog društva. Naime, iako je podrška za nezavisnost velika, ona i dalje čini tek polovinu izbornog tijela. Tako su i posljednji izbori za katalonski parlament (prosinac 2017.) pokazali rastuću popularnost "Građana" (*Ciutadanas*), glavne opozicijske stranke protiv nezavisnosti, koja je osvojila najviše mjesta u parlamentu (36 od 135). Kratkoročno, nastavak političkog sukoba će uvelike ovisiti o ishodima sudskog procesa protiv organizatora referenduma o nezavisnosti (1. listopada 2017.) vođenog početkom 2019. godine. Budu li osuđeni, dio Katalonaca će to doživjeti kao napad na Kataloniju i njenu autonomiju i pravo na samoodređenje, koje posjeduju kao demokratsko društvo. Barem je to smjer u kojem će se kretati retorika zagovornika nezavisnosti, a sasvim sigurno će uslijediti i daljnje usporedbe Španjolske danas s Francovom Španjolskom, kao i općenito osvrtnje na prošlost.

Na samom kraju, postavlja se pitanje koje su implikacije katalonskog separatizma i uopće separatizma u granicama Europske unije? U odgovoru prije svega treba istaknuti nacionalni karakter naglašen kod većine, a prisutan kod svih, modernih separatističkih pokreta u Zapadnoj Europi, što upućuje da Europska unija nije uspjela u svome naumu da zaustavi i stane na kraj nacionalističkoj politici. Naime, supranacionalni kontekst kojeg predstavlja i politika globalizacije koju zagovara možda je (privremeno) dovela do smanjenja važnosti nacionalizma u državama članicama, ali je taj nacionalizam sada probuđen na mikro razini, u (povijesnim) regijama tih istih država. Druga stvar koju treba istaknuti je dakako upotreba prošlosti u političke svrhe što se tako dobro uklapa u nacionalističku politiku. Čini se da ekonomski prosperitet i blagodati modernizacije i dalje ne uspijevaju zaustaviti poglede u prošlost i tradiciju svaki put kada se treba donijeti određena politička odluka. U tom pogledu, smatram najboljim zaključiti ovaj rad riječima Georgea Orwella (iz njegove 1984.), republikanskog borca u Španjolskom građanskom ratu koji je svoj ratni put proveo u Kataloniji i na Aragonskoj fronti (o čemu je i napisao knjigu "Kataloniji u čast"): "Onaj tko kontrolira prošlost, kontrolira budućnost: onaj tko kontrolira sadašnjost, kontrolira prošlost."

Dodatak:

1. Tablica značajnijih modernih separatističkih pokreta u Zapadnoj Europi:

Pokret	Broj stanovnika	Uzroci (√/√√)		Upotreba nasilja	Referendum
		nacionalizam*	ekonomski razlozi		
Baskija	2,200,000	√√		√	
Flandrija	6,400,000	√√	√		
Katalonija	7,500,000	√√	√		√
Korzika	330,000	√√		√	
Sjeverna Irska**	1,885,000	√√		√	
Škotska	5,400,000	√	√√		√

* Misli se na uzroke vezane uz jezik, kulturu i etnicitet grupe

** Misli se na katolike/nacionaliste u Sjevernoj Irskoj koji teže ujedinjenju s Republikom Irskom

√/√√ - Jedna kvačica znači da je navedeni uzrok separatizma prisutan, ali nije naglašen, dok dvije kvačice znače da je navedeni uzrok naglašen i primaran.

Literatura:

Knjige:

- Bairner, A. 2001. *Sport, Nationalism, and Globalization: European and North American Perspectives*. Albany: State University of New York Press.
- Beary, B. 2011. *Separatist Movements: a global reference*. Washington D.C.: C.Q. Press.
- Buchanan, A. 2007. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Canovan, M. 2005. *The People*. Cambridge: Polity.
- Eade, M. 2008. *Catalonia: A Cultural History*. New York: Oxford University Press.
- Gellner, E. 1998. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Greer, Scott L. 2007. *Nationalism and Self-Government: The Politics of Autonomy in Scotland and Catalonia*. Albany: State University of New York Press.
- Hargreaves, J. 2003. *Freedom for Catalonia?: Catalan Nationalism, Spanish Identity and the Barcelona Olympic Games*. 2. izdanje. New York: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. 1992. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, myth, reality*. 2. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kamen, H. 2005. *Golden Age Spain*. New York: Palgrave Macmillan.
- Laible, J. 2008. *Separatism and Sovereignty in the New Europe: Party Politics and the Meaning of Statehood in a Supranational Context*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mazierska, E. 2011. *European Cinema and Intertextuality: History, Memory and Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Ozkirimli, U. 2010. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. 2. izdanje. New York: Palgrave Macmillan.
- Pages i Blanch, P. 2013. *War and Revolution in Catalonia, 1936-1939*. Laiden, Boston: Brill Publishers.
- Pavković, A. i Radan, P. 2007. *Creating New States: Theory and Practice of Secession*. Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
- Preston, P. (ur.) 2001. *Revolution and War in Spain, 1931-1939*. London i New York: Routledge
- Ross, Mark H. 2007. *Cultural Contestation in Ethnic Conflict*. New York: Cambridge University Press.
- Rothermund, D. 2000. *The Routledge Companion to Decolonization*. London i New York: Routledge.

- Solis, Fernando L. 2003. *Negotiating Spain and Catalonia: Competing Narratives of National Identity*. Bristol: Intellect Books.
- Tortella, G. 2017. *Catalonia in Spain: History and Myth*. London: Palgrave Macmillan.
- Winter, J. *Remembering War: The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century*. New Heaven i London: Yale University Press.

Članci i poglavlja:

- Assman, A. 2002. "Four Formats of Memory: From Individual to Collective Constructions of the Past". U: Emden, C. i Midgley, D. (ur.) *Cultural Memory and Historical Consciousness in the German Speaking World Since 1500*. Berlin: Peter Lang. Str. 19-39.
- Assmann, A. 2008. "Canon and Archive". U: Erll, A. i Nunning, A. (ur.) *Media and Cultural Memory*. Berlin: Walter de Gruyter. Str. 97-109.
- Assman, J. i Czaplicka, J. 1995. "Collective memory and Cultural identity". *New German Critique*, sv. 65. Str. 125-133.
- Assmann, J. 2008. "Communicative and Cultural Memory". U: Erll, A. i Nunning, A. (ur.) *Media and Cultural Memory*. Berlin: Walter de Gruyter. Str. 109-119.
- "Barsa će završiti kao Zvezda". *Nedeljnik*, 5.10.2017. Str. 27-28.
- Buchanan, A. 1997. "Theories of Secession". *Philosophy and Public Affairs*, sv. 26 (1): 31-61.
- Brentin, D. "A lofty battle for the nation: the social roles of sport in Tudjman's Croatia". *Sport in Society*, 16:8, 993-1008, DOI: 10.1080/17430437.2013.801217
- De Cleen, B. 2017. "Populism and Nationalism". U: Kaltwasser, Cristobal R. i ostali (ur.) *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press.
- Den Boer, P. 2008. "Loci memoriae – Lieux de memoire". U: Erll, A. i Nunning, A. (ur.) *Media and Cultural Memory*. Berlin: Walter de Gruyter. Str. 19-27.
- Moore, M. 1998. "Introduction: The Self-Determination Principle and the Ethics of Secession". U: Moore, M. (ur.) *National Self-Determination and Secession*. Oxford: Oxford University Press. Str. 1-14.
- Moreno-Luzon, J. 2007. "Fighting for the National Memory: The Commemoration of the Spanish "War of Independence" in 1908-1912". *History and Memory*, sv. 19 (1): 68-94.
- Pantelić, Ž. "Ko bi mogao da sledi Kataloniju?". *Nedeljnik*, 5.10.2017.
- Renan, E. 1882. "What Is a Nation?". Tekst s konferencije. Dostupno na: http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf
- Tilly, C. 1991. "Changing Forms of Revolution". U: Rice, E. E. (ur.) *Revolution and Counter-Revolution*. Oxford: Basil Blackwell. Str. 1-25.

- Wellman, C. 2003. "The Truth in the Nationalist Principle". *American Philosophical Quarterly*, sv. 40 (4): 251-268.

Internet članci i tekstovi:

- Artur Mas: Institutional Message Before the Diada of 2012. Izvor: <https://www.barcelonas.com/artur-mas-institutional-message-pre-diada-10-9-2012.html>

- "Barcelona to withdraw dictator Franco's medal". *Catalan News*, 18.11.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/barcelona-to-withdraw-dictator-franco-s-medal>

- "Barcelona-El Prat airport to be renamed Josep Tarradellas". *Catalan News*, 21.12.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/barcelona-el-prat-airport-to-be-renamed-josep-tarradellas>

- Castro, L. 2013. *Address of the President of the Generalitat in honor of the celebration of the National Day in Catalonia, 2013*. Internetski blog. Dostupno na: <http://www.newscatalonia.com/2013/09/address-of-president-of-generalitat-in.html> (datum objave: 10.9.2013.)

- "Catalan political class pays tribute to president executed by Franco regime". *Catalan News*, 15.10.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/catalan-political-class-pays-tribute-to-president-executed-by-franco-regime>

- "Catalonia remembers bloodiest battle of the Civil War 80 years on". *Catalan News*, 16.11.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/catalonia-remembers-bloodiest-battle-in-civil-war-80-years-on>

- Clarke, S. "Catalan election: full results". *The Guardian*, 22.12.2017. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2017/dec/21/catalonia-election-full-results>

- Encarnacion, Omar G. "Forgetting, in Order to Move On". *New York Times*, 22.1.2014. Dostupno na: <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/01/06/turning-away-from-painful-chapters/forgetting-in-order-to-move-on>

- "Girona changes name of square from 'Constitution' to 'October 1'". *Catalan News*, 13.2.2018. Dostupno na: http://www.catalannews.com/society-science/item/girona-changes-name-of-square-from-constitution-to-october-1?fbclid=IwAR0gePob--fs2LfYysXSEdKY10hDdgA_iLwH_6kBkbi604NdFp_ul-paeQk

- Hamilos, Paul. "Spanish MPs to vote on law recognising Franco's victims". *The Guardian*, 11.10.2007. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2007/oct/11/spain.international>

- "International brigades honored 80 years after bloodiest Civil War battle". *Catalan News*, 18.11.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/international-brigades-honored-80-years-after-bloodiest-civil-war-battle>
- Jones, S., Burgen, S. i sur. "Catalan referendum: preliminary results show 90% in favour of independence". *The Guardian*, 2.10.2017. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/01/dozens-injured-as-riot-police-storm-catalan-ref-polling-stations>
- Jordan, G. "Puigdemont and Torra to promote new political movement". *Catalan News*, 16.7.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/puigdemont-and-torra-to-promote-new-political-movement>
- "La Diada: Seven things you need to know". *The Local*, 11.9.2018. Dostupno na: <https://www.thelocal.es/20180911/la-diada-six-things-you-need-to-know>
- "La Model prison opens doors to public". *Catalan News*, 21.1.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/la-model-prison-opens-doors-to-public>
- March, O. 2014. "Anhelem ser tractats com les altres nacions del mon": el discurs de Mas per la Diada, en deu frases. *ara.cat*, 10.9.2014. Dostupno na: https://www.ara.cat/politica/Artur_Mas-missatge-institucional-Diada-deu-frases_0_1209479298.html
- Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya 2015. Izvor: <https://govern.cat/govern/docs/2015/09/15/14/13/6b687cb6-9b95-4ead-8b79-59d59babea06.pdf>
- Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya (2017). Izvor: <https://govern.cat/govern/docs/2017/09/10/16/44/ae20359c-7de2-4523-95e3-a4dc17d69dd4.pdf>
- Missatge institucional del president de la Generalitat amb motiu de la Diada Nacional de Catalunya (2018). Dostupno na: <https://web.gencat.cat/ca/actualitat/reportatges/diada-nacional-de-catalunya/missatge-del-president>
- "National Day begins with traditional flower tributes". *Catalan News*, 11.9.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/national-day-begins-with-traditional-flower-tributes>
- Pericay, G. "The Spanish Constitutional Court shortens the current Catalan Statute of Autonomy". *Catalan News*, 29.6.2010. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/the-spanish-constitutional-court-shortens-the-current-catalan-statute-of-autonomy>
- "Puig Antich's sister: 'They killed him here, every time we come here it is upsetting'". *Catalan News*, 8.6.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/puig-antich-s-sister-they-killed-him-here-every-time-we-come-here-it-is-upsetting>

- "Remembering the Civil War: training spaces turned to museums". *Catalan News*, 25.5.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/remembering-the-civil-war-training-spaces-turned-to-museums>
- "Removal of Francoist symbols from public spaces to be obligatory". *Catalan News*, 11.7.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/removal-of-francoist-symbols-from-public-places-to-be-obligatory>
- "The last major Franco monument is removed from Barcelona". *Catalan News*, 31.1.2011. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/politics/item/the-last-major-franco-monument-is-removed-from-barcelona>
- "The reenactment of the Battle of the Ebre – 80 years later". *Catalan News*, 7.7.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/the-reenactment-of-the-battle-of-the-ebre-80-years-later>
- Wittenberg, D. "Catalonia football team to feature in FIFA window for first time against Venezuela". *Catalan News*, 18.3.2019. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/sports/item/catalonia-football-team-to-feature-in-fifa-window-for-first-time-against-venezuela?fbclid=IwAR3gCN4XtzfGA2z69ji6EJxnUimkqy3zY5fnVfUmUYcaTOlPuoCkhRooETA>
- "Work begins to remove Francoist symbols in Girona". *Catalan News*, 24.9.2018. Dostupno na: <http://www.catalannews.com/society-science/item/work-begins-to-remove-francoist-symbols-in-girona>

Stranice:

- Assemblée Nacional Catalana (engl.): <https://assemblea.cat/?lang=en>
- Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/>
- Candidatura d'Unitat Popular (engl.): <http://cup.cat/internacional/english>
- Catalan News: <http://www.catalannews.com/>
- Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/>
- Esquerra Republicana (engl.): <https://en.esquerra.cat/en>
- Omnium (engl.): <https://www.omnium.cat/en/>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/index.html>
- The International Center for Transitional Justice: <https://www.ictj.org/>
- United Nations: <https://www.un.org/en/index.html>
- Unrepresented Nations & Peoples Organization: <https://unpo.org/>